

ЖАН ШАРПАНТИЕ

МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

16-то издание

Превод: Зорница ГРЕКОВА

Редакция: Христо ХРИСТЕВ, д-р Атанас СЕМОВ

Консултант: доц. д-р Благой ВИДИН

СОФИЯ 2008

ВЪВЕДЕНИЕ

Международните организации обслужват международните отношения, така както вътрешнодържавните институции са в служба на националните общности, но с много по-ниска ефикасност.

РАЗДЕЛ I

Международни организации и международни отношения

§ 1. Международните отношения

В широк смисъл, международните отношения са тези човешки взаимоотношения, които надхвърлят държавните граници. В тесен смисъл, който е възприет в настоящия труд, международните отношения са тези отношения, чрез които държавите гарантират **зачитането на своите интереси**.

А. Цели на международните отношения

Международните отношения имат две постоянни цели:

- *мирът*, който се основава на зачитането на сигурността на всяка държава, и
- *благополучието*, което в количествен аспект се измерва с увеличаване на средното равнище на живот, а в качествен аспект означава гарантиране на качество на живот (опазване на околната среда).

Към тези постоянни цели може от време навреме да се добавят недопустими цели като *търсенето на хегемония* или осъществяването на *идеологически кръстоносни походи*.

Б. Средства на международните отношения

1. Преговорите са нормалното средство, адаптирано към отношенията между суверенни държави, което се изразява в постигането на споразумения по свободно формирано взаимно съгласие. В противоречие на това съществува – принудата.

2. Принудата – не е задължително да бъде военна, може да бъде икономическа или политическа. Тя е средство, което силните държави често са изкушени да използват, за да наложат своята воля на по-слабите. Принудата може

също така да се използва и от международната общност, за да бъде наложено спазването на даден международен акт. Между тези две средства е подбуждането.

3. Подбудата е средство, което развитите държави използват, за да накарат други държави да се присъединят към техните позиции, като им предоставят определени предимства.

§ 2. Международните организации

А. Понятие

Това са едновременно:

- *структурите* – държавите и международните организации, които съставляват международната общност;
- *правните норми*, които регулират техните взаимоотношения.

Б. Роля

Международните организации представляват едновременно цел и рамка на международните отношения:

- позволяват намирането на баланс в отношения между основните сили и постигането на равновесието между различните интереси (това е и ролята на договорите);
- съставляват рамката, в която се развиват международните отношения, като определят *принципите* и *механизмите* на тези отношения.

РАЗДЕЛ II

Международни организации и вътрешнодържавни институции

Крайно несъвършеният характер на международните организации – предвид това как несъвършено е гарантиран международният ред – може да бъде разбран само при сравнение с много по-завършения характер на вътрешнодържавните институции, всяка от които е продукт на обществото, което регулира.

§ 1. Съвършенство на вътрешнодържавните институции

А. Вътрешнодържавно общество

Държавата се характеризира с разделението на управляващи и управлявани.

1. Управляваните:

- са индивидите (физическите лица) и обединенията (юридическите лица);
- са неизброимо много, поради което е възможно да бъдат подчинени на правото.

2. Управляващите:

- изпълняват функции в общ интерес, а не лични права;
- властта е разделена между различни титуляри съобразно даден *национален и йерархизиран ред*.

Б. Вътрешен правен ред

Вътрешният правен ред обвързва всички адресати.

1. Основанието за задължителния му характер може да бъде открито:

- било в неговата полезност, основана на *солидарността*, която обединява управляваните от една и съща държава;
- било в неговата валидност: той се създава от *компетентни органи*.

2. Съществуването на вътрешния правен ред се основава на **собствени средства**, които позволяват неговото осъществяване:

- **изработването на правните норми** е поверено на законодателя или на администрацията;

- **констатирането на нарушения** е поверено на съда;
- **изпълнението** на правните норми е гарантирано в случай на необходимост чрез силата на държавната принуда, под контрола на съда.

§ 2. Несъвършенството на международните организации

А. Международната общност се характеризира с разграничението между управляващи и управлявани.

1. Управляваните:

- са държавите и **международните организации**, но не и индивидите, които са част само от вътрешното общество (държавата);
- са *по-малко на брой* (няколко стотин), следователно, трудно е да бъдат приложени унифицирани правила и всяка една от тях може да избегне санкциите.

2. Управляващите:

- са *същите* държави и международни организации, които се споразумяват помежду си, за да наложат определен ред в международната общност;
- изпълняват своите функции (договорни например) в свой *собствен* интерес;
- са равнопоставени вместо да бъдат в йерархична зависимост, като всяка претендира за участие във всички функции на международната общност.

Б. Международноправните норми са задължителни, но трудно приложими.

1. Основание за задължителния им характер може да бъде открито:

- в тяхната *полезност*, като обаче са твърде редки случаите на норми, които са от полза за повечето държави и следователно универсални;
- в тяхната *валидност*, като поради липсата на международен законодател те се формират или спонтанно (обичаите) и следователно са трудни за определяне, или по договорен път, но в този случай те обвързват единствено страните по договора.

2. Техниките са примитивни:

- **липса на законодател**: законът е заместен от обичая или договорите;
- **липса на задължителен съд**: нарушението на нормите на Международното публично право се установяват от съдия, само ако извършителят на нарушението се съгласи да застане пред него;

- липса на принудително изпълнение срещу държавите (това би било война): прилагането на правните норми зависи от добрата воля на държавите.

§ 3. План на книгата

Първата част – *Международната общност* – ще представи субектите на международните отношения и правните техники, които се използват при тези отношения.

Втората част – *Международното действие* – ще изследва механизмите, които позволяват на субектите да постигнат основополагащите цели на международните отношения.

Преди това *Въвеждащата глава* ще бъде посветена на развитието на международните организации, което очевидно свързваме с това на самата международна общност.

УВОДНА ЧАСТ

РАЗВИТИЕ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

РАЗДЕЛ I

Зараждане на междудържавната общност от края на Средновековието до 1789 година

§ 1. Формиране на модерната държава

Цивилизованият свят през Средновековието е разделен на *християнство* и *ислям*; между двете религии съществува трайна конфигурация на съвместно мирно съществуване, нарушавана от време навреме от Кръстоносните походи или нашествия на варварските пирати.

Християнството¹ представлява *общност*, обединена от религията, език, в който търговският и културен обмен е многообразен. Неговата **структура** се характеризира с:

- **разчленяването на властта** между политически власти, подчинени едни на други чрез лични връзки: феодален строй;

- **единство на християнския свят**, което почива на *върховенството на императора* (наследник на Карл Велики и на римските императори) и *най-вече на папата* (наследник на Свети Петър и притежаващ върховната власт да „свързва и разделя на земята“²).

Модерната държава ще се формира именно чрез отвоюване на единството на властта и независимостта на държавата.

А. Отвоюване на единството на властта

То протича по два начина:

¹ Авторът на учебника има предвид католическото вероизповедание, когато пише за християнството - бел. ред.

² Библия, Нов завет, Евангелие от Матей, глава 16, стих 19: „Ще ти дам ключовете на небесното царство; и каквото свържеш на земята, ще бъде свързано на небето, а каквото разделиш на земята, ще бъде разделено на небето.“ - бел. прев.

1. Разрушаване на феодалните връзки, което позволява пряк достъп на поданиците до краля. Чрез сключването на бракове или чрез сила монархът налага на васалите си монопол на силата и става суверен (теорията за суверенитета, изложена от Жан Боден и Хобс).

2. Личните връзки на поданиците с краля ще се превърнат в абстрактни връзки на гражданите с държавата. Американската и френската революция са събитията, които ще отделят интересите на държавата от тези на владетеля и ще превърнат нацията в носител на суверенитета.

Б. Отвоюването на независимостта на държавата

То се осъществява чрез:

1. Край на господството на папата:

- то намалява пред **нарастващата мощ на светските владетели** – Испания и Португалия изменят чрез Договора от Тордесийяс от 1494 г. разпределението на Новия свят, наложено година по-рано от Булата *Inter Coetera*; Франсоа I се съюзява през 1525 г. със султан Сюлейман Великолепни;

- то е унищожено от **Реформацията** – от този момент *разпадането на единството на християнския свят* е факт, а религиозните граници ще съвпадат с държавните (Аугсбургски договор за мир от 1555 г.).

2. Край на върховенството на императора:

Чрез Вестфалските мирни договори от 1648 г. Свещената римска империя се разкъсва на около 350 държави и независими княжества – „кралят на Франция е император в своето кралство” (Ж. Боден).

§ 2. Развитие на международните отношения

А. Политически отношения

1. Между християнските владетели

- Независими и равнопоставени, държавите се опитват да избягат от това отново да попаднат под попечителството на по-силния, като зачитат принципа на европейското **равновесие на силите**.

- Съюзяването е средство в служба на тази политика; войната е друго такова средство, *всяка война* е легитимна, стига да бъде обявена.

- През XVII в. принципът за **свободата на моретата** въплъщава изоставянето на някои претенции (португалски, а след това английски) за разширяване на държавния суверенитет.

2. Между християнските и езическите владетели търговските отношения се благоприятстват от сключването на *капитулации* (от латински *capitula* – договори, разделени на глави) – чрез тях християните, които се намират в езическа територия, остават подчинени на техния личен статут, а не на местното законодателство.

3. С нецивилизованите народи – в следствие на великите географски открития (испански) се развива нова форма на завладяване: **колонизацията**. Тя има едновременно две цели: търговия и покръстване. Като следствие от това се развиват теорията за *заемането на територии без господар* и проблемът с *робството*.

Б. Правни техники

1. Посолства и консулства

Създаването на постоянни **посолства** се свързва с възникването на суверенната държава и развитието на международната търговия. Първоначално зародена в Италия през XV в., тази практика се развива много бързо и се поставят проблемите с правата и имунитетите.

Институцията на **консулите** е свързана със защитата на морската търговия, особено в държавите, с които са подписани капитулации (виж по-горе).

2. Договори

Те вече са основен източник на международни задължения. Техният предмет става все по-разнообразен. Появява се институтът на международните договори (Вестфалските договори). Тържествената процедура цели да гарантира тяхното изпълнение.

3. Обединения от държави

Освен двустранните – лични унии (на държавни ръководители) или реалните обединения (обща органи), се появяват и многостранни конфедерации.

§ 3. Доктрините

Под двойното влияние на християнството и наследството на Римската империя, авторите дълго време възприемат международното публично право – или *правото на народите* – като **естествено право**, т.е. идеално право, продиктувано от разума

и с универсално действие. Постепенно все пак започва изучаването на **позитивното право**, т.е. на ефективно прилаганото право.

Най-важните автори са:

1. Витория (1480-1546 г.) – испански доминиканец. Той е първият, който анализира трите *елемента на държавата* (територията, население, управление) и характерните черти на *международната общност*, която има доминиращо положение. Прави опити да оправдае *испанската колонизация в Америка*.

2. Суарез (1548-1617 г.) – испански йезуит. Различава *естественото право* на равнището на принципите и *правото на народите*, което се вдъхновява на равнището на реалността.

3. Хуго Гроций (1583-1645 г.) – холандски адвокат и дипломат. Пише, в духа на предшествениците си, първия пълен трактат на международното публично право: „*De jure belli ac pacis*”³. С успех защитава принципа за свободата на морето „*Mare liberum*”⁴.

4. Вател (1714-1767) – юридически съветник на Саксонския крал. Защищава *Суверенната държава* и ограничава значението на естественото право по отношение на позитивното право.

РАЗДЕЛ II

Развитие на международното право от Френската революция до Първата световна война

§ 1. Политически отношения

Те са ориентирани към две цели – поддържане на мира и икономическа експанзия.

А. Поддържане на мира

То се търси в подчиняването на държавите на принципите на законност, които могат да бъдат както демократични, така и авторитарни.

³ За правото на войната и мира - бел. прев.

⁴ Свободното море - бел. прев.

1. Демократични опити

а) Френската революция си поставя за цел да унищожи тиранията във всички форми (декрет на Конвента от 19 ноември 1792 г.) и по този начин да премахне причините за войните (Кант, *Есе за вечния мир*, 1795 г.). Тя се сблъсква с отпора на старите владетели и довежда до двадесет години войни.

б) През XIX в. принципът на националностите (Манчини, 1851 г.) има за цел да обедини нациите в държавни рамки, което би следвало да стабилизира международните отношения. Приложен е в Италия и Германия с цената на тежки конфликти.

2. Авторитарните опити

След като се справят с Френската революция (1815 г.), старите владетели издигат отново като ценност принципа на **равновесието** (Виенски конгрес), който Великите сили се заемат да наложат на малките държави. След институционалния опит на **Свещения съюз** (виж по-долу), ще се наложи прагматичният метод на **Европейския концерт**, където европейските въпроси се уреждат чрез конференции между Големите. Този метод ще бъде изоставен с разделянето на Европа на два блока – Тройният алианс и Тройната антанта, които са в основата на избухването на Първата световна война.

Б. Икономическа експанзия

Бурното развитие на промишлеността и транспорта в резултат на индустриализацията, свързано със стабилността на паричните единици, основана на златния еталон, довеждат до развитие на обмяната и търсенето на значими пазарни ниши. Три основни положения трябва да се отбележат в международната сфера.

1. Развитието на комуникационните канали – Големите европейски реки получават международен режим: Рейн (1815 г.), Дунав (1856 г.). Междоокеанските протоци се пресичат и са отворени за навигация от всички: Суец, а после и Панама. Строят се трансконтинентални железопътни линии.

2. Международното сътрудничество се развива в областта на техниката (виж по-долу – Административни съюзи).

3. Колониалната експанзия е позната в две форми:

- пряка политическа колонизация в Африка и в Азия чрез различни способности: *заемане на територии без владетел, договори за протекторат, договори за зони*

на влияние; колонизация, породена от колониалните сили от *Режима на отворените врати*;

- непряка колонизация чрез *икономически контрол*, често водеща до политическа намеса (Османска империя, Латинска Америка).

§ 2. Правни техники

Освен собствените за традиционните отношения техники, които се усъвършенстват, се появяват и нови техники като международните организации.

А. Усъвършенстването техниките на международните отношения

1. Правото на мира

а) Статутът на дипломатическите агенти е регламентиран от Виенския акт от 1815 година.

б) Многостранните договори започват да изпълняват и законодателна функция (гореспоменатият акт от Виена, конвенциите от Хага за правото на войната и др.).

в) Арбитражът позволява да бъде намиране мирно решение на различията между държавите. Появил се през 1794 г. между САЩ и Великобритания, арбитражът се развива в края на XIX в. (делото Алабама от 1872 г.; създаването на Постоянен арбитражен съд през 1899 г.).

2. Правото на войната

Тъй като войната продължава да съществува като признато средство, остава и въпросът да се гарантира определена хуманност в сраженията:

- създаването на **Червения кръст** от Анри Дюнан (CICR) и подписването през 1864 г. на Женевската конвенция за подобряването на положението на ранените;

- *кодифицирането на правото на войната* чрез **Хагските конвенции** от 1899 г. и 1907 г.

Б. Появяването на първите международни организации

1. Началните стъпки на политическите организации

1.1. Свещеният съюз

а) Произход:

Създаден чрез договора от 20 ноември 1815 г. между Русия, Австрия, Прусия и Великобритания (на Франция ще ѝ бъде позволено да се присъедини към този договор едва през 1818 г.), Свещеният съюз въплъщава идеята на цар Александър да бъде продължено и в мирно време сътрудничеството, позволило да бъде победен Наполеон.

б) Характер:

Това е *постоянен съюз*, функциониращ чрез организирането на срещи по време на конференциите на върха (Конгрес):

- това е форма на *ръководство на Великите сили*, които налагат мнението си на останалата част от Европа;

- това е синдикат на монарсите, насочен към установяването на *легитимистки ред в Европа*.

в) Провал:

- след интервенциите в Неапол (конгрес в Тропау, 1820 г.) и в Испания (конгрес във Верона, 1823 г.), Свещеният съюз се разпада след смъртта на цар Александър през 1825 г.;

- провалът се дължи на неприложимостта на идеологията на Свещения съюз в Света през XIX в., на въздържането на Англия, на отслабване на солидарността между съюзниците, след като непосредствената опасност е отминала.

1.2. Панамерикански съюз

След провала на опита на *Боливар* да създаде конфедерация на нациите на Новия свят (Конгрес в Панама, 1826 г.) и на няколко дори по-плодородни начинания, през 1889 г. се провежда *Панамериканска конференция* по инициатива на САЩ. Ограничавайки в началото целите си единствено до областта на търговията, конференцията създава Бюро, което през 1910 г. се трансформира в *Панамерикански съюз*. Той стои в основата на съвременната Организация на американските държави.

2. Успехът на техническите организации

2.1. Международните комисии за речно плаване

Те се създават било за да разработят унифицирани правила за корабоплаване по реките и да следят за тяхното прилагане (*Централна комисия за Рейн*, 1815 г.), било за да извършват дейности по управлението на плователни реки (*Европейска комисия за Дунав*, 1856 г.). Някои от тези организации функционират и до днес.

2.2. Международните съюзи

Това са обединения на държави с цел координиране на определени клонове на административната дейност чрез периодични конференции и постоянно бюро (*Международен телеграфен съюз от 1865 г., Универсален пощенски съюз от 1874 г. и т. н.*). Това са предшествениците на специализираните организации.

§ 3. Развитие на изследването на международното право

А. Доктрините

Различните течения на доктрината имат позитивистки характер, т. е. те изследват нормите на международното право, които са в сила, като извличат абстракции от тяхната морална основа. В тази перспектива:

- държавата, характеризираща се със *суверенитет*, се явява основната клетка на международното общество;
- единствените норми, които могат да обвържат държавата, са тези, които тя самата е създавала чрез своята *воля*;
- международното право, като право на сътрудничество, е с различна *природа от вътрешното право*, което е право на подчинение.

Най-представителните автори на тази доктрина са **Йелинек и Триепел** в Германия и **Анцилоти** в Италия.

Б. Познанието за международното право

Изследването на действащото право дава на разположение на изследователите:

- **сборници с договори** – първият значим сборник е публикуван от Г. Ф. Мартенс след 1791 г.;
- **колекции дипломатическа практика** – цветни книги, официални документи на различните правителства. Частни колекции – Moore's Digest в САЩ;
- **специализирани списания** – *Revue de droit international et de législation comparée* в Белгия през 1869 г., *Revue générale de droit international public* във Франция през 1894 г.;
- **специализирани институти** – създаването на Института по международно право през 1874 г.

РАЗДЕЛ III

Общество на народите и илюзията за мир чрез правото

Като реакция на опустошенията от Първата световна война международната общност се институционализира в рамките на Обществото на народите (ОН) с надеждата да бъде гарантиран мирът чрез принципите и механизмите на правото. Но ОН ще се окаже неспособно да поддържа мира.

§ 1. ОН и институционализирането на международните отношения

ОН, чийто Устав е включен като част от Версайския договор, е натоварено със задачата да следи за спазването на международния ред, установен от договора. От своя страна и други организации се опитват да засилят отношенията на приятелство между държавите.

A. Общество на народите е:

- постоянна организация;
- обединение на суверенни държави;
- с универсално действие.

1. Постоянна организация

Тя се състои от три органа:

1.1. Събрание, формирано от представители на всички държави-членки, което заседава обикновено веднъж годишно.

1.2. Съвет – ограничен орган, заседаващ по-често, съставен от постоянни членове (Великите сили) и непостоянни членове (посочени от Събранието).

1.3. Секретариат, натоварен с административни функции.

2. Обединение на суверенни държави

2.1. Държавите-членки запазват своя суверенитет:

- Събранието и Съветът обикновено се произнасят с *единодушие*;
- Приетите решения имат силата на *препоръки*.

2.2. Държавите-членки са равнопоставени в правото:

- Израз на това е правилото за решаване с *единодушие*;

- Налице са изключения от това правило: в полза на Великите сили, които имат постоянни представители в Съвета, и в полза на малките държави, които плащат минимална финансова вноска.

3. Организация с универсално действие

3.1. Всички държави имат достъп до нея. Неутралните по време на война държави и държавите-неприятели също са могли да се присъединят според процедура по **приемане** (20 приети по този начин държави).

3.2. Държавите могат да се **оттеглят** – 16 държави са използвали тази възможност.

Б. Институционализиране на международните отношения

1. Мир чрез правото

Уставът на ОН ще бъде допълнен от две големи конвенции, които се основават на така ценната за Леон Буржоа идея, че мирът може да бъде опазен единствено и само чрез правни способности. Тези конвенции са:

- *Пактът Бриан-Келог* (27 август 1928 г.), чрез който подписалите го се отказват от войната като инструмент на националната политика;
- *Общият арбитражен акт* (26 септември 1928 г.), който налага на подписалите го страни да разрешават споровете си чрез мирни средства и най-вече да разрешават правните си спорове чрез средствата на правото.

2. Развитие на международното сътрудничество

Като основни примери на това либерално и универсалистко течение ще посочим:

- създаването на Международната организация на труда (МОТ) чрез Версайския договор, с цел да се създадат по-човешки отношения на работното място;
- Конвенцията от Барселона от 1921 г., която либерализира корабоплаването по „водните пътища от международен интерес“;
- наченки на международна защита на някои категории хора (малцинствата в някои европейски държави, гражданите на мандатните територии).

§ 2. ОН и поддържането на мира

Вдъхновено от идеите на президента Уилсън, Обществото на народите има за цел да осигурява **колективната сигурност**, т. е. да гарантира сигурността на всеки един от членовете си чрез обединението на всички останали срещу евентуалния агресор. Липсата на достатъчно средства обрекоха ОН на неуспех.

А. Средствата на ОН

1. Норми, ограничаващи прибягването до война

Войната е забранена само в случаите, когато съществува възможност за мирно разрешаване на различията (ал. 15). През 1928 г. *пактът Бриан-Келог* въвежда забраната за всякаква агресивна война, но извън рамките на ОН.

2. Механизми, гарантиращи мира:

а) разоръжаването – то е само препоръчано;

б) арбитражът – държавите-членки се задължават да предават всичките различия помежду си за мирно разрешаване.

в) сигурността – предвидени са *санкции* от икономически характер (ал. 16) срещу членовете, които са признати за виновни за агресия.

3. Идеология, основана на *доверието в общественото мнение*. Тъй като не разполага със сили, ОН се радва на престижа да представлява световното мнение и неговите препоръки трябва да се налагат по естествен начин на народите, копнеещи за мир.

Б. Провалът на ОН

1. Фактите

- Обществото на народите успява да *потуши няколко малки конфликта* между малки сили: делото *Vilna* между Полша и Литва (1920 г.), Оландските острови – между Финландия и Швеция (1921 г.), за Летиция – срещу Колумбия и Перу (1932 г.) и др.

- ОН *не успява да се противопостави на агresiите на Великите сили* – нито на тази на Япония срещу Китай през 1931 г., нито на тази на Италия срещу Етиопия през 1935 г., въпреки плахото прилагане на „санкции“, нито на агресията на Германия, довела до Втората световна война.

2. Причините

а) Недостатъците на Версайския договор, който съдържаеше кълновете на потенциални конфликти (раздробени държави, малцинства...).

б) Авторитарни форми на национализъм (фашизъм, нацизъм), които блокираха функционирането на механизмите на ОН, основано върху значението на общественото мнение.

в) Липсата на универсализъм (отказът на САЩ, оттеглянето на Япония, Германия, Италия), което води до отслабване на авторитета на решенията на ОН.

г) Неразбирането от страна на демократичните държави, които предпочитат да подемат отново собствените си национални политики, отколкото да гарантират колективно сигурността.

РАЗДЕЛ IV

Съвременното международно общество

От края на Втората световна война до наши дни международното общество се измени значително под влиянието на основните фактори (§1) и в рамките на двете големи оси на отношения, каквито са отношенията Изток-Запад (§2) и Север-Юг (§3).

§ 1. Устойчивост и изменение на държавния феномен

А. Държавата в международното общество

Броят на държавите не спира да нараства под натиска на народи, готови да съборят господството – колкото колониално (деколонизацията), толкова идеологическо (разпадането на Съветския съюз, на Югославия), и с риска новите държави да не могат да се справят с основните функции на всяка суверенна държава.

В същото време държавите извършват двойно движение на **обединяване** (икономически общности) и на **децентрализация** (регионализъм).

Извън рамките на международните организации, на които държавите поверяват осъществяването на своето сътрудничество във все по-широк кръг отрасли, многобройни неправителствени организации (НПО), които представляват това, което наричаме гражданско общество, упражняват натиск върху държавата с оглед засилване на сътрудничеството в полза на интересите, които защитават.

Б. Държавата в международните отношения

Докато вътрешната роля на държавата изглежда отслабена под ефекта на глобализацията, тя участва чрез постоянното развитие на сътрудничеството в създаването на международните отношения.

1. Държавата е жертва на глобализацията

Универсалната експанзия на икономическия либерализъм, подпомогната от безпрецедентното развитие на средствата за комуникация (транспорт, компютърни системи) и от поетапното премахване на пречките по пътя на свободното движение на стоки, хора и капитали, налага **глобализация на икономиката**, която изплъзвайки се по този начин от контрола на държавата, се управлява от *мултинационалните компании*, движени изключително от търсенето на печалба.

Тази глобализация се отразява и в отношенията между хората, където моментният достъп на всички граждани до **световната мрежа за информация и обмен на идеи (Интернет)** лишава държавата от традиционните ѝ техники за упражняване на натиск върху общественото мнение.

2. Държавата насърчава рационалното международно общество

Развитието на модерните технологии, споменато преди малко, изисква постоянно сътрудничество между държавите – двустранно, регионално, международно, основаващо се на съответна регламентация. В определени области това развитие е толкова бързо и всеобхватно, че няколко държави трябва да обединят усилията си, за да го реализират (експлоатация на космическото пространство, генетични изследвания, ядрено сливане...).

- **влиянieto на глобализацията на икономиката** върху хората и държавите, които поради липса на подходящи ресурси се страхуват да не се превърнат в жертви на тази глобализация, довеждат държавите до това да засилят институционната рамка, в която този процес следва да се придържа към определени задължения за справедливост и солидарност.

- Отслабването на някои държави, свободата на движение и неумереното търсене на печалба улесняват развитието на престъпния трафик (дрога, оръжия, проституция...), което унищожава физическото и моралното здраве на хората. Следователно, държавите трябва постоянно да си сътрудничат срещу международните мрежи, осъществяващи този трафик.

Но нова заплаха – безпрецедентното разпространение на **тероризма**, целящ да срути демократичните режими, като започна от най-силния от тях – САЩ (атентатите от 11 септември 2001 г.), задължава държавите да се борят с всички средства (репресивни, финансови, дори и военни), за да го заличат.

В. Появяването на общи за човечеството интереси

Извън собствените интереси за всяка държава, изглежда, че някои интереси са общи за човечеството като цяло, особено в областта на *околната среда*: качество на въздуха, биологично опазване на океаните, извънатмосферното производство, озонов слой, парников ефект... Налага се те да бъдат уредени на глобално ниво.

По същия начин извън хуманитарното право (което защитава цивилното население срещу военно насилие) и *правата на човека*, следва да бъдат защитени дори *правата на човешкия вид* (генетични изменения).

Международното наказателно право се стреми да санкционира най-тежките нарушения на тези права, извършени от частни лица, особено от управляващите.

Многообразните отношения, породени от различни фактори, се развиват или в нормативна рамка (договори), или в институционна рамка (международна организация – виж срещите на върха в Рио „Планета Земя“ през юни 1992 г.)

§ 2. Отношенията Изток-Запад

Две *суперсили*, САЩ и СССР, възникват от лагера на победителите във Втората световна война. Около тях ще се изградят два *блока от държави*, противопоставени едни на други по идеологически признак (либералната демокрация и капиталистическата пазарна икономика в Западния блок, диктатура на комунистическата партия и планова икономика в Източния блок). Повече или по-малко изострените етапи на тяхното *съперничество* бележат международните отношения в продължение на повече от четиридесет години, до внезапното *разпадане* на Източният блок.

А. Зараждането на двата блока

Създаването от Сталин – чрез окупация в следствие на войната (Полша, Източна Германия...) или чрез военен натиск („Пражкият удар“ от февруари 1948 г.) – на санитарен кордон, образуван от *сателитните държави*, подчинени на Съветския

съюз, чрез мрежата на комунистическите партии – Коминформ, подтиква САЩ да създадат организации за защита на държавите от Западна Европа. СССР отговаря чрез създаването на симетрични организации.

- Във *военен план* САЩ подписват на 4 април 1949 г. с държавите от Западна Европа *Северноатлантическия пакт*. Когато Федерална република Германия се превъоръжава и става член на НАТО, вследствие на Парижките споразумения от 23 октомври 1954 г., СССР отговаря чрез създаването на 14 май 1955 г., заедно със своите сателити, на *Варшавския договор*.

- В *икономически план* през 1947 г. САЩ предлагат на европейските държави *Плана Маршал*, за да подпомогнат възстановяването на разрушенията от войната. СССР забранява на сателитите си да се присъединят. Западните бенефициенти ще създадат на 16 април 1948 г. *Европейска организация за икономическо сътрудничество* (ЕОИС), за да управляват помощта от *Плана Маршал*, а като реакция СССР ще създаде на 25 януари 1959 г. *Съвета за икономическа взаимопомощ* (СИВ).

В същото време Съветският съюз си съперничи със САЩ, за да ги достигне или дори надмине в *баланса на сплашването*, както в ядреното въоръжение (бойни глави и ракети), така и в конвенционалното.

Б. Отношенията между блоковете

Най-общо отношенията между двата блока се развиват от етапа на мирното съвместно съществуване към етап на Студената война, а периоди на напрежение и на относително разведряване се срещат във всеки етап.

1. Студената война

Тя се изразява в отслабване на противника чрез последователно изпитване на силите, без да се стига до световна война. Изразява се в:

- в областта на *междудържавните отношения* – безкомпромисност, блокираща преговорите (договорите за мир), икономически (блокадата на Берлин) или военен натиск (Куба), подкрепа на съперници в регионалните конфликти, които могат да прераснат в истинска война между противопоставящите се държави (Корея), подкрепата на разделени държави (Германия, Корея, Виетнам) и дори на разделени градове (Берлин);

- в рамките на *международните организации* – устни предизвикателства, блокиране на механизмите на ООН (приемането на страни-кандидатки, поддържането на мира).

Студената война затихва след смъртта на Сталин (1953 г.) и по време на управлението на Хрушчов, за да отстъпи място на:

2. Мирното съвместно съществуване

То е резултат от осъзнаването на реципрочните апокалиптични разрушения, до които двата блока биха могли да стигнат чрез ескалирането на конфликтите (войни, започнати с конвенционално оръжие и след това продължили с използването на все по-мощни ядрени оръжия) и чрез ядрена война между двата блока. Негова цел е *пренасяне* на основното съперничество от *стратегическото* поле в полето на *икономическата надпревара*.

- Мирното съвместно съществуване се изразява в:

- *регулиране на последиците от Студената война* – край на окупацията на Австрия през 1955 г., нормализиране на отношенията между двете Германия (основен договор от 21 декември 1972 г.) и на *регионалните конфликти* (Вьетнам – януари 1973 г., Афганистан – договор от 14 април 1988 г., Намибия – договор от 22 декември 1988 г. и др.);

- *деблокиране на някои механизми в рамките на ООН* (приемане на висящи от 1955 г. кандидатури, изпращане на различни сили за поддържане на мира...);

- *забавяне на надпреварата във въоръжаването*: договор от Москва (1963 г.), забраняващ ядрените опити в атмосферата и (1974 г.) под земята; договор за неразпространение на ядреното оръжие (1968 г.); съветско-американски разговори (от 1972 г.) за ограничаването на стратегическото въоръжение (*SALT*, а след това и *START*); подписване на 8 септември 1987 г. на договора от Вашингтон за унищожаване на ракетите, разположени в Европа;

- чрез създаването на своеобразна паневропейска харта за мирно съвместно съществуване чрез приемането на 1 август 1975 г. в Хелзинки на *Заключителния акт на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа*.

- Мирното съвместно съществуване е придружено от:

- оспорването от страна на Китай от 60-те години на XX в. на насоките на съветската комунистическа партия;

- отслабване на американското лидерство в Западния блок (оттегляне на Франция от военните структури на НАТО през 1966 г. и създаването на независими

сили за бързо реагиране; нарастваща конкуренция от страна на ЕИО спрямо американската икономика);

- усилие от страна на държавите от Третия свят да останат встрани от конфронтацията Изток-Запад – Движението на необвързаните.

В. Рухването на Източния блок

Още при идването си на власт през 1985 г. Горбачов осъзнава провала на съветската икономика и се опитва да я развие до пазарна икономика, да либерализира политическия живот и да доближи СССР до Запада – това е т. нар. *перестройка*. Но започналото действие не може да бъде спряно: заразата на либерализацията достига за няколко месеца до всички източноевропейски държави, а впоследствие всички институции на Източния блок изчезват. Накрая самият Съветски съюз се разпада, а последиците от тези сътресения са значими.

1. Либерализацията на държавите от Източна Европа

Благодарение на демократичните кълнове, посети от Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, по примера на перестройката и при уверението за ненамеса от съветска страна, либерализацията достига последователно Полша (първият некомунистически министър-председател е назначен през юни 1989 г.), Унгария (преход към многопартийна система от 1988 г., победа на опозицията на изборите от март-април 1990 г.), Чехословакия (властта преминава в опозицията в навечерието на 1990 г. след „кадифената революция“). Обединението на ФРГ с ГДР изглежда неминуемо след разрушаването на Берлинската стена (9-10 ноември 1989 г.) и завършва на 3 октомври следващата година, включително чрез интегрирането на териториите на бившата ГДР в ЕИО. Либерализацията е по-бавна в България, където комунистическата партия остава на власт до декември 1990 г., в Румъния, където кървавото отстраняване на диктатора Чаушеску през декември 1989 г., не прогонва напълно бившите ръководители и в Албания, където първите свободни избори се провеждат през април 1991 година.

2. Разпадането на структурите на Източния блок

- СССР не се противопоставя на оттеглянето на Чехословакия, Унгария и най-вече на ГДР от *Варшавския договор* и така той е обречен - на 25 февруари 1991 г. неговата военна структура е официално разпусната, а на 1 юли следващата година организацията престава да съществува.

- СИБ, изпразнен от причината да съществува, поради преминаването на членовете му към пазарната икономика, също прекратява своето съществуване на 28 юни 1991 година.

3. Разпадането на Съветския съюз

Изправена пред нарастващите искания на различните републики, съставлящи Съюза, да бъдат признати за автономни, а след това и за независими, придобили масов характер след неуспешния опит за преврат от август 1991 г., централната власт отказва да промени федералната рамка на СССР. На 8 декември 1991 г. в Минск, а след това на 21 декември в Алма-Ата републиките констатираха *разпадането на Съветския съюз*, като го наследяват 12 държави, сред които Русия е най-значимата, и които се задължават да запазят помежду си определени връзки, като създават *Общността на независимите държави (ОНД)*. Трите Прибалтийски държави, анексирани от СССР през 1940 г. и независими от септември 1991 г., остават извън ОНД.

Г. Последствията от тези сътресения са значими

а) Източна Европа е заплашена от *дестабилизация* вследствие новопоявилите се национализъм:

- *Югославия*, която иска да се противопостави на независимостта на Словения и на Хърватска (юни 1991 г.), навлиза в гражданска война, която от м. април 1992 г. се концентрира в Босна и Херцеговина поради многонационалния ѝ характер. Европейският съюз и ООН дълго време се оказват неспособни да овладеят положението. Все пак през 1995 г. под натиска на САЩ се подписват Дейтънските споразумения, които позволяват възвръщане към мира. Кризата същевременно се пренася в *Косово*, където НАТО се намесва през 1999 г., за да защити албанското население, заплашено да бъде експулсирано от сръбските власти. През 2001 г. *Македония* успява да запази политическия и етническият си баланс само поради намесата на НАТО и на Европейския съюз.

- *бившите съветски републики* също са разтърсени от националистически, понякога и кървави конфликти (Нагорни Карабах, Абхазия, Таджикистан и дори във вътрешността на Русия – Чечения...). Въпреки всичко някои от тях (Украйна през 2004 г., Грузия през 2005 г.) чрез свободни избори постигат демокрация.

б) Държавите от Централна и Източна Европа (ДЦИЕ) се обръщат към организациите от Западна Европа, стават членки на Съвета на Европа,

присъединяват се към Европейския съюз и дори НАТО, докато СССЕ – превърнало се в организация – ОССЕ, се оформя като организация на Обединена Европа.

в) Освен това краят на Студената война позволява изключително бързо развитие на разоръжаването (договор за намаляване на конвенционалните въоръжения в Европа, подписан на 19 ноември 1990 г. и влязъл в сила на 9 ноември 1992 г., договори *START-I* и *START-II* за намаляване на ядрените оръжия (с 2/3 до десет години от подписването), съответно от 31 юли 1991 г. и 3 януари 1993 г., като последният е изменен чрез Обща декларация от 24 май 2002 г.; Договор за забрана на химическите оръжия, подписан на 13 януари 1993 г.; подновяване за неопределено време на Договора за неразпространение на ядрено оръжие през май 1995 г.; Договор за пълна забрана на ядрените опити, приет на 10 септември 1996 година.

г) В световен мащаб, след като настъпи сближаване на Петте големи, това позволи на *Съвета за сигурност* на ООН да изпълнява задълженията си по поддържане на мира (кризата, а след това войната в Залива от август 1990 г. до февруари 1991 г.). Разполагащ вече с възможност да въздейства, особено при разрешаването на вътрешните конфликти, той е ограничен във финансово отношение и поради страха на големите държави да бъдат въвлечени в кървави конфликти не успява да реализира амбицията си да създаде „нов световен ред“. Това принуждава САЩ – останали единствена суперсила – да действат сами, за да наложат идеите си (Косово, Ирак), понякога и със съдействието на НАТО, като по този начин подменят многостранните отношения с *едностранен ред*.

§ 3. Отношенията Север-Юг

Това са отношения между индустриализираните и развиващите се държави, освободени от политическото господство чрез деколонизацията, но останали в неравностойно положение по отношение на икономическото си развитие.

А. Деколонизацията

Двадесет години след края на Втората световна война и като следствие от нея, от прогреса, внесен от колонизаторите, от националистическата вълна, от подкрепата на ООН, почти всички колонизирани народи извоюват своята независимост. Образованията от *федерален тип*, чрез които се направи опит да

бъдат заменени колониалните империи (френски и нидерландско-индонезийски съюз, Британската общност) не просъществуваха. *Сътрудничеството* замени господството.

Б. Намаляване на икономическата неравнопоставеност

1. Проблемът

- *Между богатите народи* (групирани приблизително около северната част на земното кълбо) и *бедните народи* (на юг) разликата в начина на живот е значителна: 2,5 милиарда души, или около 40 % от световното население, живеят с по-малко от 2 \$ на ден – те представляват 5 % от световния доход срещу 54 %, идващ от 10 % от най-богатите държави.

- Тази разлика се задълбочава:

- защото населението се увеличава по-бързо в развиващите се държави;
- защото цените на крайните продукти, произведени в богатите държави, се увеличават, а цените на първичните суровини, доставяни от развиващите се държави, намаляват;
- защото развиващите се държави са смазани от тежестта на външните си дългове (общо 2 465 млрд. \$ през 1998 г.);
- защото често се изтощават от битки между клановете в страната;
- защото глобализирането на обмяната, основана на търсенето изключително на печалбата, рискува да подчини най-слабите в полза на най-силните.

- Сред развиващите се държави има някои, които са по-малко облагодетелствани от други – *най-слабо развитите държави (НСРД)* (в наши дни са 41) и имат нужда от по-голяма международна подкрепа. Други държави са успели да „отлепят“ икономиката си: това са *новите индустриализирани държави* (Сингапур, Тайван...), или „възникващите“ държави.

- Това положение е морално неприемливо и политически опасно, защото претенциите на развиващите се народи (Третия свят) може да предизвикат общи сътресения.

2. Решенията

а) На равнище Север-Юг:

- *Помощ за развитието.* Повече от тридесет години ООН изисква индустриализираните държави да отделят 0,7 % от техния БВП за публична помощ

за развитие. През септември 2000 г. Общото събрание на ООН на равнище среща на върха прие „Декларация на хилядолетието“, определяща осем цели, с които да се помогне на бедните народи да преодолеят бедността.

- *Регламентиране на икономическия обмен* с държавите от Третия свят: споразумения за основните продукти, с които да се регулира потока им; общи преференции, препоръчани от КООНТР (виж по-надолу).

- *Разсрочването на дълга на страните от Третия свят* и дори *анулирането* му за НСРД, които имат най-големи дългове, необходимо, за да се предпазят някои държави-длъжници – и техните кредитори – от банкрут. По този начин на 18 юни 1999 г. Г-8 реши да намали с близо 90 % дълга – многостранен и двустранен – на най-задлъжнелите НСРД, или общо около 65 млрд. долара. Това доведе до анулирането през юли 2005 г. от страна на МФВ и Световната банка на дълга на 18-те най-бедни държави, което прави около 40 млрд. долара и стана факт през м. септември.

- Общо предефиниране на правната основа на международните икономически отношения – това е и целта на *Новия международен икономически ред*, съдържащ се в няколко резолюции на Общото събрание на ООН (Харта за икономическите права и задължения на държавите, 1974 г.). Това волунтаристично действие обаче трябваше да отстъпи пред глобализирането на либералната икономика, навлязло в своя разцвет със създаването през април 1994 г. на Световната търговска организация (СТО).

б) На равнище Юг-Юг

- *Реформите в структурата* на бедните държави и най-вече на регионалните образувания (виж по-долу) както и обединението на развиващите се държави в мощна група за натиск („Група 77“), която защитава техните интереси в рамките на международните организации.

- *Обединенията на производителите*, като ОПЕК (Организацията на държавите-износителки на петрол – *Organisation of petrol exporting countries*), които могат да диктуват цените на големите индустриализирани държави. Само държавите-производителки могат обаче да се възползват от това положение. Така то се явява източник на ново *неравенство в рамките на Третия свят* между държавите, които произвеждат стратегически суровини и стават все по-богати (проблемът „рециклиране на петродоларите“), и останалите държави, които рискуват да станат още по-бедни.

§ 4. Съвременните доктрини

Съвременните автори почти единодушно остават привързани към **правния позитивизъм**, т.е. те изследват позитивното право така, както то се прилага. Авторите се различават все пак по отношение на неговото основание.

А. Волунтаристката тенденция

- **Анцилоти** остава начело на тази доктрина. Той в по-голяма или по-малка степен е вдъхновил най-добрите италиански (**Кавалиери, Аго, Морели**), английски (**Опенхайм, Лаутерпахт, Мак Нер**) и френски автори (**Рено, Жидел, Басдеван**).

- **Съветската доктрина** има близки позиции до тези на позитивистите, когато става въпрос за суверенитета на държавата и волунтаристичното международно публично право (**Тункин**).

Б. Обективистичната тенденция

За нея нормите на правото не са продукт на волята на хората.

За **Джордж Сел** нормите на правото отговарят на социалните потребности, те са продукт на социалната солидарност. Нормите на международното право имат същата природа като нормите на вътрешното право и са по-висшестоящи от тях.

В. Нормативистична тенденция

Според **Келзен** основният проблем, който се поставя от нормите на правото, е проблемът за тяхната валидност. Всяка норма е валидна, ако тя е в съответствие с по-висша норма – международното публично право е на върха на пирамидата.

Г. Реалистична тенденция

Де Вишер се опитва да опознае границите на практическото приложение на международното публично право и поради това изследва съотношението на нормите на международното публично право със социалното положение на своето време и на човешките измерения на властта.

Шарл Шомон вижда в международното публично право продукт на противоречията на международния живот и стремеж те да бъдат разрешени.

ПЪРВА ЧАСТ

МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩНОСТ

ДЯЛ I.

ДЪРЖАВИТЕ И МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

ДЯЛ II.

МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

ДЯЛ III.

МЯСТОТО НА ЧАСТНИТЕ ЛИЦА **В МЕЖДУДЪРЖАВНОТО ОБЩЕСТВО**

ДЯЛ I.
ДЪРЖАВИТЕ И МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

ГЛАВА I. ДЪРЖАВИТЕ

Всяка държава е съставена от три физически елемента (територия, население, управление), към които се добавя и един политико-правен елемент (суверенитет), който я отличава от другите териториални образувания (Раздел 1: Съставните елементи на държавата).

Освен това поради различни причини някои държави имат особен статут (Раздел 2: Държавите с особен статут).

Раздел 1. Съставните елементи на държавата

§ 1. Територията

A. Обхват

1. Земната територия включва и реките, езерата или вътрешните морета. Тя е ограничена от **граници** – идеални разграничителни линии, определени чрез общо споразумение между погранични държави (смесени комисии по разграничителни въпроси за очертаването на границите на картата и за прокарването им на терен). Границите са опори на стабилността и тяхното преместване не може да се решава чрез едностранен акт (принцип за *неизменяемост* на границите).

2. Морската територия

а) До Втората световна война принципът за свободен достъп в открито море – възприемано като неподлежащо на изключителна собственост – е ограничаван само от отчитането на *политическите* интереси на крайбрежните държави. В това си качество те упражняваха своя суверенитет върху:

- **вътрешните води**, прилежащи към земната територия (пристанища, естуари, заливи...);

- **териториалното море** – морската ивица, следваща линията на брега с ширина от 3 до 12 мили;

- и евентуално някои особени компетенции (митнически, санитарни, за сигурност...) върху *прилежащата зона*, която допълва териториалното море с максимален размер на общата ширина от 12 мили.

б) От 1945 г. насам *икономическата* стойност на морето (напр. риболов), на басейна му (полиметални модули) и на подземната му част (петрол) се оказва все по-важна и така се стига – особено при по-бедните държави – до наличието на нови претенции, които заседанията на конференцията на ООН по морско право след срещата в Каракас от 1974 г. притъпиха. Тази конференция приключи с подписването в Монтего Бей (Ямайка) на 10 декември 1982 г. на Конвенция, която урежда цялото морско право. Конвенцията влезе в сила на 16 ноември 1994 г.:

- към териториалното море с уеднаквен размер от 12 мили и увеличено евентуално от прилежащата му зона със същата широчина, се прибавя и **икономическа зона** от 200 мили от брега, която бреговата държава експлоатира с изключителни права върху икономическите ресурси и осигурява опазването на околната среда – всичко това при зачитането на правото на безпрепятствено преминаване на корабите на всички държави;

- **континенталният шелф**, чието определение е дадено в Конвенцията от Женева от 24 април 1958 г. като дъното и подземната част на дадено море, които може да бъдат експлоатирани от прилежащата държава до онази точка, където извънтериториалните води достигнат дълбочина от 200 метра, според Конвенцията се простира до външната граница на икономическата зона (200 мили) и може понякога дори да я надминава; признаването на широки морски зони, придадени на крайбрежните държави, ги задължава да определят *нови граници* помежду си (съседни държави, които трябва да поделят територията на морето);

- извън тази граница **дъното на моретата**, обявено за *общо наследство на човечеството*, е поставено под юрисдикцията на **Международно управление на морските дъна**, която ще експлоатира минералните богатства или пряко чрез *Международната компания*, или чрез националните публични или частни експлоатации с нейното разрешение, или в сътрудничество между двете, като печалбите се разпределят и между развиващите се държави. На 29 юли 1992 г., предвид влизането в сила на новата Конвенция от 1982 г., беше сключено споразумение, което изменя правилата за функциониране на **Международното**

управление, като ефективната му експлоатация се сблъсква с цената, с оглед сегашното изобилие на земните минни богатства;

- сложността на проблема за морското право доведе до създаването с Конвенцията от Монтего Бей на **трибунал по морско право**, включваща и Камара за дъното на моретата, с цел да разглежда споровете относно прилагането ѝ.

3. Въздушна територия

Въздушното пространство, което е над земната и морската територия, е подчинено на суверенитета на прилежащите държави (Парижките договор от 1919 г. и Конвенцията от Чикаго от 1944 г.), но **извънатмосферното пространство** е свободно (договор за Пространството от 1967 г.). Все пак разграничаването на въздушното пространство по отношение на извънатмосферното не е точно фиксирано. Въпреки това свободата на пространството позволи значителното развитие на космическата дейност, особено с разполагането в орбита на геостационарни сателити за наблюдение (телеразпространение, метеорология) и за комуникация (телевизия, ориентация...), което поражда специфично **право на космическото пространство**.

Б. Правна природа на територията – *функция* по отношение на държавата.

1. Територията не е *богатство, обект на правото*, какъвто е теренът за един собственик: няма държава без територия.

2. Територията *не е ключов елемент на държавата*, доколкото държавата съществува и при изменение на територията ѝ.

3. Тя е едновременно **граница и основание** на упражняване *компетенциите на държавата* – благодарение на нея е възможно да се разпредели властта на различните държави спрямо различни населения.

§ 2. Населението

Населението е съставено от физически и юридически лица, придобили гражданство на съответната държава. Това гражданство дава на държавата основание (персонална компетентност) да упражнява властта си спрямо тях.

А. Националност⁵

Това е правната връзка, която привързва по принцип всяко лице (според различни критерии и всяко юридическо лице) към дадена държава. Държавата е тази, която определя условията за получаване на нейна националност. Дадено лице може да смени своята националност (натурализация), само ако изпълни определените от избраната от него държава условия.

а) Националността може да се придобива *по рождение (jus sanguinis)* или *по местоживееене (jus soli)*, както и при комбинация от двете.

б) Държавата е *свободна да определи* в съответствие с кой от двата принципа се придобива нейната националност. При прилагане на противоположни критерии от две държави - риск от *апатридство* (лице, лишено от националност) или обратното лице с *двойна националност*. Основните начини за преодоляване на това положение са определени в конвенции (многостранна конвенция за намаляването на случаите на апатридство от 1961 г., няколко двустранни конвенции) или чрез съдебната практика - изискването за *ефективна* националност, което може да бъде противопоставено на другите държави (Международен съд, решение *Nottebohm*, 1955 г.).

Б. Правно положение на лицата с националност на дадена държава

Тези лица са едновременно подчинени на държавата, чиято националност притежават и подлежат на защита от нея. Практическите последствия се различават според случаите:

1. Когато гражданите на дадена държава са *на нейна територия*, те са изцяло подчинени на **териториалната компетентност** на тяхната държава.

2. Когато са извън територия на държавата, на която са граждани, **„личната“ компетентност** на националната държава се изразява единствено като субсидиарна по отношение на компетентността на държавата, на чиято територия се намират гражданите в качеството им на чужденци (пример: дипломатическа защита).

⁵ Понятието националност е използвано в съответствие със специфичната концепция, която френското право и доктрина влагат в него. Изискванията за превода предполагат да възпроизведем именно авторската концепция – бел. ред.

Националността следва да се различава от **гражданството**, което е качество, придадено от държавата или от договора на лицата, които имат право да се възползват от определени политически права.

§ 3. Управлението

А. Понятие

Това е не само изпълнителната власт, нито дори политическият режим, а **политико-административният апарат**, който отговаря за организацията на териториалната общност.

Б. Правен режим

1. *Основно условие*, което се поставя от международното публично право по отношение упражняването на управленските правомощия, е това те да бъдат *ефективни* – всяко правителство представлява валидно държавата, при условие че действително я управлява. Освен това никое правителство не може да се отрече от задълженията, поети от предходното правителство – принцип на **приемственост** в държавата.

Едно допълнително условие за международна легитимност се появява с отказа да бъде признавана представителността на даден режим, който се основава на расовата дискриминация (апартейд), като същевременно се разпространява все повече привързаността към *демократичните ценности* (правова държава, демократичен плурализъм, зачитане на правата на човека).

2. Защитата на нейните публични дейности позволяват на държавата да *упражнява определени правомощия и извън рамките на нейната територия* (военен флот, посланици...).

§ 4. Критерият за държава – суверенитетът

Държавата, като всяка колективна общност, която се различава от тези, които я съставят, разполага с **юридически персоналитет**, израз на постоянството на нейните интереси през различните периоди на управление.

Този персоналитет е достатъчен, за да обясни:

- че международните отношения – *отношения между държави* – не отчитат съответните симпатии или антипатии между управляващите;

- че щетите, причинени на трети лица от служители на държавата, евентуално водят до *отговорност* на държавата;

- че задълженията, закрепени в договор от правителството от името на държавата, трябва да бъдат спазвани от неговия наследник (принцип на приемственост, виж по-горе).

Юридическият персоналитет обаче не е достатъчна да *различи* държавата от останалите териториални общности; освен критиките на част от доктрината (като се започне по Сел), такъв разграничителен критерий е суверенитетът – единодушно закрепен от практиката (виж чл. 2, § 1 от Устава на ООН).

А. Значение – едновременно отрицателно и положително

1. Отрицателно значение

а) Суверенитетът не означава, че държавата не е *подчинена на нормите на международното право*, които имат върховенство над нея – самото съвместно съществуване на множество държави на земното кълбо им налага норми за разпределение на правомощията.

б) Суверенитетът означава, че държавата, *без нейно съгласие*, не е *подчинена на нито една власт*, на нито един орган, който упражнява принуда. Понятието **независимост** често се използва като синоним и отразява това негативно значение (говори се също така за *изключителност на компетенциите*).

2. Положително значение

Суверенитетът дава на своя носител *върховното властване* над управляваните, които са му подчинени, *пълната на компетенциите*. Това е **вътрешният суверенитет**, който намира продължение в международния ред, за да се превърне в изключителна власт на държавата да бъде господар на собствената си съдба.

Суверенитетът позволява също така да се експлоатират в общ интерес на населението природните ресурси на територията (говори се за *постоянен суверенитет върху природните ресурси*).

Суверенитетът е свързан с населението, което е негов носител, и с територията, която го определя, това е *правният израз на изключителния характер на държавата*.

Б. Обхват на действие

Подчинена на международното право, държавата е обвързана *само по силата на своето съгласие*. Не съществуват предварителни ограничения на нейната свобода.

Според принципа на добрата воля, *държавата сама тълкува* задълженията, които е поела.

Нарастващата взаимозависимост между държавите, която ги задължава да си сътрудничат, общото признание на основните принципи (правата на човека и др.), които се налагат на държавите, глобализацията на либералната икономика, която се изплъзва от влиянието на държавите, понастоящем проявяват тенденция на **ограничаване** обхвата на действие на суверенитета.

В. Последици

1. Равенството между държавите

а) Значение – суверенни и подчинени на международното публично право, държавите са равнопоставени от юридическа гледна точка, независимо от тяхното фактическо неравенство.

б) Приложение – реципрочност на задълженията, съдебни имунитети, недискриминация, участие в международните организации (чл. 2, § 1 от Устава на ООН).

в) Възможни изключения, утвърдени по договорен път

2. Ненамеса

а) Значение – дадена държава не може да упражнява натиск върху друга държава, за да я принуди да действа по определен начин.

б) Приложение – незаконни са не само военните принуди, но и всяка икономическа, дипломатическа или друга форма на натиск, която дадена силна държава може да упражни върху по-слаба от нея.

в) Изключения – легитимната отбрана, която разрешава на една държава да се защити чрез сила от заплахата за нахлуване на нейна територия или за физическо унищожаване на населението ѝ. При съгласие на жертвата, нахлуването може да бъде основание за предоставяне на помощ. Въпросът за правомерността на намесата с цел защита на заплашено население (хуманитарна намеса) е по-противоречив.

РАЗДЕЛ II

Държавите със специфичен статут

Извън държавите, чиито компетенции са ограничени по договорен път, било в интерес на мира (*постоянно неутралните държави*, виж по-долу), било вследствие на колониално владичество (*протежирани държави*, виж по-долу), както и *територии без международно признание, подчинени на международна администрация* (виж по-долу), ще бъдат разгледани и случаите на държави, чиято територия е толкова малка, че поставя под въпрос тяхната независимост, и по-важните случаи на съставни държави и образувания от държави.

§ 1. Микро-държавите и Ватикана

А. Държави с малка територия или микро-държави

Става въпрос за държави, чиято територия е толкова малка, че застрашана независимостта им: **Сан Марино, Лихтенщайн, Монако, Науру. Андора**, подчинена на суверенитета на президента на Френската република и на испанския архиепископ на Ургел, е особен случай на феодално оцеляване, което има символичен характер след приемането на демократична конституция през м. май 1993 г. Положението на **Ватикана** – територия, която исторически уподобена в държава, е адаптирано към нейните специфични функции, свързани с администрация на Католическата църква.

1. Вътрешно присъщи характеристики

1.1. Територията е едновременно *малка* (напр. Науру е 21 км²) или островна (островите Фиджи), или *вклинена* в тази на съседна сила (Сан Марино).

1.2. Население – *което е малобройно* – има собствена националност (напр. в Монако има 2 700 жители с националност на Монако и 20 000 чужденци).

1.3. Управлението се осъществява на основата на Конституция и разполага с обществени служби, но е подчинено на определено попечителство на съседна сила (виж по-долу, т. 2).

2. Международни отношения

2.1. Принципи

а) Тези държави имат нормални дипломатически отношения – дипломатическо представителство, право да сключват договори.

б) Въпросните държави не би следвало да имат право на достъп до международните организации, натоварени с поддържане на мира (ООН). Този принцип се спазва трудно обаче (Монако се присъедини към ООН, същото направи и Андора).

2.2. Спрямо съседната сила, държавата с малка територия е подчинена на един вид *защитно приятелство*, което се характеризира със:

а) **Сътрудничество** – отбраната се осигурява от съседната държава, митнически съюз и договори (френско-монакски от 24 октомври 2002 г.), уреждащи отношенията на добросъседство, използването на определени обществени услуги на съседната сила.

б) **Контрол** – в Монако държавният министър, който е правителствен ръководител на Княжеството, е французин и представлява френското правителство при назначаването на принц.

Б. Ватиканът

В следствие на присъединяването на Папската държава към Италия през 1870 г. необходимата независимост на Папата и на Католическата църква са предмет на уреждане в определен статут. Този статут първо е наложен (**Закон за гаранциите, 1871 г.**), а след това договорен (**Латерански споразумения, 1929 г.**). Той дава на Светия престол прерогативи на суверенна държава, без Ватиканът да притежава физическите характеристики на държава.

1. Съставни елементи

Ватиканът в действителност не притежава съставните физически елементи на една държава.

1. Територията, *вклинена* и откъслечна, е още *по-малка* от тази на държава малка територия – 44 хектара; това прилича повече на имот, отколкото на държава.

2. Населението, формирано от служители на църквата или градски чиновници, има само националност по служба (около 350 служители), което се прибавя към националността по произход.

3. Извън управлението на универсалната църква **администрацията** на Града, която има временен характер, използва най-често италианските обществени служби

(така напр. авторът на атентата срещу папа Йоан-Павел II е съден от италианските съдилища).

2. Международни прерогативи

1. Като суверенна държава Ватиканът упражнява:

а) правото на активна **легация** (апостолически нунции) и пасивна **легация** (така напр. Ватиканът установи дипломатически отношения с Израел през 1994 г.);

б) правото **да сключва договори** (особено *конкордати*).

2. Специалното му положение позволява:

а) да поддържа **постоянен неутралитет**;

б) да разполага с пълна **свобода на комуникацията** на територията на Италия;

в) да бъде защитен от всякаква *намеса* на италианската държава във функционирането на централните му институции.

§ 2. Обединения от държави

Между алианса и сливането съществуват междинни форми на обединения на държави, които произлизат от феномена на федерализма.

А. Основни принципи на федерализма

Определение за федерализъм: процес на **структурно асоцииране** между държави, които запазват автономията си.

1. Цели на федерализма

Да засили *солидарността*, която обединява всички държави, като запазва *особеностите*, които ги различават. Да се постигне равновесие между силите, които водят до *сливане*, и тези, които подтикват към *независимост*. Говорим за *агрегативен* федерализъм, когато той е етап към сливането, и за *сегрегативен*, когато е етап към независимостта.

2. Техниките на федерализма

Всяка федерална система съдържа следните елементи:

2.1. Едновременна правосубектност на държавите-членки и на обединението – държавите-членки създават обединение, снабдено със собствени органи, но запазват своята правосубектност и своята организация.

2.2. Разпределение на правомощията между обединението и членовете – задачите от общ интерес са поверени на обединението, а държавите-членки запазват правомощията, които са от особен интерес за тях. Интензитетът на разпределението отразява степента на интеграция на обединението. Специални механизми гарантират прилагането на компетенциите на обединението от целия федерален колектив и зачитането от обединението на компетенциите, запазени за членовете.

2.3. Участието на държавите-членки на основата на равнопоставеност в организацията и във функционирането на органите на обединението.

Б. Приложение на федерализма

Традиционно се различават два типа федерализъм в зависимост от степента на интеграция: *конфедерация от държави* – по-широко понятие, и *федерална държава* – с по-тясна интеграция, към които се причисляват повече или по-малко от съществуващите в наши дни обединения.

Към тях следва да се прибавят и по-редките случаи на *двустранен федерализъм*, при които съществува риск от превръщане в система на господство на по-силния партньор над по-слабия.

Към федерализма се отнасят и случаите, които ще разгледаме по-нататък, на *обединенията, породени от края на колониалните империи (Commonwealth, Френската общност, виж по-долу)* и тези на *икономическите обединения (Европейски общности и Европейски съюз, виж по-долу)*.

1. Конфедерация от държави

Организирано обединение, но **не толкова тясно интегрирано**, от държави, което е по-близо до алианса, отколкото до сливането.

1.1. Правна характеристика

Слабостта на *конфедералните връзки* се проявява чрез различни гледни точки:

а) произходът най-често е по *договорен път*;

б) разпределението на правомощията е благоприятно за държавите-членки, които запазват своите правомощия в областта на външната си политика. Конфедерацията упражнява само предоставени ѝ компетенции;

в) конфедерални органи от *дипломатически тип* – органи, където властват принципите на равенство и единодушие.

1.2. Политическо значение

Конфедерацията е обединение, което по принцип е **нестабилно**; представлява само етап в един агрегативен процес (Конфедерация на Съединените щати, Конфедерация Швейцария, Германска конфедерация) или в сегрегативен процес (Френската общност от 1960 г., виж по-долу; опит да се замести Съветския съюз Конфедерация през 1991 г.; Общността на независимите държави, създадена през декември 1991 г., виж по-горе, вече може да се приеме за конфедерация).

2. Федералната държава

Това е по-скоро държава със сложна структура, отколкото обединение на държави, правосубектността на държавите-членки е погълната от тази на групата. Федералната държава е често срещана форма на организация.

а) Произход

Най-често федералната държава е основана на *акт на вътрешното право* (конституционен) или наследява конфедерация чрез решение на Диетата (САЩ 1787 г., Швейцария 1848 г.), или наследява унитарна държава чрез изменение на конституцията (СССР 1936 г., Федерална република Германия 1949 г.).

б) Разпределение на правомощията

По принцип *външните отношения са запазена сфера за федералната държава*, като по този начин тя единствена поема международната отговорност за дейността на държавите-членки. В областта на *вътрешните работи разпределението на компетенциите* варира в зависимост от конституционните решения, но винаги съществува запазена област – повече или по-малко разширена – за държавите-членки. *Договорите*, чиито предмет се отнася до тази запазена област, обикновено трябва да бъдат сключени от федералната държава, но понякога държавите-членки се опитват да ги сключват самостоятелно (напр. „антантите”, сключени от Квебек с други държави).

в) Органи

Освен органите, с които разполага всяка държава, федералната държава е снабдена с институции, упражняващи *законодателни, изпълнителни и съдебни правомощия*. Обикновено има Върховна камара, която представлява държавите-членки на равнопоставена основа, и Конституционен съд, който гарантира зачитането на разпределението на компетенциите.

3. Двустранен федерализъм

а) Лична уния

- **Понятие:** това е **общност на държавни ръководители**, като един и същ монарх по жребия на наследствените закони трябва да властва над две държави, като при това и двете държави запазват своята организация и независимост.

- **Оценка:** обикновено **ефимерно** явление, без дълбоки последствия за обединените държави, напр.: уния на Англия и ХанOVER от 1714 г. до 1873 г.

б) Реална уния

- **Понятие:** това е вид **двустранны конфедерация на държави** (със собствени органи и компетенции, но с международна правосубектност на всеки от членовете).

- **Оценка:** обединение, което бележи по-дълбоко живота на членовете си, но трудно възпиращо експанзионизма на по-динамично развиващия се от тях: напр. Австро-Унгария от 1867 г. до 1918 г. По-скорошен пример е унията между Мароко и Либия, сключена на 1 септември 1984 г., но продължила само две години.

ГЛАВА II

ТЕХНИКИ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

РАЗДЕЛ I

Органи на междудържавните отношения

Различни субекти са квалифицирани да изразяват гледната точка и волята на дадена държава (държавни органи) в отношенията ѝ с други държави, било по общ начин по отношение на всички други държави (правителствени органи), било по отношение на определена държава по всички въпроси (дипломатически агенти), било по отделни въпроси (консулски агенти).

§ 1. Правителствени органи

Въпреки че тяхната специфична роля зависи от разпоредбите на конституционната уредба, може да се изведат следните общи принципи.

А. Държавен ръководител

1. Това е висшият **представител** на държавата. В този смисъл държавният глава има право на специални почести и когато е в чужбина се ползва с пълния режим на имунитетите (виж по-нататък, т. г.).

2. Той **обвързва** държавата (сключване на договори), назначава и приема посланиците.

3. Неговото участие в международната **политика** зависи от конституцията; в президентския модел (само една личност начело на държавата) държавният глава ръководи външната политика; в парламентарните режими (правителственият ръководител е различен от държавния ръководител) държавният глава изпълнява изключително протоколни функции.

Б. Министър на външните работи (или на външните отношения)

1. Това е този член на правителството, специализиран в изработването и осъществяването на външната политика. Дипломатическите агенти се намират в негово подчинение, той им изпраща указания.

2. Той може да обвързва държавата с подписа си (споразумения в опростена форма) и я представлява по време на многобройните дипломатически конференции и постоянните съвети на международните организации.

В. Членове на правителството

1. Роля на правителствения ръководител при парламентарен режим: по принцип той ръководи външната политика, но в определени случаи неговото политическо значение може да бъде намалено в полза на държавния ръководител.

2. Останалите министри се опитват все по-често да влизат в преки контакти с техните чуждестранни колеги, за да разрешават технически проблеми от тяхната компетентност. Министърът на външните работи се опитва да упражнява контрол над тяхната дейност, за да я координира със своята.

Г. Имунитети на правителствените органи

Държавните ръководители и в по-малка степен действащите министри, ако са на територията на друга държава, се ползват със съдебен имунитет (и при необходимост служебен имунитет); поради този факт те не попадат под юрисдикцията на тази държава дори за престъпления, които са извършили; този имунитет престава да действа, когато те вече не изпълняват длъжността си.

§ 2. Дипломатическите агенти

Това са органи на официалните отношения на една държава с друга държава.

Правни източници:

Източниците са основно обичайни. Въпреки това,

- през 1815 г. Виенският конгрес приема наредба, определяща ранговете на дипломатическите агенти с цел да регулира протоколните въпроси;

- една по-скорошна кодификация на цялата материя позволи да се достигне до подписването на Виенската конвенция от 18 април 1961 година.

Забележка: тук става въпрос за представители на държави в други държави; съществуват обаче и представители на държавите към международните организации, дори представители на международни организации, чийто статут е дори по-несигурен.

А. Дипломатическите отношения

1. Установяване и прекратяване

1.1. Дипломатическите отношения се установяват по общо съгласие, когато двете правителства се признават взаимно, решават да разменят постоянни дипломатически мисии и посочват съответните им ръководители.

1.2. Прекратяването на дипломатическите отношения е в резултат на волята на един от партньорите да прекъсне тези отношения поради тежкото напрежение, което съществува между тях.

Интересите на всяка от тях в този случай могат да бъдат защитавани от приятелски настроена държава.

Проявление на по-малко напрежение е временното отзоваване на ръководителя на дипломатическата мисия, която въпреки това продължава да функционира.

2. Роля на дипломатическите агенти

2.1. Да представляват собствената си държава в държавата, в която са изпратени.

2.2. Да защитават интересите на своята държава и нейните граждани (дипломатическа защита).

2.3. Да води преговори с правителството на държавата по неговото местоназначение.

2.4. Да информира държавата за политическия живот на държавата по местоназначение.

2.5. Да поощрява опознаването и оценяването на своята държава и нейните постижения и да защитава икономическите ѝ интереси.

Б. Правно положение на дипломатическите агенти

1. Назначаване и отзоваване

Отношение имат едновременно държавата, която дипломатическият агент представлява и от която той зависи, и държавата, в която той е изпратен.

1.1. Назначаване

То се осъществява на три етапа:

а) Държавата, която изпраща дипломата, трябва да получи агреман от държавата, която ще го приеме.

б) Държавата го **назначава** и му дава **акредитивните писма**;

в) По този начин дипломатът е акредитиран при държавата, на която той предава акредитивните си писма.

1.2. Отзоваване

а) То може да стане *по инициатива на държавата, която дипломатът представлява*, за да го отстрани, да го оттегли или за да преустанови дипломатическите отношения с държавата по местоназначение.

б) *Държавата по местоназначение* може да поиска отзоваването му, като го обяви за *персона нон грата* или в изънредни случаи да го експулсира.

2. Ранг

2.1. Ръководителите на дипломатическите мисии се разпределят в три класа:

- посланици или нунции;
- пратеници, министри или интернунции;
- различни шарже д'афер.

2.2. Протоколното предимство се определя според *класа* (а той се определя от държавите), а в рамките на един клас – *от датата на представяне на акредитивните писма*. Посланикът, който най-отдавна е връчил акредитивните си писма, обикновено е **доайенът на дипломатическия корпус**.

3. Привилегии и имунитети

Определение: това са *ограниченията при упражняването на правомощията* на държавата по местоназначение, които позволяват на дипломатическите агенти да упражняват свободно функциите си.

3.1. Имунитет на дипломатическата мисия:

а) **достъпът** до дипломатическата мисия е неприкосновен, което благоприятства **дипломатическото убежище**;

б) пощата също е неприкосновена благодарение на **дипломатическата кореспонденция (дипломатическа вализа)**;

в) персоналът на мисията кореспондира с правителството чрез кодирани съобщения.

3.2. Имунитет на дипломатическия агент:

а) **Неприкосновеност:** той не може да бъде арестуван, нито задържан от държавата-домакин; освен това той трябва да бъде защитаван срещу всяко посегателство срещу личността му или срещу вещите му, извършено от частни лица (за да засили защитата поради зачестилите случаи на *отвлечения на дипломати*

ООН прие конвенция на 14 декември 1973 г. срещу посегателствата, извършени срещу дипломатически агенти).

б) Съдебен имунитет: той не може да бъде свален нито от наказателен, нито от граждански съд (с изключение на спорове от строго частен характер: частни имоти, наследство).

в) Данъчни облекчения.

§ 3. Консулски агенти

Правни източници: многобройни двустранни *консулски* споразумения, които пораждат истинска практика на обичайното право и които са кодифицирани във *Виенската конвенция от 24 април 1963 г.*

А. Роля

По-скоро с цел да подпомагат, отколкото да осъществяват външната политика на държавата като дипломатическите агенти, консулските агенти *защитава*т икономическите интереси на държавата и нейните граждани.

1. Те благоприятстват чрез съответната информация **икономическите и културните отношения** между изпратилата и приелата ги държава.

2. Те **защитава**т и **подпомагат** гражданите на изпратилата ги държава през институциите на приемащата държава.

3. Те упражняват *по отношение на гражданите на изпратилата ги държава* **определен брой компетенции** (актове по гражданското състояние и издаване на документи, нотариални актове, актове по съдебно администриране). Тези компетенции са особено разпространени в държави с *капитулации*.

4. Те упражняват определени функции на *контрол и помощ по отношение на* **корабите** с националност на изпращащата държава.

Б. Положение

Като това на дипломатическите агенти; те са подчинени на съгласувани действия от страна на заинтересованите държави.

1. Създаване на консулски постове

а) Всеки консул изпълнява функциите си в рамките на **определен окръг** във вътрешността на приемащата държава.

б) Броят на окръзите, техният обхват, седалището на консулството са определени чрез **споразумение** между изпращащата и приемащата държава; приемащата държава не може да ги изменя едностранно.

2. Назначаване и отзоваване

2.1. Назначаването става на два етапа:

а) Изпращащата държава **номинира** консула и го снабдява с **консулски патент**;

б) Приемащата държава след получаването на консулския патент му разрешава да изпълнява функциите си чрез **екзекватура**.

2.2. Отзоваване

а) по инициатива на изпращащата държава по нейна преценка;

б) *по инициатива на приемащата държава*, която изисква отзоваването му (обявен за *персона нон грата*) или му отнема екзекватурата.

3. Класове

3.1. Разлика между консули от кариерата и почетни консули, или консул-търговци.

Първите (по-честият случай) са *чиновници* на изпращащата държава, чиято кариера протича в консулския или дипломатическия състав. Почетните консули (които се срещат по-рядко) са *частни лица*, установени на територията на приемащата държава и натоварени с консулски функции от изпращащата държава, чиято националност обикновено притежават.

3.2. Ранг

Четири класа (*генерални консули, консули, вицеконсули, консулски агенти*). Протоколното предимство при всеки клас се определя от датата на екзекватурата, като консулите от кариерата имат предимство пред почетните консули.

4. Привилегии и имунитети

Те са подобни на тези на дипломатическите мисии, но *са стриктно ограничени до изпълнението на служебни задължения*.

4.1. Имунитет на консулската поща:

- неприкосновеност на сградите;
- използване на дипломатическата или консулската поща; кодиране.

4.2. Имунитет на агента:

- няма неприкосновеност, а само *задължение за защита* и за уведомяване на изпращащата държава в случай на арест;

- ограничен до служебните задължения *съдебен имунитет*;
- *данъчни облекчения*.

РАЗДЕЛ II

Международни ангажменти

Държавите са обвързани помежду си чрез правни ангажменти, които поемат една спрямо друга чрез писмени инструменти (договори), които спазват спонтанно (обичаи и общи принципи на правото), или които създават едностранно (признаване).

§ 1. Договори

Правни източници: обичайната практика (в процес на кодификация); на основата на проекта на Комисията по международно право на ООН е приета във Виена на 22 май 1969 г. *Конвенция за правото на договорите*.

Определение: всички споразумения между държавите, насочени към уреждане на техните отношения.

Терминология: понятията договор, конвенция, споразумение, пакт, харта... са почти синонимни.

Класификация:

- според броя на държавите: **двустранни** (две) и **многостранни** (повече от две) договори;
- според предмета на договора: **договори-сделки** (уреждат специфично положение) и **договори-закопи** (поставят общо правило);
- според възможността да бъдат дерогирани: **диспозитивни договори** (възможни дерогации по договорен път) и **императивни договори** (*jus cogens*) (прави нищожен всеки договор, който е в конфликт с неговите разпоредби).

Извъндоговорни съгласувани действия. Освен правно обвързващите договори международната практика познава многобройни политически ангажменти, общи декларации, заключителни актове от международни конференции и др., които нямат правна стойност, но чието политическо значение е огромно; те се обозначават с понятието *soft law*.

А. Изработване

Освен обичайната процедура, която е тържествена, съществуват опростени процедури или особени процедури при многостранните договори.

1. Тържествената процедура

1.1. Преговорите се водят от държавните ръководители, министрите на външните работи, посланиците или от чиновници, снабдени с *пълномощни писма*.

1.2. Подписването отразява настъпилото в следствие на преговорите споразумение, но *обичайно не ангажира държавата*. **Датата** на договора може да бъде датата на тяхното приемане или датата на отварянето на процедурата по подписване.

1.3. Ратификацията е акт, който *поражда ангажимента* за държавата:

а) тя произтича от посочения от Конституцията орган, който може да обвърже държавата: това най-често е държавният глава, на когото в някои случаи е необходимо решение на парламента (Франция, чл. 53 от Конституцията, но само за определени важни договори) или на Сената (в САЩ за всички договори);

б) тя е *дискреционна*, може да бъде различна или да бъде отказана, без да се вменява отговорност на подписалата държава;

в) тя трябва да бъде съобщена на другите страни чрез **размяна** (при двустранните договори) или **депозирание** (при многостранните договори) на **ратификациите**, които определят датата на влизане в сила на договора.

1.4. Обнародването се налага:

а) *от вътрешното право*, за да може договорът да бъде достъпен за частните лица (публикуване в *Държавния вестник*);

б) *от Устава на Обединените нации* (чл. 102), за да може да се позовават на договора през органите на ООН.

2. Специални процедури

2.1. Споразуменията в опростена форма:

а) това са договори, които не подлежат на ратификация: те влизат в сила *от момента на подписване*;

б) те най-често са под формата на *размяна на ноти* с идентичен текст.

2.2. Собствени процедури при многостранните договори

а) Изработване

Изработени в рамките на нарочна дипломатическа конференция или постоянен орган на международна организация, техният текст може да бъде приет с мнозинството от представените държави, а след това да им бъде предоставен за подписване.

б) Резерви:

- позволяват на държава, участничка в многостранен договор, *да изключи* от задълженията си *някои разпоредби на договора*;

- предполагат *съгласието на другите съдоговорители*, които приемат да бъдат обвързани по този начин – по пътя на реципрочността – само с разпоредбите, които не са част от резервите.

в) Присъединяване:

- позволява на трета държава *да стане част* от договора;
- предполага *съгласието на държавите, които вече са част* от договора;
- представлява от страна на присъединяващата се държава задължение, *което започва да тече от момента на ратификация*.

Б. Приложение

Принципът на **ефекта относно договорите** ограничава ефекта на договорите само до отношенията между договарящите се страни.

1. Ефект на договорите между договарящите се страни

Договорите създават права и задължения:

1.1. Съответната сила на договора и закона

Тъй като договорът може да засяга не само правителството, но и частните лица (напр. търговски договор), има тенденция да се твърди, че:

- а)** договорът има *по-голяма сила от вътрешните закони* (напр. чл. 55 от Конституцията на Франция);

- б)** при единственото условие да бъдат редовно създадени, без да съществува необходимост да бъдат трансформирани в закони чрез промулгация;

- в)** *съвместимостта на договорите с конституционното право* все по-често се контролира от съдебен орган: във Франция това е Конституционният съвет.

1.2. Тълкуването на неясните разпоредби на даден договор обикновено е задача на *националния съд*, който е натоварен да го прилага; съдът често предпочита да прибегва до *тълкуването на правителството*; по изключение, той може да бъде принуден да сезира наднационална юрисдикция (СЕО за тълкуването на Общностното право, виж по-долу).

2. Ефект на договорите по отношение на трети страни

По принцип договорите не създават за третите страни нито права, нито задължения. Все пак има няколко уточнения към този принцип, които засягат:

2.1. Клаузата за най-облагодетелствана нация

Чрез тази клауза дадена нация се задължава да предостави на съдоговарящата страна облагодетелстване чрез предимствата, които може да предостави в последствие и на други държави.

2.2. Клауза за трети страни

Подписващите дадена конвенция се задължават да предоставят право да се ползват с някои от клаузите и на трети държави (напр. право на преминаване за презокеанските канали).

2.3. Договори, създаващи обективни положения

Създаването на нова държава или на международна организация или промяната на граница по договорен път създават фактически положения, които не могат да бъдат пренебрегвани от третите страни.

2.4. Договорите, съдържащи принципи със сила на обичай или които придобиват такава сила впоследствие; в това им качество те се прилагат във всички държави (виж по-долу, *Кодификация на обичая*).

В. Прекратяване

Извън настъпването на **определен** още от началото срок, договорът може да бъде прекратен и вследствие на изразяването на подобно желание или на стечение на обстоятелствата.

1. Доброволно прекратяване

1.1. Денонсиране – едностранен акт:

- а)** валидно само в степента и във формата, в която е предвидено в договора.
- б)** слага край на договора, ако е двустранен; ангажира само автора на денонсирането, ако договорът е многостранен.

1.2. Общото съгласие на страните по договора винаги може:

- а)** да **отмени**, т. е. да сложи край на договора;
 - б)** да го **ревизира**, т. е. да го замени – изцяло или частично – с нови клаузи.
- Понякога договорът предвижда решението за изменение да се взема с мнозинство.

2. Принудително прекратяване

2.1. Принципът “*rebus sic stantibus*” (съществена промяна на обстоятелствата).

- а)** Вярно е, че договор, който не отговаря повече на обстоятелствата, при които е бил сключен, ще бъде трудно приложим.

б) Не може да бъде оставено на държава сама да решава за неприложимостта на даден договор. Тя трябва само да *настоява страните по договора да го изменят*.

2.2. Последици за договорите от войните

а) Войната обикновено *прекъсва* двустранните договорни отношения между воюващите.

б) По отношение на многостранните договори, войната отменя действието им *само между воюващите*.

§ 2. Обичаят

Неписан източник на правни норми и следователно труден за разпознаване, но лесен за възникване, обичаят заема голямо място в международния живот.

А. Възникване

То изисква съчетаването на два елемента: материален елемент – практиката, и психологичен – *opinio juris*.

1. Материалният елемент: практиката

Това е *повторението на прецедентите*, т. е. аналогични актове в аналогични ситуации.

1.1. Прецеденти

Това са актове, които ангажират държавата:

а) Било актове, *издадени от различни държавни органи*, най-вече специализираните във външната политика правителствени органи (дипломатическа практика, гласуването в международните организации...);

б) било договорни актове или решения на международните съдилища.

1.2. Повторение

а) **във времето** – нужни са *определен брой съвпадащи актове*, за да се формира практика; без да може да се уточни повече, може да се спомене, че развитието на средствата за комуникация днес намалява необходимата продължителност;

б) **в пространството** – освен общите принципи може да се формират *регионални обичаи*, а дори и *двустранни обичаи*.

2. Психологическият елемент: *Opinio juris*

Това е *убеждението на държавите*, че следвайки дадена практика, те се подчиняват на правна норма. Трудно е да бъде дадено **доказателство**:

2.1. Повторението на прецедентите обикновено **създава** това убеждение.

2.2. Обратното доказателство (ясният протест) може да бъде прието *само за формиращ се обичай*, но не и за вече установен обичай.

Б. Основание

Задължителният характер на обичая произтича от:

1. мълчаливото споразумение между държавите според волунтаристите. Но установените обичаи създават задължения и за държавите, които ги оспорват.

2. социалната необходимост според обективистите, което със сигурност е в основата на практиката, но не обяснява причините, поради които обичаят е задължителен.

В. Кодификация

а) Цели да осигури на обичая *сигурността на писан текст*.

б) Предполага *подробен списък* на практиката в сила и *редактирането* на кохерентен текст, който да я обобщава. Дейността понастоящем се извършва от *Комисията по международно право на ООН*.

в) На редактираният текст след това трябва да му се придаде *задължителна правна сила*. По този начин той се предава на дипломатическа конференция, която го приема под формата на *резолюция* на Общото събрание на Обединените нации.

г) Така кодифицираните по договорен път норми са част от *релативното действие* на договорите поради това, че те налагат нови принципи (развитие на правото), но тъй като преповтарят установени решения (кодификация в точния смисъл на думата), се смята, че те запазват правната сила на обичай и се прилагат във всички държави.

д) До този момент са кодифицирани: правото на войната от Хагските конвенции от 1899 г. и 1907 г., морското право през 1958 г., статута на дипломатическите и консулските представители през 1961 г. и 1963 г., правото на договорите през 1969 г. и други.

§ 3. Общи принципи на правото

Това са неписани правни принципи, но които все пак се различават от международния обичай, който допълват:

а) или са се формирали във вътрешния ред на държавите (*напр. зачитането на правото на отбрана*) и се прилагат в отношенията между държавите;

б) или са се формирали пряко в отношенията между държавите, като са продиктувани от моралния императив (*напр. забраната за геноцид*). Поради това е трудно да бъдат различени от общите принципи на международното право, които не са друго, освен систематизация на нормите на обичая (*напр. Декларация за принципите на международното право, засягащи отношенията на дружба и сътрудничество между държавите, приета от ООН през 1970 г.*).

§ 4. Признаване и други едностранни актове

Извън договорните отношения държавите често заемат позиции – чрез акта за признаване – по отношение на факти или ситуации, които се случват извън тях. По този начин признаването е от вида на актовете, чрез които държавите създават едностранно задължения за себе си.

А. Признаване

1. Признаване на държава

1.1. Ситуация

Това е **признаването на нова държава**. То може да стане:

а) или **чрез разполагане** на население върху дадена територия, което все пак е изключение (в определена степен Израел и съответно желанието на ООП, целящо от края на 1988 г., да бъде призната за Палестинска държава);

б) или **чрез разчленяването** на съществуващи държави вследствие на война (*напр. Чехословакия, Финландия през 1919 г.*), или вследствие на *деколонизация* (много често срещан случай след 1945 г.), на движения за еманципация: като *напр. държавите, произлезли от разпадането на Югославия и СССР през 1991 г.*

1.2. Интерес от признаването

а) **за държавите най-общо** признаването свидетелства за тяхното желание да се отнасят към новата държава като такава и това позволява да установят с нея дипломатически отношения (*напр. нормализиране на отношенията между западните държави и ГДР след декември 1972 г.*);

б) за разчленената държава това позволява да регулира по приятелски начин на възникналите проблеми за „унаследяването на държавата“. (Като признава Кувейт на 10 ноември 1994 г., Ирак се отказва от всякакви претенции върху държавата).

2. Признаване на правителство

2.1. Предмет на признаването

Предмет е всяка *революционна* промяна на правителството, т. е. в нарушение на действащия конституционния ред (напр. китайското комунистическо правителство след 1950 г.).

2.2. Интерес от признаването

Това позволява на държавите да оказват натиск върху революционното правителство с цел то да спазва договорените задължения от предшественика си (принцип за *приемственост на държавата*). Все пак трябва да се отбележи, че позицията на френското правителство, което – под претекст да не се намесва във вътрешните дела на чужди държави – не признава техните правителства, е да реши дали да установи или не дипломатически отношения с тях.

3. Близки форми до признаването

3.1. Признаване на воюващи страни

а) Предмет: формирането на бунтовническо правителство върху част от националната територия (напр. Испания през 1936-1939 г.).

б) Интерес: да се възприемат бунтовниците предварително като правителство, да се подчинят на вътрешното право, след това и на международното право.

3.2. Признаване на нация

Използвано по време на Първата световна война в полза на Полша и на Чехословакия, за да прокламират правото да бъдат признати като държави в мирно време.

3.3. Признаване на политическа власт

Това е използвано многократно по отношение на правителства в изгнание (*Свободна Франция*) или националноосвободително движение (напр. ООП).

4. Признаване на правно положение

Многобройни правни положения могат да бъдат признати от трети държави. Например:

а) признаване на положение, породено от **едностранен акт** като разширяване на ширината на териториалното море;

- б) признаване на положение, породено от **договорен акт** – признаване на протекторат или на международна организация (напр. признаване на ЕИО от СССР);
- в) признаване на правен принцип (прокламиран напр. от резолюция на Общото събрание на ООН).

Б. Правен режим на признаването

1. Действие на признаването

То е противоречиво:

1.1. Според конститутивната теория признаването *придава правен характер* на признати положения в очите на държавата, която извършва признаването. Тази теория е в противоречие с практиката, особено що се отнася до признаването на държава и правителство.

1.2. Според декларативната теория признаването *само констатира ситуация, която има стойност сама по себе си*. С други думи, ползата от него е съмнителна.

1.3. Трябва да се различават в зависимост от признатата ситуация:

а) ако признатата ситуация е законна по отношение на международното право, признаването *само потвърждава съществуването* на тази ситуация (държава, правителство); тя има най-вече политическа стойност;

б) ако признатата ситуация е противозаконна по международното право и субективните права на признаващата държава (напр. разширяването на териториалното море), признаването означава *отказ от идеята за незаконност на ситуацията* или на субективните права.

2. Начини на признаване

2.1. Признаването е **дискреционен акт**.

а) То може да бъде отказано при законна ситуация (реално правителство) или да бъде дадено при извънредна ситуация; при всички случаи признаването на ситуация, противоречаща на принцип на *jus cogens*, трябва да бъде смятана за забранена (в този смисъл непризнаването на *Бантустан*, както и Транскей, е свързано с осъждането на апартейда).

б) То може да бъде придружено от условия, които често са ангажименти към новата държава в замяна на признаването (така напр. зачитането на границите, изискваните малцинства чрез декларация от 16 декември 1991 г. от държавите от

ЕИО за признаването на държавите, появили се след разпада на Югославия и СССР).

в) То може да бъде дадено *де факто*, което ограничава значението, или *де юре*.

2.2. Форми на признаване.

а) То може да е явно или мълчаливо (така напр. установяването на дипломатически отношения включва и признаването на държавата или правителството).

б) То обикновено е **едностранно**, но може да бъде и взаимно (напр. „основният договор“ от 21 декември 1972 г. между ФРГ и ГДР, взаимно признаване между Израел и ООП през септември 1993 г.).

В. Други едностранни актове

Освен признаването съществуват и други едностранни ангажменти на държавите като обещанието, отказът, декларацията за приемане на задължителната юрисдикция на Международния съд в Хага (виж по-долу). Всичко това са държавни едностранни актове, т. е. **израз на неотменимата воля на държавата да създава собствени ангажменти по отношение на една или повече държави.**

За разлика от договорите, тези едностранни актове могат да бъдат **променени** от техните автори, но е възможно също те да бъдат консолидирани чрез включването им във формален инструмент, който свидетелства за сериозността на ангажмента или още по-добре чрез приемането от един или повече бенефициенти.

Много по-различни са едностранните актове на международните организации, приети от техните органи в съответствие с Устава им във връзка с осигуряване на функционирането им (напр. резолюция на Общото събрание или Съвета за сигурност на ООН).

РАЗДЕЛ III

Мирното уреждане на спорове

За разлика от *употребата на сила*, която днес е забранена от Устава на ООН (чл. 2, § 4), различни начини за мирно уреждане позволяват на държавите да разрешават техните различия, но нито един от тях не е задължителен за тях.

§ 1. Различните способности за мирно уреждане на спорове

Преговорите са нормалният начин за мирно разрешаване на конфликти между държавите, но когато те не постигнат целта си, държавите трябва да прибегнат до посредничеството на трета страна. Според правомощията, с които тя разполага, се различават политически и правни начини за решаване на конфликта.

А. Политически способности

1. Общи характеристики

1.1. Решението на спора не се постига непременно по юридически път, а чрез прилагането на съображения, свързани със справедливостта или целесъобразността.

1.2. Решението на спора няма задължителен характер, то само се **предлага** на страните.

2. Видове политически способности

2.1. Посредничество

Участието на трета страна се налага, за да се улесни *започването на преговори* между страните в конфликта.

2.2. Посредничество при преговори

Трета страна посредник предлага на страните *разрешение на конфликта*.

2.3. Проучване

С цел да се установят *фактите* на даден инцидент, което би позволило да се ангажира неговата отговорност.

2.4. Помирение

Уреждането на конфликта се подготвя от комисия, като се прилага състезателна процедура.

Б. Правни способности

1. Общи характеристики

1.1. Решаването на спора става изключително **чрез прилагане на позитивното международно право**.

1.2. Макар прибегването до правен способ да има факултативен характер, решението, взето от арбитър или съдия, е **задължително**.

2. Видове правни способности

2.1. Арбитраж

Това е способ за уреждане на спорове между държавите на основата на правото от *избрани от тях съдии*.

а) Прилагането на арбитраж се решава чрез споразумение между държавите, участващи в конфликт, което носи наименованието **компромис**; той фиксира състава и правомощията на арбитражния съд.

б) Арбитражният съд функционира за едно *дело или дадена група от дела*. Членовете с различен брой често се избират измежду членовете в постоянен списък на юрисконсултите, създаден през 1899 г. под наименованието **Постоянен арбитражен съд**.

2.2. Решаване по съдебен ред

За разлика от арбитража, в този случай спорът се решава от *предварително създаден съд*.

а) Първият международен съд с универсално призвание е **Постоянният международен съд (ПМС)**, създаден през 1920 г. под егидата на Обществото на народите.

б) Той бива заместен от **Международния съд в Хага** през 1946 г. Това е орган на ООН, формиран от 15 съдии, избрани за срок от девет години. Той решава споровете между държави, които са приели неговата компетентност, чрез *задължителни решения* и *дава съвещателни мнения* за нуждите на международните организации.

в) Съществуват и други международни съдилища, които са *регионални* – Съдът на Европейските общности (СЕО) или Европейският съд по правата на човека – или *световни* – Международният трибунал по морско право (виж по-горе), международните административни съдилища (виж по-долу) или международните наказателни съдилища (виж по-долу).

§ 2. Свободен избор на способ за мирно решаване на конфликт

След като се отказват от използването на сила, държавите са свободни да изберат способа, който според тях подхожда най-много за мирното решаване на техните спорове (използва се понятието „правна политика“). Те обаче могат да ограничат тази свобода чрез предварителни ангажменти.

А. Избор между политически и правни способности

1. Върховенство на правните над политическите способности – от гледна точка на *поддържането на мира*, то се дължи на това, че след като веднъж страните са постигнали съгласие да прибегнат до правен способ, те се задължават да спазват присъдата, с която се решава спорът.

2. Някои спорове обаче не се поддават на правно уреждане, особено тези, които се отнасят до изменение на позитивното право: това са **неподсъдни спорове**.

Б. Задължително прилагане на способ за правно уреждане

1. Обвързването със задължително правосъдие

Държавите могат да се ангажират предварително да отнасят решаването на бъдещи спорове между тях към арбитраж или съд, като използват един от трите изброени по-долу инструменти:

1.1. Арбитражна клауза или клауза за задължително решаване на спора по съдебен път

Това е разпоредба на договор, чрез която страните се задължават да предават за арбитражно или съдебно уреждане всички различия, които могат да възникнат в хода на *прилагането на договора*.

1.2. Арбитражен договор или съдебно уреждане

Това е договор, който има за специфичен свой предмет да уреди решаването по съдебен или арбитражен ред на определени категории бъдещи спорове. Например такъв договор е Общият арбитражен акт от 1928 г.

1.3. Факултативна декларация за задължителна юрисдикция

Това е *едностранен ангажимент*, чрез който държавата може да се съгласи да бъде призована като ответник пред Международния съд (преди това Постоянен международен съд) от всяка друга държава, поела същия ангажимент (Франция денонсира предишната си декларация на 10 януари 1974 г.).

2. Изпълнение на ангажиментите за задължително решаване на спора по съдебен ред.

То се състои в отнасянето на веднъж проявил се спор към предвидения способ за уреждане, но е свързано и с много трудности:

2.1. Отнасяне на спора към арбитраж

Ответникът поддържа, че спорът не следва да се решава от арбитраж.

2.2. Формиране на арбитражен съд

Ответникът препятства назначаването на арбитри.

2.3. Резервите за приемането на юрисдикцията на Международния съд

Те се оценяват от самия Международен съд, който разглежда тяхната *съвместимост с неговия статут* в предшестващи изключения.

РАЗДЕЛ IV

Международна отговорност

- Държавите следва да отговарят за неизпълнението на международните задължения, които са поели, доколкото са се съгласили да се подчинят на определен способ за мирно уреждане на спорове и особено ако става въпрос за правен способ.

- Международната отговорност е предмет на кодификация, осъществена от Комисията по международно право през 1956 г. и приключила през юли 2001 г.

- Международната отговорност санкционира неизпълнението на задължения от държавите и следва да се различава от международната наказателна отговорност, която санкционира някои престъпления, извършени от частни лица „срещу мира и сигурността на човечеството” (виж по-долу).

§ 1. Условия

Международната отговорност санкционира незаконен акт, извършен от дадена държава.

1. Отговорност на държавата за извършване на акта

Държавата – юридическо лице – може да бъде държана отговорна само за вредоносни действия, извършени от нейно име от **органите** ѝ.

а) Вредоносните действия, за които държавата носи отговорност, са тези, извършени от *служители на изпълнителната, законодателната или съдебната власт*, както и действията на *служители на местните общности*, чиито международни интереси държавата представлява.

б) Актовете, извършени от *частни лица*, не се вменяват пряко на държавата, но е възможно да са свързани с небрежност от страна на полицейските или на

правораздавателните органи, което се явява основание за ангажиране отговорността на държавата.

2. Незаконен характер

а) Всяко, действие, свързано с държавата, ангажира отговорността ѝ, ако *противоречи на някое от нейните задължения* – договорни или обичайни; като неизпълнението на най-важните задължения може да бъде квалифицирано като *международно престъпление*.

б) Отговорност без незаконен характер на действията – действия, които не са незаконни, но които причиняват значителни щети, могат да са основание за ангажиране отговорността на лицето, което ги е извършило: злоупотреба с право, създаване на рискове за съседите, конвенции относно „рискови“ дейности (ядрени, космически...).

§ 2. Установяване на отговорността на държавата

Международната отговорност обикновено се установява по искане на засегнатата страна и има за последица различни форми на обезщетение.

1. Осъществяване на международна отговорност

а) Когато жертвата е друга държава, тя има субективното право да действа срещу отговорната държава, ако последната се съгласи да се подчини на способ за мирно уреждане (значение на ангажиментите със задължителна юрисдикция).

б) Когато жертвата е *частно лице*, освен предходното условие, следва държавата, чиито гражданин е лицето, да защити интересите му чрез **дипломатическа защита**.

- Условия:

- жертвата трябва да има националността на защитаващата държава;
- тя трябва да е изчерпала вътрешните средства за защита.

- Когато тези условия са налице, държавата е свободна да предостави или не своята защита: тя изпълнява собствено право.

в) Когато неизпълнението е в нарушение на императивно задължение или на *jus cogens* (посочено от някои под наименованието **международно престъпление**), всяка друга държава има право да предприеме действия по отговорността, под условие за съществуване на връзка на задължителна юрисдикция.

2. Резултат

а) Прекратяване на състоянието на незаконност може да бъде предписано, когато неизпълнението на задължението, което е причинило щетата, продължава.

б) Обезщетението трябва, ако е възможно, да премахне причината за щетите (*restitutio in integrum*) или поне да ги компенсира.

в) Нематериалните щети (нарушаване на компетенциите и др.) могат да бъдат обезщетени чрез *удовлетворяване* (вид морално осъждане).

г) Противомерки може евентуално да бъдат наложени, за да бъде прекратено извършването на дадено международно престъпление.

ДЯЛ II

ОСНОВНИ МЕЖДУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Международните организации са на първо място *средище на постоянно сътрудничество между държавите*. В тази си същност те получават собствена правоспособност, която ги превръща в *производни субекти на международното право*.

§ 1. Понятие

Международната организация е съвкупност от суверенни държави, преследващи цели от общ интерес чрез собствени органи. Следователно следващият анализ трябва да проследи първо организационния аспект, а след това и международния аспект.

A. Самостоятелна организация

Това е *юридическо лице*, обединение, различно от членовете, които го съставят. Два елемента доказват това:

1. Постоянни органи

За разлика от съюзяванията, всяка международна организация има един или повече органи, които заседават през определени интервали (събрания, съвети, комитети и т. н.).

2. Собствена воля

Тези органи изразяват воля, различна от тази на държавите-членки. Това се получава, като:

- а)** органът се произнася с мнозинство или единодушие;
- б)** приема задължителни решения или само препоръки.

B. Международна организация

Това е обединение на държави, които се стремят са запазят *суверенитета си*.

1. Структурата и функционирането на всяка организация се основава върху **устав** – тържествен договор, определящ ограниченията на компетенциите, които държавите-членки са предоставили.

2. Международните организации са **съставени** по принцип *единствено от държави*, което ги отличава от *неправителствените* организации (виж по-долу) Понякога обаче някои недържавни образувания могат да бъдат асоциирани към международните организации (МО) с консултативна функция. В още по-редки случаи МО с по-ограничен предмет или териториален обхват могат да членуват в други международни организации – напр. Европейският съюз е член на ФАО.

3. По-голямата част от **органите** са *съставени от представители на държавите*, които се опитват да наложат гледната точка на собствените си правителства.

4. Международните организации изпълняват функции само в рамките на предоставените от уставите им *компетенции* и на правомощията, делегирани на техните органи. Това е т. нар. принцип на **специализираността**, който ги различава от държавите, които се характеризират с принципа на суверенитета.

§ 2. Основни проблеми

А. Равновесие между интересите на организацията и на държавите-членки

То се проявява в:

1. Структурата, състояща се от органи с различен състав:

а) освен дипломатическите органи, съставени от представители на държавите, действащи по *указания на* своите правителства (напр. Съветът за сигурност на ООН или Съветът на министрите на ЕС) съществуват:

б) интегрирани органи, които могат да бъдат административни (напр. Генералният секретар на ООН) или правораздавателни (напр. Международният съд), съставени от *международни длъжностни лица, независими* от своите държави;

в) и понякога **парламентарни органи**, представляващи *народите* на държавите-членки (напр. Европейският парламент).

2. Разширено тълкуване с оглед преодоляване пропуските в устава:

а) вместо да бъде отказано на една международна организация да изпълнява правомощия, които уставът е пропуснал да уреди, в случай че не се ограничават компетенциите на държавите,

б) е възможно по примера на Международния съд (съвещателно мнение за *разпределението на загубите, претърпени в служба на ООН*) да се признаят на организацията всички правомощия, от които тя се нуждае за изпълнение на поверените ѝ функции (*теория за имплицитните правомощия*).

Б. Равновесието между големите и малките държави

1. Същност на проблема

Държавите-членки на една и съща организация притежават *различна мощ* и поради това трябва да се избягва:

а) да се оразмеряват техните права в рамките на организацията в съответствие с тяхната фактическа важност поради заплахата малките държави да бъдат смазани от големите;

б) да се запази стриктно равенство на правата поради заплахата решение да бъде прието от мнозинството малки държави, но да остане неприложимо.

2. Решенията

Възможно е:

а) или към органа, съставен от представителите на всички държави-членки (напр. Общото събрание на ООН), да се създаде *по-ограничен орган*, представляващ в по-голяма степен големите сили (напр. Съвета за сигурност на ООН) и да изпълняват еднакви задачи;

б) или да се *оразмерят гласовете*, като по този начин се коригират недостатъците на равенството на правата (напр. Съвет на министрите на ЕС или Съвет на управителите на МВФ).

§ 3. Класификации

Сред възможните класификации ще споменем:

А. Класификация според областта на действие

а) Политически организации – поради политическата същност на тяхната дейност (напр. организации за отбрана) или поради универсалния характер на

техните компетенции, които задължително ги карат да разглеждат въпроси, засягащи жизнените интереси на държавите (напр. ООН).

б) Технически организации – специализирани в дадена област (напр. специализираните организации).

Б. Класификация според функциите (класификация, която може да се приложи и за различни органи на една и съща организация).

На международните организации може да са възложени функции по:

а) съгласуване, ако им е възложено да хармонизират гледните точки на държавите-членки (напр. Съветът на Европа);

б) регламентиране, ако те изработват общи норми за държавите-членки (напр. Централна комисия за Рейн);

в) управление, ако те осигуряват престации за държавите и техните граждани (напр. МБВР).

В. Класификация според правомощията

а) Повечето част от организациите са т. нар. организации за **сътрудничество**, които зачитат – и едновременно ограничават – суверенитета на държавите-членки.

б) Някои организации са **наднационални**, като при тях има трансфер на компетенции и в тази област въздействат пряко върху положението на гражданите на държавите-членки.

Г. Класификация според състава

а) Някои организации като ООН са с **универсално призвание**, защото всички държави са поканени да участват.

б) Други са **регионални**, като приемат в рамките си само държави, обединени по *географски признак*, който неминуемо води и до *политическа солидарност*.

По тази класификация ще бъдат разпределени следващите части.

ГЛАВА I

ОРГАНИЗАЦИИТЕ С УНИВЕРСАЛНО ПРИЗВАНЕ

В момента съществува една политическа организация – ООН, и технически организации – специализираните организации.

РАЗДЕЛ I

Организацията на Обединените нации

Историческо въведение: въпреки провала на ОН, по време на Втората световна война съюзниците решават да създадат след приключването ѝ нова международна организация, натоварена със задачата да поддържа мира. Проектът за **устав**, изработен в Дъмбъртън Оукс през септември-октомври 1944 г. и в Ялта през февруари 1945 г., е приет на Конференцията на Обединените нации в **Сан Франциско на 26 юни 1945 г.**

Седалището на организацията е в Ню Йорк.

Тук ще разгледаме институционните аспекти на ООН. Неговата роля, особено в областта на поддържането на мира, ще бъдат предмет на втората част.

§ 1. Общи характеристики

A. Цели и средства

1. Организацията е универсална по своите цели:

1.1. Поддържане на мира;

1.2. **Защитата правата на човека**, идеал на *демокрациите-победителки* над фашистките диктатури;

1.3. **Икономическото и социалното развитие**, които са в основата на мира;

1.4. **Политическо освобождение на зависимите народи**;

1.5. **Контакт между държавите**, които благодарение на съществуването на ООН могат да упражняват *многостранна дипломация*.

2. Организацията е ограничена в своите средства

За разлика от своите органи, чиито правомощия ще разгледаме по-нататък, ООН е ограничена в дейността си от определени принципи и от финансовата си зависимост по отношение на държавите-членки.

2.1. Суверенното равенство на държавите-членки (чл. 2, § 1) изразява техния отказ да се подчинят на супер-държава, ООН е *постоянно обединение*.

2.2. Запазената компетентност. Чл. 2, § 7 забранява на органите на ООН да се произнасят по въпроси, които са от *собствена компетентност* на държавите, освен в случаите, когато прилага принудителни мерки по поддържане на мира.

а) Критерият за национална компетентност на теория е прост – това са тези въпроси, *които не попадат под приложението на нито една норма* на международното публично право.

б) Прилагането на този критерий е предоставено на *дискреционната власт на органите на ООН*, като обаче те редица пъти преминават отвъд този периметър на запазена компетентност.

2.3. Развитието на дейността на Организацията е ограничено от размера на **финансовите средства**, с които тя разполага, макар държавите-членки да са обвързани с тяхното осигуряване (чл. 17). Закъснението при плащането на вноските, особено при най-големия вносител – САЩ, е значително. (виж по-долу).

Б. Универсално призвание

ООН е отворена за всички държави, отговарящи на условията за приемане. Макар да не членуват всички държави в света, тя се е превърнала на практика в универсална.

1. Държавите-членки

1.1. Приемане

Освен 51 *държави-учредителки*, участвали в Конференцията в Сан Франциско, значителен брой държави се присъединява съгласно процедура по приемане.

а) Процедура по приемане

• Държавите, които искат да бъдат приети за членове, трябва да отговарят на многобройни **условия**:

- да бъдат миролюбиви;
- да приемат задълженията на устава;
- да могат да ги изпълняват.

- Тези условия се оценяват и приемането на една държава се решава от Общото събрание по препоръка на Съвета за сигурност.

б) Практиката на приемане

След като дузина държави са приети в съответствие с тази процедура, криза, свързана със Студената война, парализира механизма на прием, като всеки блок се противопоставя благодарение на вето в Съвета за сигурност на кандидатура на държава от другия блок... От 1955 г. благодарение на разведряването процедурата се задейства отново и 189 (през 2002 г.) държави стават членки на ООН (с приемането на много разделени държави – двете Германия през 1973 г., Виетнам през 1977 г., двете Кореи и държавите, възникнали след разпадането на Югославия и СССР, като Русия се възприема като приемник на СССР). Швейцария след положителния референдум през септември 2002 г. става 190-я член, а Източен Тимор през септември 2002 г. – 191 член на ООН.⁶

1.2. Представителство

а) Всяка държава-член има правото да посочва делегатите, които ще я представляват в дипломатическите органи, в които участва. Идентификацията на всеки делегат става чрез формалната процедура на *признаване на правомощията*. През 1974 г. Общото събрание отказва на това основание на представителя на *Южна Африка* да участва в заседанието (реакция на апартейда).

б) Когато в държава-членка избухне *революция*, се приема, че новото правителство може да *смени* делегатите, посочени от предишното, с делегати по свой избор.

в) Когато старото правителство *запази контрол върху част от държавата*, какъвто беше случаят с **Китай** (правителството на Формоза или Тайван), то настоява да посочи представителите на държавата, каквито претенции има и новото правителство. В тези случаи се произнася организацията. До 1971 г. правителството на Формоза представляваше Китай, а след това комунистическото правителство в Пекин. Същият проблем съществуваше и за *Камбоджа*, която до 1991 г. е представлявана в ООН от делегацията на Демократична Кампучия, докато правителството на Народна република Кампучия, подкрепяно от Виетнам, е на власт в Пном Пен от 1979 г.

1.3. Прекратяване на членството

⁶ 192-та страна-членка е Черна гора от 2006 г. – бел. ред.

а) Доброволното оттегляне не е предвидено в устава, но и не е забранено и *Индонезия* по този начин се оттегля от ООН през 1965 г., но става отново член през 1966 г.

б) Изключването е санкция, която се налага от Общото събрание по препоръка на Съвета за сигурност срещу тези членове, които постоянно нарушават задълженията си по устава. Възпирана от правото на вето, тази санкция е трудно приложима (провал през октомври 1974 г. на опита за изключване на Южна Африка).

в) При същата процедура на даден член могат да бъдат **отнети** всички права, ако извърши агресия.

2. Държавите, които не членуват

По принцип те не черпят права и не са подвластни на задълженията, съдържащи се в устава. Все пак те могат, както някои международни организации (напр. ЕИО) или някои националноосвободителни движения (напр. ООП) да участват като **наблюдатели**, т. е. без право на глас, в работата на органите на международните организации. Освен това поддържането на мир е общо условие и уставът се задължава да включи тези държави в системата за колективна сигурност, приканвайки ги да зачитат принципите на устава (чл. 2, § 6).

2.1. Държава, която не е член, но е **жертва на агресия**, може да получи подкрепата на ООН, при условие, че приеме задълженията, произтичащи от устава (приложено в случая с Конго).

2.2. Държава, която не е член, но е агресор, може да бъде обект на принудителни действия от страна на ООН (напр. Северна Корея).

2.3. Спор, по който страна е държава, която не е член на ООН, може да бъде разгледан в Съвета за сигурност, ако държавата се съгласи (напр. Албания по делото за пролива на Корфу).

§ 2. Структура

ООН има **шест основни органа**, т. е. *създадени от самия устав*, както и неопределен брой **допълнителни органи**, *създадени от основните органи и подчинени на техния контрол* (напр. комисиите на Общото събрание или силите за бързо реагиране на Обединените нации).

Изменението на устава изисква мнозинство от 2/3 от членовете, включително всички постоянни представители в Съвета за сигурност.

А. Общо събрание

1. Състав и организация

1.1. То **е съставено** от *всички държави-членки*, като всяка една от тях има право да бъде представена в него (практика, която се обръща срещу държавите, в случая с Южна Африка през 1974 г.). Всеки член може да бъде представен от петима делегати, но разполага само с един глас при гласуване. Понякога общото събрание заседава на равнище държавни или правителствени ръководители – това се говори за *Срещи на върха* – напр. Срещата на върха на хилядолетието през 2000 г.

1.2. Общото събрание на ООН заседава в **една сесия** на година, която започва през септември и продължава в зависимост от значимостта на дневния ред. Възможно е да бъдат свиквани и **извънредни сесии**, като напр. по въпросите на разоръжаването или борбата срещу разпространението на СПИН.

1.3. Общото събрание гласува свой **вътрешен правилник**, който урежда провеждането на предварително подготвените от комисиите дебати. Дебатите се ръководят от избрани председател и бюро.

1.4. Общото събрание може да създава **помощни органи**, като Регионалните икономически комисии, КООНИР и др.

2. Процедура на гласуване

2.1. По принцип Общото събрание се произнася с *обикновено мнозинство* от присъстващите и гласуващи членове.

2.2. По всички **важни въпроси** то се произнася с *мнозинството от 2/3* от присъстващите и гласуващи членове.

Важните въпроси са изброени в устава (чл. 18, § 2). Общото събрание може да добавя към този списък нови категории важни въпроси, като за това се произнася с обикновено мнозинство.

3. Правомощия

3.1. По отношение на държавите-членки Общото събрание може да отправя само *препоръки* – актове без обвързващо действие, представляващи колективна оценка на задълженията на дадена държава-членка (доктринални опити да се придаде задължително действие на тези от препоръките, които прокламират вече съществуващи правни принципи).

3.2. По вътрешни въпроси на организацията, Общото събрание може да взема *решения* (приемане на нов член, гласуване на бюджет).

Б. Съвет за сигурност

1. Състав и организация

1.1. Това е **ограничен по състав орган**, който се състои от 15 члена, сред които:

а) Пет постоянни члена, посочени в устава: Китай, Франция, СССР, Обединеното кралство и САЩ.

В следствие на разпадането на СССР неговото място зае Русия. Разглежда се възможността да се увеличи броя на постоянните членове (Германия, Япония) и съответно на непостоянните, но за това е необходимо изменение на устава и следователно, съгласието на постоянните членове. Реформа в този смисъл, обсъдена през септември 2005 г., беше отложена за неопределено време.

б) Десет непостоянни членове, избрани за срок от две години от Общото събрание, като всяка година се подменят наполовина. Членовете се избират на основата на политико-географско разпределение, което всяка година създава трудности. Броят от десет членове се появява в следствие на изменение на устава, влязло в сила на 31 август 1965 г.; до тогава техният брой е бил шест.

1.2. Това е **постоянен орган**, който заседава всеки път, когато мирът е заплашен. Ето защо всяка държава, която участва в него, се представлява от *постоянен представител*.

1.3. Това е **колективен орган**, чиито заседания са уредени от *вътрешен правилник*. Председателството се осигурява на ротационен принцип за период от един месец.

2. Процедура по гласуване

2.1. Разграничение на принципа

а) Решенията относно *процедурни въпроси* с малка важност, се вземат с мнозинство от девет гласа (7 преди реформата от 1965 г.).

б) За *въпросите, които имат по-голяма важност*, решенията се вземат с девет положителни гласа, като в тях се включват и гласовете на всички постоянни членове.

Правото на вето позволява на всеки един от постоянните членове да блокира вземането на решение.

2.2. Област на прилагане правото на вето

а) То е разширено по отношение на процедурните въпроси и се използва по време на Студената война, особено от СССР, като води до парализа на Съвета за сигурност във всички области.

б) Тя е ограничена в известна степен.

- Самият устав определя, че *гласовете на страните в даден спор*, който се разглежда в Съвета за сигурност, не се броят.

- *Въздържането* не се смята за вето.

- Същото важи и за *отсъствието* на представител на постоянен член.

- *Резолюцията Ачесън* прехвърля от Съвета за сигурност към Общото събрание функциите по поддържане на мира в случай на вето.

2.3. Значение на правото на вето

а) Правото на вето произлиза от идеята, че решенията, по които великите сили са постигнали съгласие, се прилагат лесно в целия свят.

Краят на периода на конфронтация между блоковете прави тази идея актуална. Петте постоянни държави-членки обсъждат помежду си и приемат по принцип резолюциите, които след това биват представени и на непостоянните членове.

б) Изключително трудно е дадено решение да бъде прието срещу интересите на някоя Велика сила или поне да не бъдат зачетени тези интереси. С края на Студената война използването на правото на вето намаля, но не е изчезнала. Заплахата от използването му от страна на Русия накара САЩ да започнат военни действия срещу Ирак през декември 1998 г. и срещу бивша Югославия (Косово) през март 1999 г. извън рамките на ООН.

в) Качеството на Велика сила, дадено от Устава на държавите-победителки от Втората световна война, не отговаря задължително на положението в съвременния свят, но то е замразено от сложната процедура по изменение.

3. Правомощия

3.1. Съветът за сигурност е единственият орган на ООН, който може да приема **задължителни решения**, приложими в държавите-членки в рамките на поддържането на мира (Глава VII). (Така са приети различните резолюции, осъждащи Ирак по време на Кризата в Персийския залив – виж по-долу – с тях се налагат и санкции).

3.2. Най-често обаче Съветът за сигурност реагира чрез *препоръки*.

В. Други основни органи

1. Икономически и социален съвет

1.1. Функции

Това е *консултативен* орган, който проучва, за да ги представи пред Общото събрание, икономическите и социалните проблеми и защитата на правата на човека. По всичките тези проблеми ИКОСОС е *във връзка със специализираните организации*.

1.2. Състав

Състои се от 54 членове, избрани от Общото събрание за период от три години, като всяка година се подновява 1/3 от състава му след изменението на Устава, влязло в сила през септември 1973 г. (преди това са били 18, след това 27 членове). Представител на петте големи, ако не по право, то фактически винаги са преизбирани в състава на съвета.

1.3. Правомощия и гласуване

Гласуват се препоръки с обикновено мнозинство.

2. Съвет за попечителство

Виж по-долу.

3. Секретариат

Това е административен орган, съставен от персонал от международни служители, начело на който стои генерален секретар.

3.1. Генералният секретар

а) Той се *назначава* от Общото събрание по препоръка на Съвета за сигурност с мандат от пет години, като може да бъде преизбран.

б) Неговите *функции* са административни и политически.

- Той е *най-висшият служител* на организацията начело на секретариата, чиито членове се назначават от него.

- *Политическата му роля*, ограничена от Устава до правото да сезира Съвета за сигурност по всеки въпрос, представляващ заплаха за мира, *нараства значително* от момента, когато е натоварен с дипломатически мисии и с ръководството на военните сили на ООН. Последователни титуляри: Тригве Ли, Даг Хамарсхьолд, У Тан, Курт Валдхайм, Перез де Куеляр, Бутрос Гали, Кофи Анан⁷.

⁷ В момента Генерален секретар на ООН е тайландецът Бан Ки Мун.

3.2. Персонал

а) Назначавани от Генералния секретар, след предложения от националните правителства, служителите на ООН не трябва да получават от правителствата си никакви инструкции, като тяхната независимост е гарантирана от имунитета им.

б) Ползвайки се със *защитата на организацията* срещу щети, които може да им причинят държавите, те са *защитени* и от произвола на ръководството на организацията от *Административния съд на ООН*.

4. Международен съд – виж по-горе.

РАЗДЕЛ II

Специализираните организации

Наследявайки старите международни административни обединения, специализираните организации извършват дейност в най-разнообразни области. Без да ги разглеждаме последователно, преди да изброим ролята на основните сред тях, следва да бъдат представени накратко основните им характеристики.

§ 1. Основни характеристики

Разполагащи с правосубектност, различна от тази на ООН, специализираните организации – всяка със собствена структура – са свързани с централната организация в Ню Йорк.

А. Самостоятелна правосубектност

Специализираните организации не са субсидиарни органи на ООН, а *автономни международни организации*. Показателни в това отношение са следните черти:

1. Всяка специализирана организация намира своето правно основание в **собствен устав**, понякога по-стар от Устава от Сан Франциско (учредителният договор на Световния пощенски съюз е от 1874 г., а след това е модифициран, МОТ е съвременник на ОН...).

2. **Членовете** на специализираните организации не са *задължително членове* на ООН – или защото понякога в тях членуват не-автономни територии (напр. в

МОТ), или защото процедурата по приемане е по-гъвкава от тази на ООН (така напр. Федерална република Германия е член на UNESCO много преди да бъде приета за член на ООН).

3. Седалището на специализираните организации се различава от това на ООН: Женева – на Световната метеорологична организация, Световната здравна организация, МОТ, Монреал – на Международната организация по гражданска авиация, Рим - на ФАО, Вашингтон – на Международната банка за възстановяване и развитие и МВФ, Париж – на ЮНЕСКО и т.н.

4. Всяка специализирана организация разполага със *собствен бюджет*, съставен от членския внос на държавите-членки, в съответствие със заlegналата в устава им процедура.

Б. Структура

Тя се различава при отделните специализирани организации, но в общи линии отговаря на следната *тристранна схема*:

1. Общо събрание, което обединява представители на всички държави-членки (наречено или „събрание” – в Международната организация по гражданска авиация, или „конференция” – в ЮНЕСКО, или „конгрес” – в Световната метеорологична организация, или „съвет” – в МВФ). То заседава през доста дълги интервали (2 години за ЮНЕСКО, 4 години за Световната метеорологична организация, 5 години за МОТ). Общото събрание определя общата политика на организацията, гласува бюджета, изменя споразумения или приема наредби.

2. Ограничен изпълнителен орган, който най-често се избира от Общото събрание (наричан „Административен съвет” – МОТ, „Изпълнителен съвет” – Световната метеорологична организация). Този орган заседава по-често от събранието (най-малко веднъж годишно за Световната метеорологична организация, веднъж седмично за Световната банка). Натоварен е да предлага и изпълнява решенията на събранието и да контролира секретариата.

3. Секретариат, често наричан *бюро*, който се ръководи от генерален секретар или от генерален директор и е съставен от международни служители. Секретариатът е постоянен орган с особена важност за координацията с националните администрации.

В. Връзки с ООН

За да се осигури координация на дейността на различните специализирани организации, Уставът на ООН предвижда механизъм за *споразумения*, който е в основата на създаването на много тесни връзки между ООН и всяка специализирана организация.

1. Споразуменията между ООН и специализираните организации се одобряват от Общото събрание на ООН по предложение на Икономическия и социален съвет и от общото събрание на съответната специализирана организация.

2. Връзките между всяка специализирана организация и ООН позволяват:

а) двупосочна информация за дейността на двете организации благодарение на представянето на годишни отчети и обмяна на наблюдатели;

б) контрол на дейността на специализираната организация от Икономическия и социален съвет на ООН, който разглежда бюджета ѝ и отправя препоръки. Автономността на специализираните организации същевременно води и да определени трудности, като отказа на някои от тях (напр. Световната банка) да прилагат препоръки на ООН.

§ 2. Роля на специализираните организации

Специализираните организации могат да бъдат класифицирани според обхвата на тяхната дейност.

А. Специализирани организации, извършващи дейност в областта на международните комуникации

1. Световен пощенски съюз (СПС) – една от най-старите (1874 г.) и най-обхватните организации – координира пощенските администрации на държавите-членки, като по този начин улеснява свободата на преминаването на пощата на тяхна територия.

2. Международният телекомуникационен съюз (МТС) е основан през 1932 г., чрез сливането на две съществували преди това организации – Международният телеграфен съюз (1865 г.) и Международният радиотелеграфен съюз (1906 г.). Той координира и развива комуникациите по телефонен, телеграфен, радио път. Той разпределя и радиочестотните линии между държавите, както и разположението на сателитите на геостационарната орбита.

3. Международната организация по гражданска авиация (МОГА) е основана през 1944 г. в Чикаго и е наследник на Международната комисия по въздухоплаване (МКВП) от 1919 г. Тя улеснява въздушния трафик чрез приемането на уеднаквиени регламенти за въздухоплаване и за развиването на наземното оборудване.

4. Световната метеорологична организация (СМО) е основана през 1878 г. и е реорганизирана през 1947 г. Тя развива метеорологичните наблюдения и тяхното разпространение и ги поставя в услуга на сигурността на комуникациите и на земеделието.

5. Международната морска организация (ММО) е новото, прието през 1975 г., наименование на *Консултативната междуправителствена организация за морска навигация (КМПОМН)*, създадена през 1958 г., за да подпомага повишаването на сигурността на морската навигация.

Б. Специализирани организации, извършващи социална дейност

1. Международната организация по труда (МОТ), създадена с Версайския договор, цели подобряването на условията на труд, като способства държавите-членки да приемат конвенции за тази цел. Органите, които вземат решения, включват освен правителствените делегати и представители на работниците и работодателите.

2. Световната здравна организация (СЗО), основана през 1946 г., се бори срещу епидемиите и за подобряването на хигиената най-вече чрез проектите за конвенции, които разработва, и чрез международните регламенти по здравни въпроси, които приема.

В. Специализирани организации, извършващи икономическа и финансова дейност

1. Организация по прехраната и земеделието (английско съкращение FAO), основана през 1945 г., цели да развива селскостопанското производство и хранителните ресурси като цяло, а в частност – да се бори срещу глада.

2. Международен валутен фонд (МВФ), създаден в Бретън Удс през 1944 г., има за основна цел да насърчава стабилността на международните парични отношения и за това разполага със средства, внасяни от членовете му, които позволяват да се намесва на валутния пазар, за да поддържа равновесието, както и

да подпомага държавите-членки, които срещат трудности при поддържане на платежния баланс.

3. Международната банка за възстановяване и развитие (МБВР) също е основана през 1944 г. Днес известна като Световна банка. Нейната цел е със средствата, внасяни от държавите-членки и от частни капитали, да развива ефективните инвестиции в райони, опустошени от война, и най-вече в по-слабо развитите райони на света.

4. Международна финансова общност (МФО), основана през 1956 г. и свързана със Световната банка. Насърчава заемите на частни капитали за частни предприятия в най-слабо развитите райони.

5. Международна асоциация за развитие (МАР), основана през 1960 г. също е филиал на Световната банка. Тя отпуска безлихвени кредити на най-бедните държави.

6. Международният фонд за развитие на селското стопанство (МФРСС) е основан през 1976 г. и започва да функционира от 1977 г. Неговата цел е да насърчава чрез изгодни заеми и дори чрез дарения развитието на селското стопанство в по-слабо развитите държави-членки, като приоритет се дава на най-бедните сред тях.

7. Организация на Обединените нации за промишлено развитие (ООНПР или ЮНИДО) е създадена през ноември 1966 г. от Общото събрание на ООН като автономен субсидиарен орган, за да насърчава промишленото развитие на развиващите се държави. ООНПР е преобразувана в специализирана организация със специална конвенция, подписана във Виена на 8 април 1979 г.

Г. Специализирани организации, извършващи културна и научна дейност.

1. Организацията на Обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО), основана през 1945 г., се задължава да развива образованието в изоставащите държави, да увеличи културния и научния обмен и с помощта на международната общност да защити произведенията на изкуството. Обвинена в политизация на дейността си, тя преживява криза, свързана с оттеглянето на САЩ от организацията през декември 1984 г., последвано от това на Великобритания една година по-късно. През 1994 г. САЩ решават да се присъединят отново към организацията, а Великобритания прави това през 1997 година.

2. Международната агенция за атомна енергия (МААЕ) е основана през 1956 г. Макар че официално няма статут на специализирана организация, МААЕ има за цел да насърчава използването на ядрената енергия за мирни цели, като следи тя да не бъде насочвана за военна употреба и като засилва нормите за сигурност, определящи употребата ѝ.

3. Световната организация по туризма (СОТ) се появява в следствие на преобразуването на *неправителствена* (Международен съюз на официалните организации на туризма) в *международна* организация. През декември 2003 г. тя получи статута на специализирана организация.

4. Световна организация на интелектуалната собственост (СОИС, ОМПИ) е основана през 1967 г. (Конвенция от Стокхолм), за да обедини бившите международни бюра, действащи по различни конвенции с цел опазване на индустриалната, литературната и художествената собственост. Тя получава статута на специализирана организация през 1974 година.

Ще отбележим, че **Световната търговска организация (СТО)** (виж по-долу) няма статут на специализирана организация.

ГЛАВА II

РЕГИОНАЛНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Регионалните организации се определят въз основа на *техния състав* като международни организации, които са отворени за членство само за държави, които са обединени от географска солидарност, независимо от сферата им на дейност. Тази солидарност може да бъде като изключение в по-голяма степен политическа или дори религиозна, отколкото географска – такъв е случаят на Организацията Ислямска конференция (виж по-долу) и на Движението на необвързаните държави (виж по-долу).

В първата част ще се спрем на европейските организации, а във втората – на организациите в другите континенти. От тези организации трябва да се разграничават споразуменията за свободен обмен, които са повече или по-малко институционализирани и разгледани по-нататък.

РАЗДЕЛ I

Организациите в Европа

Това са организации, които се основават на особена солидарност между европейските държави. Те са многобройни и са се развили заедно със задълбочаване на солидарността или напрежението между тези държави.

Някои от тях, създадени в периода на конфронтацията Изток-Запад, са се разширили, за да станат атлантически (**Западноевропейският съюз**, създаден с Договора от Брюксел от 1948 г., е подменен през 1949 г. от **Атлантическият пакт и НАТО** – виж по-долу) или западни (**ЕОИС**, създадена през 1948 г., за да разпределя помощта по *Плана Маршал* между европейските държави, през 1960 г. се преобразува в **ОИСР** – виж по-долу). Други напротив, изчезват (организациите на Източния блок – **СИБ** и **Варшавският договор** през 1991 г.).

Има и организации, които извършват дейности по сътрудничество в определени технически области, които, колкото и да са важни, не са класически и не могат да бъдат разгледани в този раздел. Ще споменем само **Европейската агенция по космически въпроси**, създадена през 1975 г. от сливането на две

предишни организации – *CECLES/ELDO* и *CERS/ESRO*, която между другото е създател на ракетата „Ариана“.

Съществуват и още по-ограничени организации, изразяващи субрегионална солидарност, като **Бенелюкс** – митнически съюз между Белгия, Нидерландия и Люксембург, създаден през 1944 г.; **Северният съвет**, парламентарна структура за политическо сътрудничество между петте държави в Северна Европа и три автономни територии, създаден през 1952 г. и прекръстен на „Norden“ през 1992 г.; **Прибалтийският съвет**, създаден през 1992 г., между девет държави, прилежащи към Балтийско море, към които се присъединяват Норвегия, Исландия и Европейската комисия; **Вишеградската четворка** (Унгария, Полша, Чешката република, Словакия), подписали Централноевропейското споразумение за свободна търговия (ЦЕФТА), към което се присъединяват през 1992 г. България, Румъния и Словения; **Централноевропейската инициатива**, създадена през 1989 г. между Италия, Австрия и 14 страни-кандидатки за ЕС (днес 17 членове, между които Украйна и Беларус); **Съветът за Черноморско икономическо сътрудничество** (11 членове), основан през 1992 г. по инициатива на Турция.

Тук ще се задоволим да разгледаме организациите, които преследват една по-основна цел – **обединение на Европа**. Тази идея, появила се между двете световни войни (напр. проектът „Бриан“ от 1930 г.), се развива най-вече след 1945 г. Тя е породена от осъзнаването на упадъка на европейските нации – упадък, който по това време се усилва и от разделението на Европа, което заплашва нейната сигурност и пречатства просперитета ѝ.

Тази идея води до зараждането най-напред през 1949 г. на **Съвета на Европа** – политическа организация, която е оригинална по *привързаността си към демократичните ценности*, но и класическа чрез средствата си за действие (*сътрудничество без изоставяне на суверенитета* – виж поддял 1). Поради незадоволителния ефект на резултатите от дейността ѝ, след 1951 г. ще бъдат създадени серия нови организации, *интеграционни или наднационални*, на които държавите-членки ще поверят значителни правомощия, целящи дългосрочното насърчаване на политическото обединение чрез постепенната реализация на *икономически съюз* – това са **Европейските общности**, трансформиращи се в **Европейски съюз** (поддял 2).

В наши дни *разпадането на Източния блок* позволи да се развие сътрудничеството (според класическите методи, зачитащи суверенитета) между

всички държави от *географска Европа* – това е **Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, ОССЕ** (първоначално **СССЕ**) (подраздел 3).

Подраздел 1

Съветът на Европа

Замислен като обединение на *демократични* европейски държави, но *лишен от сериозни правомощия*, Съветът на Европа е постоянният защитник на правата на човека. Разпадането на Източна Европа го превръща в отправна точка за държавите, които искат да се превърнат в демократични. Седалището му е в Страсбург.

А. Произход

1. Частна инициатива: *Конгресът на европейското движение* в Хага през май 1948 г. лансира създаването на европейски парламент.

2. Публични преговори с цел постигането на компромис между френското и английското виждане:

а) Франция тогава е благосклонна към избрана парламентарна асамблея, произнасяща се с мнозинство;

б) Великобритания държи на дипломатически съвет.

Уставът на Съвета на Европа, подписан на 5 май 1949 г., е израз на този компромис.

Б. Състав

Той се основава на общо присъединяване на европейските държави-членки към демократичните ценности (изборен парламент, правова държава, зачитане на правата на човека).

а) Приемане

От 1949 г. до 1989 г. Съветът на Европа се увеличава от 10 на 23 членове, като включва всички държави от Западна Европа, включително Финландия (1989 г.). *Португалия* (1976 г.) и *Испания* (1977 г.) се присъединяват от момента, когато установяват демократични институции.

След разпадането на Източния блок *държавите от Централна и Източна Европа* се обърнаха към Съвета на Европа, за да консолидират присъединяването

си към режима на либералната демокрация. След като получават статута на *специално поканени*, това им позволява да участват в дейността на консултативната Парламентарна асамблея. Всичките са приети за членове на Съвета на Европа, включително Прибалтийските държави. На свой ред европейските държави от рамките на бившия Съветски съюз (Молдова и Украйна) са приети, а самата Русия става 39-ия член на 28 февруари 1996 г. Държавите от бивша Югославия също намират своето място – Босна и Херцеговина през 2002 г., Сърбия и Черна гора през 2003 г. Монако става 46-ия приет член на 5 октомври 2004 г.⁸ Беларус е страна-кандидатка за членство.

б) Изключване

През декември 1969 г. Гърция, тогава управлявана от диктатура, е принудена да се оттегли от Съвета на Европа. Тя става отново член през декември 1974 г. след възстановяването на демокрацията. Подобна санкция е наложена на Турция между 1982 и 1986 г.

В. Структура

1. Консултативна асамблея

Това е *парламентарна* асамблея, съставена от избрани депутати.

а) Тя не се избира чрез преки избори, а местата, които се предоставят на всяка държава-членка, се разпределят между депутатите от националния парламент;

б) Асамблеята има само съвещателна компетентност и предоставя резолюциите си на Комитета на министрите.

2. Комитетът на министрите

Това е класически дипломатически орган, съставен от министрите на външните работи на държавите-членки и приемащ по принцип препоръки с единодушие без задължителна стойност.

3. Секретариат начело с генерален секретар.

Д. Дейност

⁸ 47-та присъединила се държава е Черна Гора.

1. В чисто политическо отношение Съветът на Европа няма сериозно влияние, но Асамблеята, като обсъжда всички значими европейски проблеми, е допринесла за формирането на европейско обществено мнение.

2. В техническата област, Съветът е в основата на огромен брой конвенции, улесняващи комуникациите, културния обмен, развиващи социалното подпомагане и др.

3. В рамките на Съвета на Европа е подписана и приложена **Европейската конвенция за правата на човека** (виж по-долу). Извън рамките на механизмите за контрол, свойствени за тази конвенция, Съветът на Европа се задължава да следи за зачитането на правата на човека от неговите членове, като по този начин допринася за засилването на демократичните принципи.

Подраздел 2

Европейските общности и Европейският съюз

Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС), която днес вече не съществува, Европейската общност за атомна енергия (ЕОАЕ или Евратом) и Европейската икономическа общност или Общият пазар, днес известна като Европейска общност, след влизането в сила на Договора от Маастрихт се окрупниха в Европейски съюз. Обединяващи в началото шест държави, от 1 май 2004 г. те обединяват 25 държави⁹.

§ 1. Развитие

Целящо да реализира докрай политическото обединение на Европа, създаването на Европейските общности е само отправна точка на дългосрочен процес, белязан от последователни институционни промени, който е далеч от това да бъде завършен.

А. Създаването на Общностите

⁹ От 1 януари 2007 г. държавите-членки на ЕС са 27 след присъединяването на България и Румъния - бел. прев.

1. Създаването на ЕОВС

1.1. Основна идея

а) Цели: да реализира постепенно обединението на Европа, да постави край на френско-германското противопоставяне, да развива производството на въглища и стомана.

б) Средства: споразуменията между правителствата, които винаги могат да бъдат отменени, се заменят с *необратимо наслагване на интересите*, под властта на институции, разполагащи с *преки правомощия* спрямо гражданите на държавите-членки. Да се започне от отрасъла на въглищата и стомана, за да се достигне *последователно* до по-широк кръг отрасли.

1.2. Реализация

а) Декларация на Робер Шуман от 9 май 1950 г., предлагащ своя „План“ на европейските държави.

б) Преговори с петте държави, които са приели плана, които довеждат до *Договора от 18 април 1951 г.*, влязъл в сила на 25 юли 1952 г.

в) Цел: да се установи постепенно в отрасъла на въглищата и стоманата обща икономическа политика, основана на свободна конкуренция.

2. Провалът на Европейската отбранителна общност (ЕОО) и на проекта за Европейската политическа общност (ЕПО)

2.1. ЕОО

а) Цели: да допринесе за разрешаване на проблема с превъоръжаването на ФРГ (виж по-долу), да се премине решаващ етап от обединението на *Европа*.

б) Средства: договорът, подписан на 27 май 1952 г. между шестте държави-членки, поставя бъдещата европейска армия под властта на институции, аналогични на тези на ЕОВС.

2.2. Проектът за Европейска политическа общност

а) Цели: да снабди европейската армия с *европейско правителство*, което да увенчае обединението на Шестте.

б) Средства: *проект* за договор, изработен от Асамблеята на ЕОО, свикано предварително (събрание *ad hoc*), който предвижда цял комплекс федерални институции (1953 г.).

2.3. Отхвърлянето на Договора за ЕОО от Франция (август 1954 г.) довежда до *изоставянето на проекта за Европейска политическа общност*.

3. Европейският възход след Месина

3.1. Министрите на шестте, събрани в Месина през юни 1955 г., решават да продължат делото за европейското обединение, като включат нови области на дейност.

3.2. Римските договори (25 март 1957 г.), създаващи Общия пазар и Евратом, са резултат от тази воля (влизат в сила на 14 януари 1958 г.).

а) Целта на Договора за ЕИО е да установи постепенно, във всички отрасли на икономиката, най-напред *Митнически съюз*, който предвижда премахването на митата и такси с равностоен ефект между членовете и установяването на обща външна тарифа, след това *икономически съюз*, който предвижда свободното движение на хора, услуги и капитали – при спазване на правилата на конкуренцията и приемане на общи политики в отделните области, като се започне от селското стопанство.

б) Целта на Договора за Евратом е да разработи обща политика в областта на използването на ядрена енергия за мирни цели, която да гарантира сигурността на снабдяването, разпространението на познанието и сигурността на оборудването.

Б. От Римските договори до Единния европейски акт

Римските договори като рамкови договори налагат принципи, които се прилагат от общностните институции в икономическата област. Освен това са предприети усилия за поставяне на основите на политически съюз. През 1986 г. е подписан Единния европейски акт, за да се засили дейността на Общностите в две насоки.

1. В икономическата област

По смисъла на Римските договори са създадени:

- **митнически съюз** (свободно движение на стоки между държавите-членки и обща митническа тарифа) през 1968 г.;
- **свободно движение на работници** от 1968 г. и свободата на установяване (фермери, търговци, свободни професии);
- **Обща селскостопанска политика** (ОСП), много комплексна, от 1962 г.;
- **политика на сътрудничество** с развиващите се държави (конвенции от Ломе, като четвъртата е подписана през 1989 г. и е последвана от споразумение, подписано в Котону на 23 юни 2000 г.).

2. В политическата област

2.1. Няколко общи инициативи за **политически съюз**, определени от едни като твърде наднационални, а от други като недостатъчно наднационални, се провалят:

- *Планът „Фуше“* с голисто вдъхновение (Конфедерална Европа) е отхвърлен през април 1962 г. от нашите партньори, които виждаха в него зародиш на разпадането на съществуващите общности;

- взето е принципно решение по време на срещата на върха в Париж през ноември 1972 г. за реализирането от този момент до 1980 г. на *Европейски съюз* от федерален тип, но *Докладът Тиндеманс*, който подготвяше осъществяването на този съюз, е практически погребан през ноември 1976 г.;

- на 14 февруари 1984 г. Европейският парламент приема проект за *Договор за Европейски съюз* на основата на Доклада „Спинели“. Много дързък доклад, но без силата на позитивно право, който обединява общностното действие и политическото сътрудничество в един пред-федерален съюз.

2.2. Един по-скромен механизъм за **политическо сътрудничество** в областта на *външната политика* започва да се осъществява от 1970 г. Той позволява на министрите на външните работи и на техните заместници и на членовете на Европейския съвет да съгласуват позициите си и да приемат общи позиции с единодушие.

3. Единният европейски акт е подписан през февруари 1986 г. Този акт:

- засилва ефикасността на общностните процедури, за да се позволи да бъде завършен вътрешният пазар до 1 януари 1993 г., чрез хармонизацията на законодателството – първа стъпка към икономически съюз;

- от друга страна, официализира механизмите на политическо сътрудничество в областта на външната политика.

През този период Общностите, съставени първоначално от Франция, Федерална република Германия, Италия и трите държави от Бенелюкс, се разширяват през 1973 г. с Великобритания, Дания и Ирландия, през 1981 г. с Гърция и през 1986 г. с Испания и Португалия.

В. Към Европейския съюз

Развитието на европейското обединение се проявява както в задълбочаването, така и в разширяването.

1. Задълбочаване

То се изразява в последователните ревизии на договорите, но има за резултат най-вече осъществяването на нови политики от Европейския съюз.

1. Ревизиите на договорите

- С цел да се постигне валутен съюз и да се засили политическият съюз, се подписва нов договор в Маастрихт на 7 февруари 1992 г. Договорът от Маастрихт влиза в сила на 1 ноември 1993 г.

- За да се пригоди Европейският съюз към бъдещите разширявания, нова ревизия приключва с подписването на Договора от Амстердам на 2 октомври 1997 г., влязъл в сила на 1 май 1999 г.

- Тъй като последният не успява да даде решение за някои отдавна необходими институционни реформи (оразмеряването на гласовете в Съвета, състава на Комисията и др.), тези въпроси отново са предмет на уредба в Договора от Ница, приет с много трудности на 11 декември 2000 г., влязъл в сила на 19 февруари 2003 г.

- На 15 декември 2001 г. Европейският съвет от Лаакен предприе по-амбициозна реформа, целяща да засили демократичния характер на Съюза и да го адаптира към разширяването му до 25 държави-членки. За тази цел се свиква *Конвент*, т.е. временна асамблея с представители на държавите, на националните парламенти, на Европейския парламент и на Комисията. Този Конвент изработи **проект на Договор за приемане на Конституция за Европа** и я представи на държавите-членки на 20 юни 2003 г. На тази основа те приеха договора една година по-късно и го подписаха в Рим на 29 октомври 2004 г. Влизането му в сила обаче беше блокирано от отрицателните резултати от референдумите във Франция на 29 май 2005 г., а след това и в Нидерландия на 1 юни 2005 година.

2. Новите политики.

Европейският съюз е хетерогенно обединение, лишен по принцип от самостоятелна правосубектност, съставен от общности (включително Икономически и валутен съюз) и политики на сътрудничество в областта на външната и вътрешната сигурност.

а) Икономически и валутен съюз – създаването на Еврото:

- Договорът от Маастрихт реши да бъде създаден Икономически и валутен съюз най-късно до 1 януари 1999 г. между държави, които отговарят на определените от него условия;

- Единната валута – Евро – е въведена ефективно на 2 май 1998 г. между 11 държави-членки, създаде се и Европейска централна банка със седалище във Франкфурт. След присъединяването на Гърция към еврозоната от 15-те стари държави-членки, извън зоната все още остават само Обединеното кралство, Дания и Швеция¹⁰.

б) От ОПВРС (Обща политика по външните работи и сигурността) към ЕПСО (Европейска политика за сигурност и отбрана). Договорът от Маастрихт под наименованието на ОПВРС запазва механизмите на политическо сътрудничество, съществуващи от 1970 г., Те биват усъвършенствани от Договора от Амстердам чрез създаването на Върховен представител по ОПВРС („Господин ОПВРС“). Официално насочена да се развива към проблемите на **сигурността и дори отбраната**, политиката в тази насока започва да се прилага от 1999 г. под новото си наименование **ЕПСО** (виж по-долу).

в) Сътрудничеството в областта на правосъдието и вътрешните работи (ПВР). Докато движението на хора (премахване на вътрешните граници и пренасяне на контрола на външните граници) и полицейското и съдебното сътрудничество бяха предмет на междудържавни споразумения (Шенгенско споразумение от 14 юни 1985 г. и Конвенцията за прилагането му от 19 юни 1990 г.), Договорът от Амстердам комюнтаризира още въпроси по движението на хората (имиграция, убежище), а другата част от тази материя – полицейското и съдебното сътрудничество – остана подчинена на режима на междуправителственото сътрудничество. Борбата срещу тероризма му придаде по-голямо значение.

2. Разширяването

Първата вълна на разширяването, засягаща държавите от ЕАСТ, беше през 1995 г. Втората вълна, засягаща основно държавите от Централна и Източна Европа (ДЦИЕ), все още е в ход¹¹.

2.1. Присъединяването на държавите от ЕАСТ

- **ЕАСТ** (Европейска асоциация за свободна търговия) е много гъвкаво обединение на държави, създадено през 1960 г. около Обединеното кралство, за да реализира между тях обикновена зона за свободна търговия (премахване на митническите бариери без външна митническа тарифа). Останала без Обединеното

¹⁰ До края на 2008 г. към еврозоната се присъединиха още Словения и Кипър – бел. ред.

¹¹ Приема се, че Петото разширяване включва 12 държави и приключва с влизането на България и Румъния през януари 2007 г. – бел. ред.

кралство, Дания и Португалия поради присъединяването им към ЕИО, през 1990 г. тя се състои от Австрия, Финландия, Исландия, Лихтенщайн, Норвегия, Швеция и Швейцария.

- Подписали през 1972 г. споразумения за свободна търговия с ЕИО, държавите от ЕАСТ подписват с Общността ново нея споразумение на 2 май 1992 г., влязло в сила на 1 януари 1994 г. С това споразумение се създава *Европейското икономическо пространство (ЕИП)*. В него се прилагат всички общностни норми относно равенството на условията за конкуренция (не е ратифицирано от Швейцария).

- От началото на 1993 г. Австрия, Швеция, Финландия и Норвегия започват преговори за присъединяване към Общностите (и към Европейския съюз), които довеждат за първите три споменати държави до подписването през март 1994 г. на договори за присъединяване, влезли в сила на 1 януари 1995 г. (чрез референдум гражданите на Норвегия отхвърлят присъединяването).

2.2. Разширяването с ДЦИЕ

Поставили си за цел да се присъединят към Обединена Европа от момента на разпадане на Източния блок, през 1993 г. на държавите от Централна и Източна Европа (ДЦИЕ) официално беше призната перспективата на присъединяването. За да им се помогне да изпълнят условията („критериите от Копенхаген” – устойчива пазарна икономика, съответстващо на „*acquis communautaire*” национално законодателство, демократичен режим), беше изработена предприсъединителна стратегия. Като следствие от приключването на преговорите по присъединяване, осем държави – Полша, Унгария, Чешката република, Словения, Словакия и трите прибалтийски държави станаха членове на ЕС на 1 май 2004 г.

По същото време две средиземноморски държави – Малта и Кипър (въпреки запазването на разделението ѝ) – също завършиха присъединителния процес, като с тях държавите-членки станаха 25.

Поради това трябваше да бъде уредено адаптирането на институциите на Съюза към това значително увеличаване броя на членовете, което беше и предмет на Договора от Ница от декември 2000 г.

2.3. Перспективите

- България и Румъния, които не бяха готови да се присъединят през 2004 г., би трябвало да станат членове на ЕС през 2007 г.

- Останалите балкански държави трябва да ги последват. Хърватска вече официално е страна-кандидатка, следвана от Македония.

- Случаят с Турция е по-деликатен. Кандидатурата ѝ, подадена още през 1987 г., е отложена от Комисията, но е преразгледана от Европейския съвет през декември 1999 г., а преговорите за присъединяване започнаха официално на 3 октомври 2005 г. Размерът на държавата, политическият ѝ режим, както и нейната икономика, поставят сериозни проблеми, които карат мнозина да предпочитат формата на привилегировано партньорство.

Освен това се осъществява и *политика на добросъседство*, която сближава Европейския съюз с новите му съседи, без перспектива за присъединяване.

§ 2. Структура

Не само органите на всяка от трите Общности са аналогични, но два измежду тях – Парламентът и Съдът – бяха още от Римските договори **общ**и за трите Общности. *Сливането* на двата други органа – „изпълнителните“ – влиза в сила през юли 1967 г. И трите общности обаче продължават да съществуват, така *правомощията* на един и същи орган могат да бъдат *различни* в зависимост от това за коя общност става въпрос. Все пак ЕОВС, чийто договор е сключен за петдесет години, престана да съществува през юли 2002 г. и се вля в „Европейската общност“. В областта на ОПВРС и на вътрешната сигурност Съветът на ЕС играе ръководна роля, като СЕО не контролира действията в тези материи¹².

А. Изпълнителни органи

Във всяка Общност съществуват два основни органа:

а) Съвет на министрите, наименуван Съвет на ЕС, *класически* орган, съставен от министрите на външните работи на държавите-членки, натоварени със задачата да *консолидират националните интереси*. Той може да заседава и в състав министри в други области според естеството на разглежданите въпроси. Най-често Съветът приема решения с оразмерено мнозинство на гласовете. Текущите въпроси са от ресора на *Комитета на постоянните представители* или КОРЕПЕР. След 1975 г. държавните или правителствени ръководители се събират

¹² Договорът от Амстердам въвежда ограничен контрол на СЕО над актовете и действията на институциите на ЕС в Третия стълб - бел. ред.

най-малко два пъти в годината, за да ускорят процеса на интеграция – това е **Европейският съвет**.

Председателството на двата съвета се осигурява подред от всяка държава-членка за период от шест месеца.

б) Комисията, наследник на Върховния орган на ЕОВС и на Комисиите на Общия пазар и на Евратом, е орган, *представляващ интересите на Общностите*, и е съставен в момента от 25 комисар¹³, посочени от правителствата на държавите-членки и одобрени от Европейския парламент, но независими от тях. Тя има монопол над законодателната инициатива, широки управленски правомощия и отговорност за спазването на Договора. Седалището ѝ е в Брюксел, като някои нейни служби са в Люксембург.

Б. Европейският парламент

Постоянен орган, Асамблея приема наименованието Европейски парламент, утвърдено от Единния акт. Седалището е в Страсбург.

1. Състав

Първоначално съставен от делегации, излъчени от националните парламенти, след 1979 г. (след принципното решение от декември 1974 г.) Европейският парламент се избира чрез *преки общи избори*. Днес Парламентът се състои от 732 членове¹⁴, разпределени според оразмерената значимост на държавите, като всяка от тях запазва относително самостоятелна избирателна процедура.

2. Правомощия

Те постепенно нарастват:

а) в законодателната област Европейският парламент участва в процеса на вземане на решения чрез консултации, одобрение, сътрудничество или съвместно вземане на решения;

б) Парламентът има правомощията на контрол над дейността на Комисията и на Съвета, като за първата има възможност да гласува *недоверие*. Заплахата от такъв вот принуждава Комисията начело с Жак Сантер да подаде оставка на 16 март 1999 г.;

в) в бюджетните сфера, нараснали след 1975 г., като това му позволява сам да взема решения за някои разходи (наречени незадължителни).

¹³ От 1 януари 2007 г. Комисията се състои от 27 членове, по един от всяка ДЧ - бел. ред.

¹⁴ От 1 януари 2007 г. ЕП се състои от 785 членове - бел. ред.

В. Съд на Европейските общности (СЕО)

1. Състав

25 съдии¹⁵ (един от всяка държава) и осем генерални адвокати, назначени от държавите-членки за период от шест години.

2. Компетенции

Натоварен да следи за спазването на разпоредбите на Учредителните договори, СЕО се произнася по производства на държавите-членки, изпълнителните органи на Общностите, националните юрисдикции и дори частни лица.

3. Първоинстанционният съд е създаден през октомври 1988 г., за да облекчи дейността на СЕО. Съставен също от 25¹⁶ съдии, ПИС е компетентен по съдебни дела на общностни чиновници и по-голямата част от индивидуалните жалби.

СЕО и ПИС са със седалище в Люксембург.

§ 3. Общностно право

А. Елементи

То включва:

1. Първичното право: Договорите – от Париж и Рим – които създават Общностите, и Договорите, които ги ревизират.

2. Производно право, прието от институциите (Комисия, Съвет и Парламент):

а) във вътрешния общностен ред – това са регламентите, решенията или директивите;

б) извън Общността – това са конвенциите, сключвани с държавите, които не са членове.

Б. Юридическа сила

Общностното право е задължително, има върховенство над националното право (примат) и някои от неговите елементи (особено регламентите) са директно приложими.

¹⁵ От 1 януари 2007 г. съдиите са 27 – бел. ред.

¹⁶ От 1 януари 2007 г. съдиите са 27 – бел. ред.

Подраздел III

От СССЕ до ОССЕ

Замислена в началото като *дипломатически инструмент* за сътрудничество в помощ на *разведряването между двата блока*, **Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа** се институционализира след разпадането на Източния блок, за да се превърне в истинска *паневропейска организация*.

А. Развитие

1. В основата е съветското предложение за запазване на териториалното статукво след войната. Западните държави виждат в това перспектива за сътрудничество. През юли 1973 г. в Хелзинки започва дипломатическа конференция, която приключва в същия град на 1 август 1975 г. с приемането на **Заключителния акт на Съвещанието от Хелзинки**.

2. Въпреки че Заключителният акт не е договор, а по-скоро инструмент за политическа ориентация, той се използва често, особено по време на трите последващи форума за оценка на последствията от Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (СССЕ), като инструмент за натиск спрямо източноевропейските държави за зачитането правата на човека в тях.

3. С рухването на Източния блок СССЕ изглежда като идеалната рамка за осигуряването на мира и за развиването на сътрудничеството между всички европейски държави. Конференция на върха на СССЕ се провежда в Париж на 20 и 21 ноември 1990 г. На нея се приема *Парижката харта за нова Европа*, която решава да институционализира СССЕ. През декември 1994 г. тя се преименува на **Организация за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ)**. Организацията обаче не разполага с собствена правосубектност.

Б. Състав

В СССЕ участват всички европейски държави, включително СССР, заедно със САЩ и Канада. След обединението на Германия и присъединяването на Албания броят на държавите-членки е 35. Разпадането на СССР, Югославия и Чехословакия увеличава този брой до 55 след приемането и на Андора на 25 април 1996 г.

В. Роля

СССЕ и Заключителният акт съдържат три „кошници“, т.е. три оси на сътрудничество, които и днес определят сферата на дейност на ОССЕ:

а) Сигурност

Тя съдържа два аспекта:

- **военната сигурност:** става въпрос за контрол над въоръжаването (напр. Договорът за намаляване на конвенционалните въоръжени сили в Европа, приет през 1990 г. и ревизиран през 1999 г.) и за засилване на мерките за доверие и сигурност – МДС;

- **колективната сигурност:** т.е. общите мерки, **целящи поддържането на мира** както по отношение на превенцията на конфликти, така и по отношение на мирното им уреждане. Многоформатното ѝ действие (наблюдателни мисии, мисии по помирение и др.) се провежда основно в Централна и Източна Европа (Армения, Босна и Херцеговина, Косово...), включително в някои „вътрешни“ конфликти (Чечения), то включва и отчитането на човешкото измерение (организиране на избори и др.).

б) Икономическо сътрудничество

Облагодетелствано от преминаването на държавите от Източна Европа към пазарната икономика, неговата роля все пак намаля в сравнение с ръководната роля на други организации (Европейската общност).

в) „Човешкото измерение“

Зачитането на правата на човека и на малцинствата (през 1992 г. се създава длъжността на Върховния комисар за малцинствата), опазване на околната среда и на културното наследство.

ОССЕ е класическа организация за сътрудничество, която взема решенията си само с *единодушие*.

Г. Структури

1. Преди Парижката харта се свикват *епизодично дипломатически* конференции за оценка на последствията от СССЕ (в Белград 1977-1978 г., в Мадрид през 1981-1983 г., във Виена през 1986-1989 г.) и няколко други конференции с различен предмет на обсъждане.

2. От тогава броя на структурите се *увеличава*. Може да се разграничат основно:

- Органите, които вземат решения – те заседават на различно равнище, при различна периодичност:

- Конференциите на държавните и правителствените ръководители заседават по принцип веднъж на всеки две години;

- Министрите на външните работи заседават във формат Съвет на министрите на външните работи поне веднъж годишно;

- Висшият съвет (бивш Комитет на висшите представители) заседава поне три пъти на година;

- Постоянният съвет заседава всяка седмица във Виена на равнище постоянни представители;

- През 1992 г. се създава и Форум за сътрудничество в областта на сигурността.

- Информационни, административни и контролни органи – те включват под ръководството на генералния секретар (във Виена): Център за предотвратяване на конфликти (във Виена) и Бюро на демократичните институции и правата на човека (във Варшава). През 1992 г. се създава и Върховния комисар за националните малцинства.

- Консултативна парламентарна асамблея.

- В бъдеще – Съд по помирение и арбитраж (в Женева).

РАЗДЕЛ II

Организации в другите континенти

§ 1. Организациите на американския континент

А. Организация на американските държави (ОАД)

1. Произход и състав

1.1. Панамериканският съюз (виж по-горе) постепенно угасва в рамките на осемте конференции, които се провеждат преди войната.

2. Хартата от Богота, приета през 1948 г. и изменена в Буенос Айрес през 1967 г., променя Панамериканския съюз в изключително структурираната Организация на американските държави.

3. Съставена от САЩ и всички латиноамерикански държави, с изключение на Куба, изключена през 1962 г., ОАД е поставена неминуемо под *определящото влияние* на САЩ. Присъединяването на Канада (1972 г.) не помага за възстановяването на равновесието.

2. Структура

2.1. Политическите органи, всеки от които е формиран от представители на всички държави-членки, заседават през различни периоди: Общо събрание – представителен орган, заседаващ веднъж годишно, Постоянен съвет и различни специализирани формати, като Интерамериканския съвет за съвместно развитие.

2.2. Технически органи като Интерамериканската комисия за телекомуникации или Панамериканската здравна организация.

2.3. Административен орган – секретариат, който е запазил наименованието на Панамериканския съюз.

2.4. Правораздавателни органи са Интерамериканската комисия за правата на човека и Интерамериканският съд за правата на човека, които контролират прилагането на Интерамериканската конвенция за правата на човека, влязла в сила през 1978 г.

3. Роля

3.1. Политическа роля

ОАД цели :

а) да осигурява поддържането на мира в отношенията между държавите-членки;

б) да предотвратява достъпа до властта на някои идеологии, смятани от САЩ, най-влиятелният член на организацията, за вражески (напр. изключването на Куба от ОАЕ).

3.2. Икономическа роля

Чрез Съвета за съвместно развитие и Интерамериканската банка за развитие ОАД подпомага развитието на Латинска Америка (напр. Алианс за развитие, лансиран от президента Кенеди през 1961 г.).

Б. Други организации

Съществуват определен брой субрегионални организации, насочени към икономическото развитие. Тук ще споменем:

- *Общността на Карибите* или *CARICOM*, създадена през 1973 г. Тя обединява 15 държави от района на Карибите, които са подписали освен това Конвенцията от Ломе с ЕИО, и 5 асоциирани членове;

- *Асоциация на карибските държави*, създадена през 1994 г., състояща се от 28 членове, включително неавтономни територии;

- *Групата от Рио*, основана през 1986 г., включва всички южноамерикански държави, Мексико и Панама (общо 19 членове);

- *Пактът на Андите* е основан през 1969 г. между 5 държави от субрегиона. Той се активизира отново през 1996 г. поради желанието на неговите членове да развият икономическо сътрудничество, докато Аржентина, Бразилия, Парагвай и Уругвай следват същата цел в рамките на *Mercosur*, основан през 1991 г. и влязъл в сила на 1 януари 1995 г. През декември 2004 г. държавите-членки на двете организации заедно с Чили, Гвиана и Суринам подписаха споразумение за създаването на *Южноамериканска общност на нациите*.

§ 2. Арабска лига¹⁷

1. Произход и състав

Създадена през 1945 г. по инициатива на Египет, тя е отворена към всички арабски държави и от 1945 г. до 1993 г. членовете ѝ се увеличават от 7 до 22.

През 1979 г. седалището на организацията се премества от Кайро в Тунис, за да се накаже Египет за споразуменията от Кемп Дейвид. Седалището е върнато отново в Кайро през 1990 година.

2. Структура

Основният орган е Съвет – с дипломатически характер, подпомаган от постоянен секретариат и от постоянни специализирани комисии. Различни политически органи се добавят епизодично (особено конференциите на държавните глави или „арабските срещи на върха“).

3. Роля

Тя е основно политическа, като понякога институцията успява да намали антагонизма между своите членове, понякога обединява действията им срещу външните противници (Израел).

¹⁷ Официалното наименование е Лига на арабските държави - бел. ред.

§ 3. Организация Ислямска конференция (ОИК)

1. Произход:

- Констатиране от най-влиятелните личности в мюсюлманските държави на неспособността на ЛАД да се справи с палестинския проблем.

- Приетата в Джеда, Саудитска Арабия, през м. март 1972 г. Харта.

2. Роля и състав:

- ОИК се основава на религиозната солидарност – принадлежността към исляма, която следва да засили.

- В нея могат да членуват държави, чието население е по принцип в мнозинството си мюсюлманско. В момента членовете са 57, сред които Организацията за освобождение на Палестина.

3. Структура:

- Конференция на кралете, държавните или правителствени глави заседава по принцип на веднъж на всеки три години (напр. в Доха през декември 2000 г.).

- Конференция на министрите на външните работи, която заседава поне веднъж годишно.

- Многобройни субсидиарни органи. Седалището на организацията е в Джеда.

§ 4. Африканските организации

В годините след деколонизация в Африка се наредят много политически организации по регионален признак (като *Съвет на антанта* или *Съюз на държавите от Централна Африка*), по лингвистичен признак (*Африкански и малгашки съюз*), по идеологически признак (напр. *Групата от Казабланка* – прогресистка, или *Групата от Монровия* – либерална). Те постепенно изчезват след създаването на Организацията за африканско единство (ОАЕ), превърнала се в Африкански съюз. След това пак се наредят значителен брой организации, този път в икономическата област.

А. Организацията за африканско единство (ОАЕ) и Африканският съюз

1. Произход и състав

Основана върху приетата в Адис Абеба на 28 май 1963 г. харта, ОАЕ включва практически всички африкански държави (53 през 1998 г. след приемането на Намибия и Южна Африка). Приемането на Западна Сахара през 1982 г., оспорвано от Мароко, доведе до сериозна криза, в следствие на която Мароко прекрати участието си през 1984 година.

2. Цели

Засилване на *междуафриканското сътрудничество* и елиминиране на последните останки от *колониална* в Африка.

3. Институции

а) Годишна конференция на държавните и правителствените ръководители, произнасящи се с мнозинство от 2/3.

б) Съвет на министрите – орган за подготовка и провеждане на конференцията.

в) Постоянен секретариат със седалище в Адис Абеба.

Преди края на 2002 г. ОАЕД трябваше да се трансформира в **Африкански съюз**, насочен към икономическа интеграция по модела на Европейския съюз. В такъв смисъл е решението, прието в Ломе на 11 юли 2000 г. за Учредителния акт на Африканския съюз, който влезе в сила на 26 май 2001 г. Неговата структура е леко изменена: създава се Съд, Съвет на мира и сигурността и през 2004 г. - Консултативно събрание.

Б. Икономическите обединения

Техният голям брой, както и фактът, че държавите членуват понякога в няколко организации, не свидетелства в полза на ефективността им. Тук ще споменем:

- **Икономическата общност на държавите от Западна Африка**, която функционира от 1977 г. между 15 членове – след оттеглянето на Мавритания, под водещото влияние на Нигерия (седалището е в Лагос). Тя разполага със сила за намеса, *ECOMOG*.

- **Общност за развитие на Южна Африка** е новото наименование на *Конференцията за координация на развитието на Южна Африка (ККРЮА)*, основана през 1979 г., но съживена отново през 1994 г. от влизането на Южна Африка (14 членове, седалище в Габорон);

- **COMESA** (Общ пазар на Южна и Източна Африка), създаден през 1994 г. между 20 членове (седалище в Лусака);

- **Икономическа общност на държавите от Централна Африка**, създадена през 1983 г., обединяваща 11 членове;

- **Икономическа и валутна общност на Централна Африка** наследява през 1998 г. Икономическия и митнически съюз на Централна Африка и има 6 членове;

- **Икономически и валутен западноафрикански съюз**, създаден през 1994 г. между 8 франкофонски държави;

- **Общност на сахело-сахарските държави** от 6 членове, която е създадена в Триполи през февруари 1998 г.; държавите-членки достигат 21 през 2005 г.;

- накрая **Съюз на арабския Магреб**, създаден през 1989 г. с цел политическо обединение, но е разтърсен от положението в Либия и напрежението между Алжир и Мароко (останалите членове: Тунис и Мавритания).

§ 5. Организациите за сътрудничество в Азия и в Тихия океан

Геополитическото положение в този район позволява само фрагментарни обединения. Тук ще цитираме:

- Комисия за Южния Пасифик, създадена през 1947 г., която по време на деколонизацията се разширява от 5 на 22 автохтонни членове и 4 бивши колониални сили, а след 1948 г. се нарича **Общност на Пасифика**;

- **Асоциация на нациите от Югоизточна Азия** (АСЕАН от английското съкращение *ASEAN*) – създадена през 1967 г., тази организация, която обединява новите индустриализирани държави от Югоизточна Азия (10 членове и трима наблюдатели – Китай, Япония и Южна Корея, които са изразили желание да се присъединят), цели да улесни по-тесното сътрудничество между своите членове, но също да оказва значително политическо влияние в района;

- **Форум на Южния Пасифик**, създаден през 1971 г., развива активното сътрудничество между 16 островни държави;

- в Близкия Изток следва да се спомене **Съветът за сътрудничество в Персийския залив**, създаден през 1981 г. около Саудитска Арабия между 6 съседни държави, за да противостоят на иранската революция и по-общо да гарантират сигурността си.

ДЯЛ III

МЯСТОТО НА ЧАСТНИТЕ ЛИЦА

В МЕЖДУДЪРЖАВНАТА ОБЩНОСТ

ГЛАВА I

ФИЗИЧЕСКИТЕ ЛИЦА

По правило физическите лица не са засегнати пряко от международното право, което се прилага по отношение на тях само чрез посредничеството на вътрешното право. Все пак съществуват изключения.

РАЗДЕЛ I

Физическите лица са подчинени по принцип на вътрешното право

§ 1. Положение на физическите лица, имащи националност

Това е нормалното положение.

А. Положение на гражданите на национална територия (напр. французите във Франция)

1. То се урежда:

а) от нормите на вътрешното право;

б) от договорите, които ги засягат и които са обикновено ратифицирани и публикувани (напр., конвенциите на МОТ за статута на работниците).

2. То е защитено само от националните съдилища.

Б. Положение на гражданите на чужда територия (напр. французите в Испания)

1. Те са подчинени:

а) на вътрешното право на териториалната държава;

б) на договорите, сключени между тяхната национална държава и държавата по местоживеене и които ги засягат (напр. договори за установяване или предоставяне на услуги);

в) на нормите на международното обичайно право, които се отнасят до статута на чужденците.

2. Те могат да разчитат на **дипломатическа защита**, т.е. намесата от страна на националната държава спрямо държавата по местоживеене, за да спазва съответните международни задължения (виж „Международната отговорност“, по-горе).

§ 2. Положение на апатридите и на бежанците

А. Апатридите

- Това са физически лица, *лишени от националност*, и следователно от всички права, признати по договорен път, на гражданите на подписалите договорите държави.

- В правно отношение те са *подчинени на законите на държавата, на чиято територия пребивават*. Конвенция от 28 септември 1954 г. налага на държавите-страни по конвенцията, да осигурят на тези чужденци привилегировано третиране. Друга конвенция от 30 август 1961 г. за намаляването на случаите на апатриди налага на подписалите я държави – които са много по-малко – да предоставят при определени условия на тези лица националност.

Б. Бежанците

1. Понятие

Това са физически лица, които, без да им бъде правно отнета националността, са избягали поради политически причини и са *лишени от дипломатическа защита*. По принцип се разграничават от избягалите *лица*, които са напуснали домовете си, но остават на собствена територия.

2. Материално и политическо положение

Вълни от бежанци се разпространяват в целия свят вследствие на военни конфликти, граждански войни, преследвания или икономически кризи. Създадени са *международни организации*, които имат за цел облекчат тяхното материално положение (на универсално равнище последователно *UNRRA*, след това

Международна организация за бежанците (МОБ) и накрая Висшият комисариат на Обединените нации за бежанците и UNRWA за палестинските бежанци).

Основният политически проблем е свързан с намирането на държави, които приемат да предоставят *териториално убежище на бежанците*. Изправени пред притока от бежанци (особено „хората в лодки“, които бягат на кораби от страните в Югоизточна Азия), държавите се опитват да откажат убежище на тези, които бягат от икономическите трудности, а не от политическо преследване.

3. Правно основание

Бежанците, както и апатридите, са подчинени на законите на държавата, на чиято територия пребивават. Конвенцията от 28 юли 1951 г. (изменена през 1967 г.) им предоставя привилегировано третиране и забранява държавата, осигурила убежище, да ги експулсира към държавата, от която са избягали. Във Франция съществува Служба за защита на бежанците и апатридите (*OFPPA*), която след подадена молба до специална комисия се произнася по искането за признаване статута на бежанец.

РАЗДЕЛ II

Изключителни случаи, когато физическите лица са подчинени на международното право

§ 1. Защитата на определени категории физически лица чрез международните механизми

Физическите лица се обект на защита от международното право, когато:

- а)** *конвенции* уреждат тяхното положение;
- б)** *международни структури* гарантират прилагането на тези конвенции.

Тези условия се налице в следните случаи:

A. Малцинства

1. Защитата на малцинствата по времето на ОН

а) Правни източници: определен брой *договори*, наложени след края на войната от държавите-победителки на някои многонационални държави.

б) Съдържание на режима: поемане на задължение от многонационалната държава да гарантира *основните свободи на индивидите*, принадлежащи към малцинство, и *особеностите*, най-вече културни, на малцинствената общност.

в) Гаранции на режима: разглеждане на спорни ситуации от *Съвета на ОН*, сезиран от един от неговите членове или поканен да се събере от малцинствата-тъжители, както и от Постоянния съд за международно правосъдие.

2. Настоящото положение на малцинствата

а) Като общ принцип малцинствата са подчинени единствено на властта на местното правителство и са от компетентността на международното право само в хипотезата на защитата на правата на човека (виж по-долу, т. В), в случая на принципа на недискриминация или чрез определени конвенции (от 1966 г. срещу расовата дискриминация или от 1960 г. срещу дискриминацията в областта на образованието). Освен това е приета и Декларация на ООН на 18 декември 1992 г. за правата на хората, принадлежащи към национални или етнически, религиозни и лингвистични малцинства.

б) Договорите за мир от 1947 г. се задоволяват да задължат победените държави да зачитат индивидуалните свободи на техните граждани *без особени гаранции*. Само австрийското малцинство от Трентино-Алто-Адидже (Италия) е предмет на международно споразумение (споразумението Грубер – Де Гаспери от 5 септември 1946 г., потвърдено през 1969 г.).

в) Изправени срещу новите рискове от сблъсъци вследствие от създаването на нови малцинства в Европа, Съветът на Европа и СССЕ се ангажират с този проблем, като се стига до приемането на нормативни текстове (напр. Европейска харта на регионалните или малцинствени езици на Съвета на Европа от 1992 г., Рамкова конвенция на Съвета на Европа за защита на малцинствата от 10 ноември 1994 г.) или като вземат превантивни мерки (създаване през 1992 г. на Върховен комисар за националните малцинства от СССЕ). *Конференция за стабилността в Европа* се провежда през май 1994 г., а след това и през март 1995 г. под егидата на Европейския съюз, за да се насърчи сключването на двустранни споразумения, регулиращи положението на малцинствата в засегнатите държави.

г) В условията на извънреден политически контекст се провежда международна акция за защита на *кюрдите от действията на иракското правителство* през април 1991 г. НАТО провежда наказателна акция в Косово през март-юни 1999 г., за да защити албанското малцинство в Сърбия (виж по-долу).

Б. Населението в подмандатни територии и територии под попечителство

Виж по-долу.

В. Защита на правата на човека

1. В универсален план индивидът като човешко същество е обект на **Всеобщата декларация за правата на човека**, приета от Общото събрание на ООН на 10 декември 1948 г., която признава на всички хора определен кръг от свободи. Следва обаче да се има предвид:

- а)** тази декларация *е само препоръка и не се ползва със задължителна сила*;
- б)** тя не е снабдена с *никакъв механизъм*, който да гарантира прилагането ѝ.

Декларацията на ООН е допълнена от два **пакта** – Пакта за икономическите, социалните и културните права и Пакта за гражданските и политическите права, приети от Общото събрание на ООН на 16 декември 1966 г.

- От 1976 г. тези пактове имат задължителна сила за подписалите ги държави.
- Комитет по правата на човека, създаден през 1979 г., осъществява *определен контрол* върху прилагането на втория пакт.

Към тях се прибавят и значителен брой конвенции в повече или по-малко специфични области (срещу геноцида – 1948 г., срещу расовата дискриминация – 1966 г., срещу мъченията – 1984 г., за правата на детето – 1989 г. и др.), като някои от тях са снабдени с механизъм за контрол.

От всички тези инструменти се създава своеобразен общ фонд от **принципи на обичайното право**, които прокламират основните свободи, но без да предоставят реални гаранции.

Освен това **Комисията по правата на човека** при ООН, подпомагана от Подкомисията за борба срещу расовата дискриминация и за защита на малцинствата, разследва от 1967-1970 г. нарушенията на правата на човека, за които е сезирана, без да се основава на точно определен договорен инструмент. През 1993 г. Общото събрание на ООН създава поста на **Върховен комисар по правата на човека**.

2. В Европа Европейската конвенция за правата на човека, приета на 4 ноември 1950 г. от държавите-членки на Съвета на Европа, е в сила от 1953 г. и понастоящем се прилага за всички членове на Съвета на Европа, след като през м.

май 1974 г. Франция, а през декември 1987 г. Швейцария я ратифицираха (присъединяването към конвенцията е основно условие, което се поставя пред новите членове на Съвета на Европа). Конвенцията:

а) представлява **текст на позитивното право**, налагащ на подписалите я държави да зачитат индивидуалните свободи, които тя дефинира; тези свободи са разширени чрез различни протоколи, които са задължителни за държавите, които са ги ратифицирали;

б) **контролът** за зачитането на тези свободи се осигурява от **Европейска комисия за правата на човека**, която пресява жалбите, а след това в зависимост от случая – от **Европейския съд за правата на човека** или от **Комитета на министрите** на Съвета на Европа (всички тези органи са със седалище в Страсбург). Комисията можеше да бъде сезирана от държавите-членки или с **индивидуални жалби** срещу подписалите Конвенцията държави, които чрез специална декларация са се съгласили да признаят принципа на индивидуалните жалби; Франция направи такава декларация на 2 октомври 1981 г.;

в) **Протокол 11**, приет на 11 май 1994 г. и влязъл в сила на 1 ноември 1998 г., промени съществено тази схема. **Комисията бе премахната**. Занапред Съдът разглежда всички жалби – държавни или индивидуални – без държавите, страни по Конвенцията, да имат правото да откажат да признаят този принцип.

Европейска социална харта, подписана на 18 октомври 1961 г. и влязла в сила през 1965 г., допълва панорамата на защитените права в областта на икономическите и социалните права, без да разполага с механизъм за съдебен контрол. През май 1999 г. Съветът на Европа създава Комисар по правата на човека.

Освен това в общоевропейските рамки на ОССЕ, Заключителният акт от Хелзинки и последните документи за *човешкото измерение на ОССЕ*, дефинират основните права, контрола върху зачитането на които засилват.

И накрая в рамките на Европейския съюз по време на Европейския съвет в Ница на 11 декември 2000 г. е прогласена **Харта на основните свободи**. Включена в Договора за създаване на Конституция за Европа, тя би придобила обвързващо действие, но след провала на Европейската конституция, хартата има силата само на тълкувателен източник.

3. Други регионални системи съществуват в Америка – *Интерамериканската конвенция* от 22 ноември 1969 г., влязла в сила през 1978 г.,

и в Африка – *Африканска харта за правата на човека и народите*, подписана на 27 юни 1981 г. и влязла в сила през 1986 година.

Г. Достъп на физическите лица до международните юрисдикции

За разлика от Международния съд, до който отделни физически лица *нямат достъп*, някои международни съдилища са отворени за индивидуални жалби. Освен вече цитираният Европейски съд за правата на човека ще споменем:

1. Международните административни съдилища, като този на ООН, които се произнасят по жалби относно положението на *служителите на международните организации*.

2. Съдът и Първоинстанционният съд на Европейските общности разглеждат жалбите на *частните лица срещу решенията на общностните органи*, които ги засягат (виж по-горе).

§ 2. Отмяната на някои индивидуални актове от международните механизми.

Тя предполага:

а) конвенции или обичайни норми, санкциониращи някои действия (международното наказателно право);

б) евентуално международни инстанции, прилагащи тези конвенции спрямо индивидите, които са извършили забранени действия.

Военните престъпления и престъпленията срещу човечеството по време на Втората световна война са наказани от Международния трибунал в Нюрнберг през 1946 г.

От този момент нататък:

- Се развива **международното наказателно право** – освен многобройните конвенции, които осъждат военните престъпления или престъпленията срещу човечеството (в частност четирите конвенции от Женева от 12 август 1949 г., допълнени с два протокола от 8 юни 1977 г. за хуманитарното право и конвенцията от 9 декември 1948 г. за осъждане на геноцида), Комисията по международно право прие през 1996 г. проект за кодификация на *„престъпленията срещу мира и сигурността на човечеството“*. Осъждането на тези престъпления може да бъде осигурено от националните съдии при определени условия за недискриминация и за

компетентност, като се изключват ползващите се със съдебен имунитет; то може да бъде отнесено към международните наказателни трибунали (виж по-долу).

- Два **международни специализирани трибунала** са създадени от Съвета за сигурност на ООН – единият през май 1993 г. за осъждане на лицата, отговорни за жестоките нарушения на хуманитарното право **в Югославия**, а другият през ноември 1994 г. за осъждане на подобни престъпления, извършени в **Руанда**.

На 17 юли 1998 г. е приета конвенция, която създава **Постоянен международен наказателен съд**. Конвенцията влиза в сила на 1 юли 2002 г. От този момент и за фактите, настъпили след този момент, той е компетентен да съди – субсидиарно спрямо националните юрисдикции – престъпления като геноцид, престъпленията срещу човечеството и военните престъпления, извършени от лица, които са граждани на държавите, страни по конвенцията, или са извършени на тяхна територия.

ГЛАВА II

ЮРИДИЧЕСКИТЕ ЛИЦА

По отношение на своята връзка със системата на международното право те са *в същото положение като физическите лица*, но извършваната от някои от тях дейност извън рамките на държавата, създава особени проблеми независимо дали дейността е със стопанска цел (транснационалните компании) или не (неправителствени организации).

§ 1. Транснационалните компании

Това са големи компании или групи от компании, които извършват *дейност в значителен брой държави* (напр. автомобилни, петролни, компании за химически продукти и др.) и които благодарение на финансовата си мощ могат да оказват влияние на международните икономически отношения. В юридическо отношение те имат формата на акционерно дружество, като дружеството майка, чрез участието си в техния капитал, контролира мрежа от филиали. Всяка структура – фирмата-майка или дъщерното дружество – обаче, е подчинено на правната система на държавата, чиято националност има, като по този начин само част от дейността на компанията попада под действието на нейните норми.

1. Държавата на произход (обикновено това е националната държава на дружеството-майка) черпи от износа на капитали и специалисти политическо и икономическо влияние в международен мащаб (напр. САЩ), но също носи определени икономически рискове (инфлация, безработица), както и определени юридически рискове (пречки за осигуряване дипломатическа защита на дъщерните дружества, които имат националност на държавите по установяване).

2. Държавата на установяването (обикновено държавата, където е изграден филиал) се ползва от притока на капитали и технологии, както и от създаването на заетост, но може да претърпи и определени икономически негативи (предоставяне на прекомерни преференции, развитие на отрасли с бърза печалба за сметка на отрасли, които изискват дългосрочни инвестиции, заобикаляне на данъчните закони), както и политически негативи (натиск на компанията над властите).

Правени са няколко не особено успешни опита за установяване контрол над мултинационалните предприятия, както в рамките на ОИСП (Ръководни насоки за мултинационалните предприятия), така и в рамките на ООН (Етичен кодекс на мултинационалните дружества).

§ 2. Неправителствени организации (НПО)

Това са асоциации или федерации на асоциации, които имат определена обща цел, надхвърляща границите на една отделна държава в политически, социален, корпоративен или хуманитарен аспект.

1. Обща уредба

а) Всяка НПО е свързана чрез своето седалище с определена държава, която осъществява над нея контрол в по-малка или по-голяма степен;

б) НПО с особена значимост в международен план могат да получат „съвещателен статут“ към ООН (ИКОСКОС) или към друга международна организация (Съветът на Европа прие на 24 април 1986 г. Конвенция относно признаване правосубектността на НПО). По този начин те биват приобщени към дейността на тези международни организации (така докладите на *Аменсти интърнешънъл* се разглеждат от Комисията по правата на човека на ООН). Ролята на хуманитарните НПО (като „Лекари без граници“ и др.) в помощ на населението на бедстващи държави и райони се е развила до степен да им бъде признато право на намеса на територията на съответните държави. Все по-често НПО играят ролята на групи за натиск над държавите по време на големи международни конференции, като случаят със Срещата на върха по проблемите на околната среда в Рио де Жанейро през юни 1992 г. или конференцията в Рим, довела до създаването на Международния наказателен съд през юли 1998 г.

2. Особена уредба на Международния червен кръст

а) Дейността на Международния червен кръст – постигане на ефективни гаранции за прилагане на хуманитарното право по време на война, международна или гражданска, от страна на правителствата – е призната от Женевските конвенции от 1949 г. и допълнителните протоколи към тях от 1977 г.

б) Международният червен кръст има статута на сдружение по швейцарското право, което се управлява от 25 граждани на Швейцария – Международният комитет на Червения кръст (CICR).

ВТОРА ЧАСТ

МЕЖДУНАРОДНАТА ДЕЙНОСТ

Държавите, пряко или в рамките на международните организации чрез съответните институции, се стремят да постигнат определени общи цели. Най-важните, които са предмет на следващите глави, са:

- сигурността;
- независимостта;
- прогреса.

Към тях трябва да се прибави от началото на 70-те години на XX в. и една цел, която придобива все по-голямо значение – опазването на околната среда.

ГЛАВА 1

СИГУРНОСТТА

Всяка държава се стреми да гарантира своята сигурност чрез собствената си външна политика и чрез независими национални отбранителни сили. Като се има предвид диспропорцията на някои заплахи обаче, както и взаимната свързаност на техните интереси, държавите трябва да си сътрудничат чрез традиционните средства на дипломатията. От 1920 г. към това спонтанно търсене на сигурност се добавя, без да го заменя напълно, и институционалното търсене на сигурността.

РАЗДЕЛ I

Спонтанното търсене на сигурност

§ 1. Принцип на равновесието

1. Понятие

Между суверенните държави, които отказват *a priori* всяка форма на по-висша принуда, равновесието е основополагащ принцип, който цели да попречи чрез съответните средства някоя от тях да придобие такава мощ, че да подчини на собствените си интереси всички останали.

2. Различни форми

а) През XVIII и XIX в. **многостранно равновесие** се търси между европейските държави от една и съща цивилизация чрез алиансите (съюзите), които се променят в съответствие със заплахата. Това е аристократично равновесие – наложено на малките държави от Великите сили – което е институционализирано под някаква форма: *Свещеният съюз* от 1815 до 1825 г. и *Европейският концерт* след това.

б) В края на Втората световна война се установява световно **двустранно равновесие** между двата блока, създадени около двете противостоящи си суперсили, което във военен план се проявяваше в способността на всеки от блоковете да унищожи другия (*равновесието на терора*), а в политически план – в

загрижеността на двамата лидери да се намесват в международните въпроси, за да попречат на противника да вземе предимство от тях.

в) *Разпадането на Източния блок* отвори пътя към хегемония на единствената останала суперсила – САЩ, която цели да се освободи от всякакви международни задължения и да наложи – понякога със силата на принудата – разрешение на международните проблеми съобразно своите интереси. Изправени срещу този **унилатерализъм**, останалите държави се стремят да установят на негово място **мултилатерално равновесие** чрез преговори в универсалните (ООН, Г8...) или в регионалните (НАТО, ОИСР...) организации.

§ 2. Техники на равновесието

А. Съюзът – това е:

а) Двустранно *договорно* положение между две (напр. Договор от Дюнкерк от 1947 г. между Франция и Обединеното кралство) или повече (напр. Атлантическият пакт) държави;

б) Съдържа *задължения за взаимна помощ* в случай на агресия спрямо някой от съюзниците и по принцип редовни консултации, които позволяват на съюзниците да *съгласуват действията си*, за да засилят общата си сила;

в) *няма висш орган за вземане на решения*, освен ако не е дипломатически орган за съгласуване без собствени правомощия.

Б. Постоянен неутралитет

Освен държавите, които *в определени случаи* са неутрални, т.е. по време на война решават да не участват в нея (напр. Испания по време на Втората световна война), и държави, които *едностранно* следват политика на неутралитет (напр. Швеция), съществуват държави, които *по договорен път са закрепили решението си да стоят настрана от всички предстоящи конфликти* (напр. Швейцария, Австрия), за да не попаднат под влиянието на някоя от противостоящите си сили.

1. Класическият режим на постоянния неутралитет

1.1. Договорен произход

Договорният статус е необходим, за да може едновременно неутралната държава да бъде обвързана с него, а другите сили, особено граничещите с нея, да се задължат да го зачитат. За **Швейцария** той е в резултат от прокламирането на

Диетата на Хелветската конфедерация на 27 март 1815 г. и от признаването му от Великите сили чрез Акт на 20 ноември 1815 г. За **Австрия** – от договора от 15 май 1955 г. и от австрийския конституционен закон от 25 октомври 1955 г.

1.2. Съдържание

а) *В случай на конфликти* неутралната държава не може нито да участва, нито да бъде на страната на някоя от воюващите страни.

- *Извън самия въоръжен конфликт* неутралната държава трябва да се въздържа да заема позиция по всяко различие между засегнатите чужди държави, които е възможно да прераснат във въоръжен конфликт. Тя може да бъде член на *техническа международна организация*, но със сигурност не и на *военна организация* (НАТО). По отношение на *универсалните политически организации* се прилага различно решение: Швейцария е член на ОН, но се присъединява към ООН чак през 2002 г., докато Австрия се присъединява към ООН още през 1955 г.

б) Държавите, които *са признали* неутралитета, трябва да *зачитат* териториалната цялост на неутралната държава. Тези, които са го *гарантирали*, трябва да се *намесят*, за да накарат и другите държави да я зачитат.

в) Разпадането на Източния блок и засилването на ролята на НАТО намалиха значението на неутралитета, особено този на Австрия.

1.3. Ефикасност

Ефикасността зависи от:

- Взаимния интерес на силите да оставят неутралната държава извън конфликта;

- Поведението и волята на неутралната държава да защитава своята независимост;

- „Заразността“ на войната, която водейки се на територия на съседна държава, може да засегне неутралната държава (Виетнам и Лаос).

2. Съвременни състояния, близки до постоянния неутралитет

2.1. Неутралитет или необвързаност

Поведението на някои държави като Югославия и държавите от Третия свят е повече политическо, отколкото правно:

- Състои се във въздържане от *присъединяване към един от блоковете* – Западен или Източен – и особено към военните им организации;

- Той е в резултат на заемането на *едностранна* и не закрепена в договор позиция.

Това поведение днес се споделя от определен брой държави (114 през 2005 г.) най-вече от Третия свят, които съставляват *Движението на необвързаните*. Създадено през 1961 г., това движение постепенно се институционализира с конференция на върха на всеки три години, с конференции на министрите на външните работи и бюро за координация в интервалите между конференции.

Но и тук изчезването на Източния блок изпразни Движението от дълбокото му значение и то започна да се идентифицира с Групата на 77.

2. Неутрализация или демилитаризация

- Засяга само *район* – най-често граничен – на дадена държава, която не е неутрална (напр. Рейн през 1919 г.);

- В този район е забранено *всякакво военно присъствие*: укрепления, концентрация на войски и др.

- Това е *договорен* режим.

3. Създаване на безядрени зони

- Засяга зона, която може да покрива *територията на няколко държави*.

- Демилитаризацията е *ограничена до ядрените оръжия*.

- Режимът е *договорен*: Договор за Антарктика от 1 декември 1959 г.; Договор от Тлателолко от 14 февруари 1967 г. за денуклеаризацията на Латинска Америка; Договор за Космоса от 27 януари 1967 г.; Договор за морското дъно от 7 декември 1970 г.; Договор от Раротонга за Южния пасифик, подписан на 6 август 1986 г.; Договор от Палиндаба за Африка, подписан на 11 април 1996 година.

В. Интернационализирани територии

1. Общи характеристики

- Територии, за които спорят *няколко сили*, като всяка от тях отказва да приеме друга да я анексира. *Твърде малки*, за да може да бъдат обособени като независими държави, те са поставени *под контрола* или на няколко държави или на дадена международна организация.

- Интернационализацията е *преходно решение* в очакване на анексирането, окончателното поделение или обявяването на независимост.

2. Основни случаи

2.1. Данциг:

- през 1919 г. за него спорят Германия и Полша;

- със статут на свободен град под протекцията на ОН;

- завзет от Германия през 1939 г., а днес част от Полша (Гданск).

2.2. Танжер:

- оспорван между Мароко, Испания, Франция и Обединеното кралство;
- според договора от 1923 г. това е марокански град, но се управлява от смесени органи, в които са представени заинтересованите държави;
- предаден под суверенитета на Мароко в следствие на признаването на независимостта му през 1956 г.

2.3. Рурската област:

- спорна между Германия и от Франция;
- през 1919 г. е отделена от Германия и е поверена за 15 години на администрацията на ОН, докато Франция експлоатира мините. Върната на Германия в следствие на плебисцита от 1935 г.;
- отново отделена от Германия през 1945 г. и се управлява от автономно правителство в митнически съюз с Франция. На жителите на Рурската област е предложен европейски режим под контрола на ЗЕС, но това решение е отхвърлено на референдум през 1955 г. След това областта е върната на Германия.

2.4. Западен Ириан (Западна Нова-Гвинея):

- нидерландска колония, за която Индонезия има претенции;
- през 1962 г. споразумение поставя Ириан под административното управление на ООН;
- това позволява през 1963 г. областта да се преотстъпи от ООН на Индонезия с резервата, да се проведе референдум, което се случва през 1969 г.

2.5. Косово:

Вследствие на военната намеса на НАТО в Косово и след приемането на 3 юни 1999 г. от сръбското правителство на план за мир, подготвен от Г-8, на 10 юни 1999 г. Съветът за сигурност на ООН приема резолюция 1244, която постановява за срок от 12 месеца, който може да бъде подновяван, да се установи временна администрация в Косово, която е формирана от представители на гражданското общество и се ръководи от специален представител на Генералния секретар на ООН и от международно присъствие за осигуряване на сигурността – KFOR – под ръководството на ООН.

2.6. Източен Тимор:

Бивша португалска колония, получила независимост през 1974 г., но скоро след това е окупирана от Индонезия против волята на местното население. Смяната

на индонезийското политическо ръководство позволява да се проведе референдум през август 1999, завършил с масивен вот в полза на независимостта. За да попречат на това, индонезийски военни части избиват и депортират голяма част от населението. ООН се намесва най-накрая на 15 септември, за да възстанови реда и да наложи чрез резолюция 1272 от 25 октомври 1999 г. временна администрация, която реализира независимостта на държавата на 20 май 2002 г. Въпреки това и след тази дата се запазва помощта от страна на ООН.

2.7. Случаят с Ирак

Случаят с Ирак е по-различен. Вследствие на интервенцията на САЩ и Великобритания от март 2003 г., Ирак е подчинен на режим на *военна окупация* под властта, първоначално на администратор от САЩ, а след това на Съвет на временното правителството, създаден от окупатора. *Военната окупация* следва да приключи на 28 юни 2004 г. с постепенното създаване на иракски правителствени органи.

Г. Контрол на въоръжаването

Разоръжаването в световен мащаб е въпрос, които се протака толкова дълго, че е разглеждан като утопия, а между държавите в този процес вече не съществува взаимно доверие (провал на конференцията на ОН през 1933 г. и на опитите на ООН по време на всичките години на Студената война). Все пак осъзнаването на разрушителния характер на продължаващото въоръжаване позволи поне на първо време на двата блока да *ограничат* своя арсенал, което отговаряше на равнище, осигуряващо равновесие на взаимната сигурност ("*arms control*"). След това с края на Студената война започна и осъществяването на същинско разоръжаване при *контролирано реципрочно разрушаване* на свръхвъоръжението, като същевременно ООН се опитва да наложи и контрол над търговията с оръжие. В тази перспектива може да се изброят следните важни стъпки:

1. Споразумения, целящи да се попречи на нарушаването на двустранното равновесие от достъпа на трети страни до ядрено оръжие: договор от Москва от 5 август 1963 г. за частична забрана на ядрените опити; **договор за неразпространение** на ядреното оръжие, подписан на 1 юли 1968 г. и подновен за неопределен срок на 11 май 1995 г.; договор за глобална забрана на ядрените опити, приет от Общото събрание на ООН на 10 септември 1996 г.;

2. Споразумения за **ограничаване** на стратегическото въоръжаване (SALT през 1972 г., 1973 г. и през 1974 г.), чрез които свръхсилите, които са страни по тези споразумения, ограничават за в бъдеще броя на стратегическото въоръжение от определен тип, с което могат да се сдобият;

3. Споразумения за **намаляване** на съществуващото въоръжение, включващи контролираното разрушаване на свръхвъоръжението: Договор от Вашингтон от 8 декември 1987 г. за унищожаване на ракетите със среден обхват на действие на територията на Европа, Договор от Париж от 19 октомври 1990 г. за намаляването на обикновените въоръжени сили в Европа, договори от Москва от 31 юли 1991 г. (START-I), влязъл в сила на 16 декември 1994 г., и от 3 януари 1993 г. (START-II) за намаляване на стратегическите оръжия, последван от трети договор, подписан на 24 май 2002 г.;

4. Споразумения за **забрана** на произвеждането и използването на определен вид оръжия, включващи и унищожаването на съществуващите оръжия: договор от Париж от 13 януари 1993 г. за *химическите оръжия*, договор от Отава от 4 декември 1997 г. за противопехотните мини;

5. Следвайки съвсем различна логика, САЩ се опитват да създадат **система за противоракетната отбрана (СПО)**, която би позволила да се прихващат ракетите по време на полет;

6. В областта на *международния трансфер на оръжия* през 1992 г. ООН създаде *регистър*, в който държавите трябва да записват всеки износ или внос на тежки класически оръжия.

Програма за действия е приета през юли 2001 г. с цел да се бори срещу **незаконната търговия с леки оръжия**.

РАЗДЕЛ II

Международната организация на сигурността

Обществото на народите беше създадено с цел да замени системата на равновесие между Великите сили със универсална система за колективна сигурност. Организацията на Обединените нации, която го замества след края на Втората световна война, се вдъхновява от същата идеология, но притежава по-сериозни правомощия.

Въпреки това продължават да съществуват и регионални организации, които имат за цел да гарантират сигурността на своите членове.

§ 1. ООН и поддържането на мира

Системата на Устава, основаваща се на отговорност на великите сили, още от самото начало е блокирана от противопоставянето между двата блока. Вследствие на това беше необходимо внасянето на промени. От съвсем скоро, като резултат от разпадането на Източния блок и от желанието на Русия да се присъедини отново към международната общност, първоначалните механизми започват да функционират, напр. в случая с кризата в Залива. Те обаче са изправени пред друга опасност: опитите за хегемония на една единствена суперсила.

A. Системата на Устава на ООН

Уставът на ООН налага на държавите-членки да се въздържат да прибегват до използване на сила (чл. 2, ал. 4) и да решават споровете помежду си чрез мирни средства (чл. 2, ал. 3). За да осигури спазването на тези задължения, уставът възлага на Съвета за сигурност, представляващ великите сили, отговорността за поддържането на мира. За да се отчитат и интересите на малките държави, оставя на Общото събрание субсидиарна, допълваща роля.

1. Ролята на Съвета за сигурност

Той е натоварен с отговорността да решава спорове между държавите (съдебна функция) и да поддържа мира (функция на полиция).

1.1. Разрешаване на спорове (Глава VI от Устава)

Страните са тези, които са задължени да постигнат решаването на противоречията помежду си чрез преговори или чрез прибегването до средства за мирно разрешаване. Съветът за сигурност може само да им препоръча било да прибегнат до дадено средство за мирно разрешаване на спора, било дадено решение (в този случай играе ролята на посредник).

1.2. Полицейска функция (Глава VII от Устава)

В случай на агресия или на заплаха от използването на агресия, Съветът за сигурност, без да прави повече опити за помирение, трябва да спре или да предотврати използването на сила. За тази цел:

а) той констатира агресията или заплахата от агресия;

б) може да отправи препоръки;

в) може да вземе решения, *стигащи дори до използването на военна сила* чрез силите, които са предоставени на Съвета от държавите-членки.

2. Роля на Общото събрание

Като има общото призвание да се занимава с всички въпроси, които са във връзка с целите на Устава, Общото събрание има в областта на поддържането на мира функции, сходни с тези на Съвета за сигурност, при наличието на две условия:

а) Няма *власт да взема решения* и поради това не може да наложи колективни действия;

б) Не може да отправя препоръки по проблем, по който вече е сезиран Съветът за сигурност.

Б. Наложеният от практиката промени в системата на Устава

Разделението на света на два блока се прояви в рамките на Съвета за сигурност в *парализиране* на неговата дейност, поради използването на правото на вето. Това предизвика и опити системата да бъде отблокирана, като се прехвърли към Общото събрание отговорност за поддържането на мира и като бъдат създадени нов тип сили за сигурност.

1. Поделянето на отговорността по поддържане на мира с Общото събрание

В основата на това поделение на отговорността е резолюция 377 (v) на Общото събрание, по-известна като Резолюцията Ачисън, приета в следствие на Корейската война.

1.1. Проблемът с Корея

Агресията на Северна Корея спрямо Южна Корея на 25 юни 1950 г. доведе до военни действия от страна на ООН, които приключиха с подписването на примирие на 27 юли 1953 г. Следва да се отбележи, че:

а) Тези принудителни действия *не бяха пряко приложение на разпоредбите на Глава VII от Устава*. Те бяха импровизация, която постави под командването на ООН, по пътя на препоръките, военни сили основно на САЩ;

б) До гласуване в Съвета за сигурност така и не се стига поради постоянното отсъствие на съветския делегат.

1.2. Резолюцията Ачисън

Като извлича важни поуки от войната в Корея, тази резолюция, приета на 9 ноември 1950 г., *позволява да бъде сезирано Общото събрание по въпроси на поддържането на мира*, в случаите, когато Съветът за сигурност е блокиран поради правото на вето и не е могъл да се произнесе. Все пак Общото събрание разполага само с правото на препоръки.

Този механизъм е използван по време на Суецката криза и на събитията в Унгария през 1956 г., събитията в Ливан през 1958 г. и в Конго през 1960 г. От този момент нататък неговото значение намалява, защото Петте големи се споразумяват да не използват вето, за да възстановят прерогативите на Съвета за сигурност.

2. Операциите по поддържане на мира

Чести са случаите, когато с оглед съществуването на сериозни заплахи за мира, се създават полицейски сили на ООН (*сините каски*): в Египет през 1956 г., в Конго през 1960 г., в Кипър през 1964 г., в Близкия изток през 1973 г., в Ливан през 1978 г., в Намибия през 1989 г., в Югославия през 1992 г., в Камбоджа през 1992 г. Тези сили, формирани най-често в резултат на препоръки от страна на Съвета за сигурност, понякога и от страна на Общото събрание, са много различни от силите, предвидени в разпоредбите на Глава VII от Устава.

а) Тяхната роля е да се вклинят между противниковите сили, а не да се намесват срещу агресора. По този начин бяха пасивни свидетели на турската агресия в Кипър през 1974 г. и на израелската агресия срещу Ливан през 1982 година.

б) Съставът им се формира на доброволни начала, от свободно предоставени от държави, които не участват в конфликта, контингенти. Контингентите се изпращат на място само със съгласието на засегнатата държава. Ето защо, през май 1967 г. частите на ООН трябваше да напуснат Египет, след отправено искане в тази посока от страна на египетското правителство.

Финансирането на тези контингенти се осигурява или чрез задължителни вноски на държавите-членки в рамките на бюджета на организацията (подход, оспорван от някои държави, отказали да правят дължимата вноска, в резултат на което се стигна до финансова криза в ООН) или чрез доброволни вноски.

Освен това, съществуват и **мисии за наблюдение**, с по-ограничен състав, които имат за цел да осъществяват надзор относно прилагането на споразумения за прекратяване на военни действия (такива мисии бяха изпратени в Кашмир през 1949 г. и през 1965 г., в Ливан през 1958 г., между Ирак и Иран през 1988 г.).

С цел да бъде избегнато получаването на съгласие на членовете на Съвета за сигурност или на Общото събрание, извън рамките на ООН се създават **многонационални сили** – напр. в Синай през 1982 г., две други функционират на територията на Ливан – първата от август до септември 1982 г., а втората от септември 1982 г. до март 1984 г.

В. Краят на Студената война и напразните надежди за „нов световен ред”

Краят на противопоставянето между двата блока, довело до парализа на дейността на Съвета за сигурност поради злоупотребата с правото на вето, трябваше да позволи на Съвета да изпълнява задълженията си по поддържането на мира. Неговите енергични действия по време на кризата в Персийския залив откриха перспективата за „нов световен ред”, която за съжаление не бе потвърдена от последвалото развитие.

1. Кризата в Персийския залив

1.1. Фактите

На 1 август 1990 г. Ирак завзема Кувейт – независима държава, член на ООН от 1963 г. Реакцията на ООН и на нейните държави-членки по отношение на непримиримостта на иракския президент Саддам Хюсеин премина от осъждане и мерки за мирно урегулиране до военни операции.

а) Още на 2 август Съветът за сигурност *осъжда* инвазията на Кувейт – резолюция 660 (последвана на 9 август от допълнение към резолюцията) – и изисква изтеглянето на иракските сили.

б) Докато някои държави, обединени, както твърдят, в коалиция под ръководството на САЩ, струпват в Саудитска Арабия значителен експедиционен корпус, Съветът за сигурност постановява *ембарго* върху цялата търговия с Ирак (резолюция 661 от 6 август) и на 25 август приканва да се спазва това ембарго по всички начини, което го превръща в *блокада*.

в) На 29 ноември Съветът за сигурност разрешава на държавите-членки да използват военна сила срещу Ирак (резолюция 678), ако последният не се изтегли от Кувейт от този момент до 15 януари 1991 г. На практика *военните операции* започват на 16 януари 1991 г. Те ще продължат до 28 февруари, когато Ирак приема условията, които са му наложени от Съвета за сигурност (резолюция 686 от 2 март, след това резолюция 687 от 3 април, която определя условията за възстановяването на мира).

г) От този момент Ирак е подчинен – не без трудности – на контрол на място по отношение на разоръжаването, прекъснат от 1998 г. и на много строго ембарго, което е леко отслабено от 1996 г. чрез специална операцията, наречена „петрол срещу храни“.

1.2. Поуките от кризата в Персийския залив

а) За първи път от създаването на ООН *полицейска мисия* е ръководена от Съвета за сигурност в приложение на Глава VII от Устава.

б) Съветът за сигурност е приел на няколко пъти *задължителни решения*, в частност резолюции 660, 661 и 687.

в) Що се отнася до *военните операции*, те не отговарят точно на схемата, заложена в Глава VII (няма специално споразумение по отношение на съставянето на тези сили, няма Генерален щаб, който да ги ръководи); разрешени от резолюция 678, те по-скоро са форма на *законна отбрана* (чл. 51 от Устава).

2. Надеждите за „нов световен ред“

Видимият успех на Съвета за сигурност при разрешаването на кризата в Залива откри перспективата за изграждането на „нов световен ред“, при който ще бъде възможно всички държави да бъдат ангажирани със спазването на принципите на Устава на ООН, включително и правата на човека, като при необходимост това се налага дори със силата на принудата.

а) Разширяването на обхвата на действие на Съвета за сигурност

Съветът за сигурност не ограничава дейността си само до положения, при които е налице заплахата за мира, поради конфликт между държавите (като кризата в Персийския залив). Той предприема действия и относно вътрешни конфликти (Ангола, Грузия, Мозамбик), действия на защита на заплашената идентичност на малцинствата (кюрдите в Ирак, малцинствата в Босна и Косово), действия по възстановяването на реда след ситуация на анархия (Сомалия и в определена степен Камбоджа), действия по защита на демокрацията (Хаити). Относно тези случай често се използва понятието „**хуманитарна сигурност**“.

б) Увеличаване на правомощията на Съвета за сигурност

Като излиза извън рамките на схемата на операции по поддържане на мира със съгласието на воюващите страни, постановени чрез препоръки, Съветът за сигурност използва правомощията си за налагане на принудителни мерки – право, с което разполага по силата на разпоредбите на Глава VII на Устава:

- С оглед да принуди дадена държава, която застрашава мира, да сложи край на тази заплаха, чрез „мерки, които не изискват използването на военна сила“ (чл. 41, в разговорната реч най-често се говори за „санкции“, но в повечето случаи става въпрос за ембарго). Такъв е случаят с Ирак, Югославия, Ангола;

- За да наложи *операции за хуманитарна помощ*, насочени към подпомагане на засегнатото от вътрешни конфликти население (това често се нарича „право на намеса“ или по-точно – колективно задължение за защита). В тези случаи трудно може да се избегне използването на военна сила поради враждебната обстановка (Югославия, Сомалия);

- За да създадат *международни наказателни трибунали*, натоварени със задължението да съдят военнопредстъпници (Югославия, Руанда) (виж по-горе).

3. Краят на илюзиите

Въпреки известния напредък, перспективата чрез действията на ООН да се наложи нов световен ред, е силно компрометирана както от вътрешните трудности при функционирането, така и от новата политическа архитектура на света.

3.1. Трудности при функционирането

а) *Селективността* при операциите, за които взема решение Съветът за сигурност, е несъвместима с претенциите за световен ред – безсилие на ООН по отношение на геноцида в Руанда през 1994 г., закъснялата намеса в Тимор след края на избиването на жителите (виж по-горе), без да говорим за непреодолимото препятствие на руското вето – което пречи и на най-малката намеса в Чечения.

б) Неспособността на ООН да осъществява *принудителни операции*, която се прояви донякъде по време на кризата в Персийския залив, където военната фаза беше ръководена от САЩ и техните съюзници, се потвърди в Сомалия, от където ООН трябваше да се изтегли през март 1995 г. и най-вече от в кризата в Босна, преодоляна накрая извън рамките на операцията на ООН, благодарение на френско-британските сили, въздушната подкрепа на НАТО и натиска на САЩ (Дейтънските споразумения от ноември 1995 г.).

в) *Финансовата криза* на ООН, проявяваща се от няколко години, се утежнява поради нарастване на броя на военните операции – повече от 3.5 млрд. долара неплатени вноски, от които над половината на САЩ, спира дейността на ООН във всички области. Все пак е подписан компромис с Конгреса на САЩ през декември 2000 г. Той предвижда плащането на по-голямата част от американските

задължения, допълнено със значимо дарение от меценат, като вноската на САЩ към основния бюджет е намалена от 25 на 23 процента.

3.2. Политическата архитектура на света се промени от биполярен модел на блокаж до хегемония на една-единствена свръхсила – САЩ. САЩ, силни с военната си свръхмощ, но съзнаващи своята уязвимост след терористичните атентати на 11 септември 2001 г., вече не се колебаят да осъществяват **едностранна намеса** чрез сила за защита на собствените си интереси:

- още през март 1999 г. интервенцията на САЩ и НАТО в Косово за защита на албанското малцинство стана без мандат на Съвета за сигурност;

- дори и действията, предприети през октомври 2001 г. срещу Афганистан, основна база на Ал-Кайда, да са преглътнати от Съвета за сигурност на основата на *законна отбрана*, това основание оставя САЩ с развързани ръце за по-нататъшни операции;

- и накрая, нахлуването в Ирак на 19 март 2003 г. е извършено без основателна причина и при явно противопоставяне на Съвета за сигурност. Тези изключения не трябва да засягат неотменимата ценност на принципите за колективна сигурност.

Г. Неотменимите принципи за колективна сигурност

Ако не искаме международните отношения да се превърнат в отношения на анархия, следва да се придържаме към няколко основни принципа:

1. Забраната за прибегване до сила от държавите е принцип на *jus cogens*. От това следва:

2. Монополът на прибегване до използването на сила принадлежи на Световната организация и по-точно на Съвета за сигурност. Той го упражнява за защита на принципите на Устава или пряко, или като легитимира с изричен мандат индивидуално или колективно държавно действие.

3. Правото на законна отбрана не трябва да се разширява до хипотезата превантивната отбрана и още по-малко до извършването на изпреварващи действия.

§ 2. Регионална организация на сигурността

Създадена, за да се прилага в целия свят, системата на Устава на ООН признава съществуването на регионални системи за поддържане на мира и определя техните граници (А).

Излизащи извън рамките на разпоредбите на Устава, но и без да му противоречат, други организации се създават с цел осигуряване на отбраната на Европа (Б).

А. Регионалните споразумения и Уставът на ООН

Уставът на ООН (Глава VIII) посочва под наименованието „регионални споразумения” или структури, организациите, които *са натоварени да осигуряват сигурността* на група държави, обединени от географска солидарност (напр. Организацията на американските държави или Арабската лига). Неточността на това определение позволява някои организации – като ОССЕ на 10 юли 1992 г. – да се самообявят за „регионална организация”, и дори НАТО да се разглежда като такава. Съществуването на подобни регионални организации, които имат същите функции като ООН, поставя въпроса за тяхната съвместимост с уредбата на световната организация.

1. Проблемът за съвместното съществуване на регионални организации и на световна организация, натоварени да поддържат мира

1.1. В областта на разрешаването на спорове посредничеството на регионалната организация, която е по-близка до страните в конфликта, отколкото е световната организация, може да бъде *по-ефикасно*.

1.2. В областта на реакцията на агресия (полицейската функция) действията на регионалната организация са *опасни*:

а) насочени срещу един от членовете, съществува опасност тези действия да се превърнат в *доминация* на един или повече от по-влиятелните членове върху по-слабите (пример са действията на САЩ и на Организацията на американските държави в Санто Доминго);

б) насочени срещу член на друга регионална организация, съществува опасност такива действия да предизвикат *световна война*.

2. Условиата за съвместимост на регионалните организации с ООН съгласно разпоредбите на Устава на ООН (Глава VIII от Устава)

2.1. В разрешаването на конфликти се насърчават действията на регионалната организация: достатъчно е тя да държи в течение Съвета за сигурност (чл. 52).

2.2. В борбата срещу агресия, регионалната организация може да действа само при *разрешение* от страна на Съвета за сигурност (чл. 53).

3. Практиката по Глава VIII

3.1. Парализирането на *Съвета за сигурност от правото на вето* остави за дълго безплодни опитите на Устава да подчини действията на регионалните организации на контрола на Съвета за сигурност.

а) Когато дадена регионална организация е предприела полицейски действия срещу един от членовете си (действия на Организацията на американските държави срещу Доминиканската република през 1959 г. и отново през 1965 г.), разделеният Съвет за сигурност се е оказал неспособен да ѝ даде и най-малка насока.

б) Евентуалната агресия, извършена от член на регионална организация, срещу член на съперничаеща им организация не се вписва в рамките на Глава VIII, а в рамките на чл. 51 (*индивидуална или колективна законна отбрана*), на основата на която се създават НАТО и Варшавският договор, точно за да бъде преодоляно блокирането на ООН.

3.2. Разведряването, а след това и краят на Студената война, постепенно възвръщат силата на децентрализацията, предвидена от Глава VIII.

а) Регионалните организации допринасят за *разрешаването на споровете и конфликтните ситуации от местен характер*: Споразумение от Таиф за Ливан под егидата на Арабската лига през 1990 г., роля на ОАД за установяване на легитимно правителство в Хаити през 1992 г., роля на СССЕ в конфликта в Нагорни Карабах и други.

б) Все по-често регионалните организации **провеждат мироподдържащи операции** (Икономическата общност на държавите от Западна Африка под натиска на Нигерия провежда операции в Либерия, Сиера Леоне, Гвинея-Бисау, ОНД под ръководството на Русия – в Грузия и Таджикистан), които Съветът за сигурност поддържа, доволен да бъде освободен от финансовата тежест, но които трябва да контролира, като всеки път изпраща малка **мисия с наблюдатели**.

в) Те участват в *полицейски операции* с мандат от Съвета за сигурност (по този начин НАТО, след като осигури въздушното покритие на *FORPRONU* в Босна от

юни 1993 г., пое заедно с *IFOR*, наброяващ повече от 60 000 души, военния контрол по прилагането на Дейтънските споразумения).

г) Възможно е да бъдат извършени, дори и без да се получи мандат от ООН за водене на наказателни военни операции (НАТО в Косово през март 1999 г.

Б. Сигурността в Европа

В плен на Студената война Европа не може да разчита ООН да гарантира сигурността ѝ, тъй като Световната организация е блокирана от правото на вето. Поради това тя сама организира сигурността си, с помощта на САЩ. Въпреки края на Студената война, НАТО остава гарант на сигурността в Европа. Амбициите на Европейската общност да се превърне постепенно в политически съюз обаче доведоха до създаването на собствени средства за сигурност на ЕС, макар и тясно свързани с НАТО.

1. Политическо развитие

1.1. Комунистическата заплаха и Атлантическият алианс

а) Положението през 1948 г.

Опасността от възраждане на германската агресия е изчезнала. Тя е заместена от заплаха за комунистическа експанзия, която се превръща в чувствителна тема след Пражкия удар (февруари 1948 г.) и блокадата на Берлин (юни 1948 г.).

б) Организиране на отбраната в Европа

Първоначално тя е изцяло европейска – създаване чрез *Договора от Брюксел* на 17 март 1948 г. на Западния съюз между Франция, Великобритания и трите държави от Бенелюкс. САЩ обаче разбират, че трябва да подпомогнат европейската отбрана (*резолуция Въндърбърг*, гласувана от Сената на 11 юни 1948 г.). Така се стига до подписване *Атлантическия пакт* на 4 април 1949 година.

1.2. Германското превъоръжаване и ЕОО

а) **Необходимостта от превъоръжаване на Германия** е свързана с НАТО, който изисква ефикасна отбрана на свободна Европа, както и с Корейската война, която ангажира най-добрите американски войски, а също и с възстановяването на суверенна Германия.

б) **Създаването на интегрирана европейска армия** е идея, бленувана от някои френски политически среди (план Плевен), с оглед възстановяване на

германските войски, без те да бъдат в служба на Германия – *Договорът за Европейска отбранителна общност (ЕОО)* е подписан на 27 май 1952 година.

1.3. Провалът на ЕОО и споразуменията от Париж

а) Отказът на френското Национално събрание да ратифицира Договора за ЕОО на 30 август 1954 г. поставя всичко под въпрос.

б) Резервно решение е намерено с присъединяването на Федерална и превъоръжена Германия към НАТО, а контролът върху въоръженията ѝ ще бъде поверен на нова организация – *Западноевропейски съюз (ЗЕС)* (споразумения от Париж от 23 октомври 1954 г.).

в) Като реакция на тези събития, СССР заедно със своите сателити, създава на 14 май 1955 г. Варшавския пакт, който е копие на НАТО в служба на единството на социалистическия лагер.

1.4. Френското оттегляне от НАТО

а) Като отчита, че интеграцията на техните въоръжени сили налага на държавите-членки задължения и рискове, надхвърлящи ненужно тези, които произтичат от Атлантическия пакт (виж по-горе, 2), френското правителство обявява през март 1966 г. решението си *да се оттегли от Военната организация, като остава член на Атлантическия алианс*.

б) В следствие на това военното командване, разположено до този момент на територията на Франция, както и седалището на Атлантическия съвет, се преместват в Белгия.

1.5. Разпадането на Източния блок и трансформиране на ролята на НАТО

Разпадането на Варшавския пакт на 1 юли 1991 г., далеч от това да предизвика симетрично разпадане на НАТО, благоприятства диверсифицирането на функциите на организацията. НАТО става притегателен център за всички европейски държави и се налага да бъде засилен европейският стълб в Алианса.

а) НАТО остава гарант на сигурността на своите членове, при условие, че Европа не е поставена в условията на директна заплаха, вследствие на което, организацията следва да постави военните средства, с които разполага, в услуга на поддържането на мира на Стария континент (виж по-долу).

б) С оглед развитието на *по-широко сътрудничество с всички европейски държави*, които са бивши членове на Варшавския договор, НАТО създава през ноември 1991 г. Съвет за северноатлантическо сътрудничество (ССАС, *COCONA*) от 30 членове, който е заменен през май 1997 г. от Съвет за евро-атлантическо

партньорство, обединяващ 16 членове на Алианса и 28 държави от Централна и Източна Европа, подписали двустранното споразумение „Партньорство за мир“ с НАТО. Русия приема да подпише на 27 май 1997 г. „учредителен акт“ за сътрудничество с Алианса, като се създава Постоянен съвместен съвет НАТО-Русия, трансформиран на 28 май 2002 г. в съвет НАТО/Русия с 20 членове.

в) Изправени пред желанието на европейските държави да видят отговорностите си в НАТО разширени, както и предвид намерението им да създадат политически съюз, САЩ се принудени да приемат съществуването в рамките на НАТО на **европейска идентичност за сигурност и отбрана** (ЕИСО), като съществуването ѝ зависи от институционните и материалните средства, които Европа е на път да си осигури.

2. Организация на Северноатлантическия договор (НАТО)

Създаден през 1949 г., **Атлантическият алианс** постепенно се трансформира в истинска международна организация.

2.1. Състав

Първоначално НАТО е съставена от 10 европейски държави, САЩ и Канада. През 1952 г. се присъединяват Гърция и Турция, през 1954 г. – Федерална република Германия, през 1982 г. – Испания, така общо членовете стават 16. Полша, Унгария и Чешката република са поканени да се присъединят към НАТО през юли 1997 г. Тяхното членство е факт от 12 март 1999 г. На свой ред 7 нови държави – България, Румъния, Словения, Словакия и трите прибалтийски държави са приети по време на срещата на върха в Прага на 22 ноември 2002 г., а членството им влиза в сила на 29 март 2004 г., като по този начин членовете на НАТО стават 26. Албания, Македония и Хърватска са страни кандидати.

2.2. Роля

а) **В отбранителен план**, Договорът създава *задължение за взаимна защита* в случаите, когато територията на една държава-членка е обект на агресия („зоната на НАТО“). Точно тази гаранция (чл. 5 от Договора) е спомената символично от НАТО, като израз на солидарността със САЩ след атентатите от 11 септември 2001 г. Чрез създаването на единно командване (1950 г.) и чрез свързването на военните сили на държавите-членки (1954 г.) под това командване, Атлантическият съвет постави основите на *същинска интеграция*.

б) **Извън своята зона** НАТО все повече цели да гарантира **поддържането на мира и стабилността в Европа**. Точно в това си качество организацията подкрепи с

въздушни удари операциите на ООН в Босна и с Дейтънските споразумения от ноември 1995 г. беше натоварена да разположи на босненска територия военни части в състав от 60 000 души – *IFOR*, които след намаляването на числеността им се трансформираха в *SFOR* и имат за цел да осигурят запазването на мира. Освен това НАТО проведе военна мисия, която позволи след 78 дни интензивни въздушни удари (23 март – 10 юни 1999 г.), управлението на Милошевич да бъде принудено да приеме статут на широка автономия за **Косово**. Под негово командване беше въведен и военен контингент от над 50 000 души – *KFOR*, натоварен с гарантиране на сигурността и завръщане на бежанците.

Действията на НАТО могат да се разпростират и **извън Европа**. През 2003 г. НАТО е натоварено да поеме командването на създадените от ООН сили в Афганистан – *ISAF*, които имат за цел да гарантират сигурността в Кабул.

в) По отношение на сътрудничеството, НАТО се задължава да урежда спорове между държавите членки (напр. Кипър), да обсъжда проблеми от общ интерес.

2.3. Структура

а) Цивилни органи

Атлантически съвет – върховен орган, съставен от представители на всички държави-членки – който от 1952 г. заседава всяка седмица на равнище постоянни представители и два или три пъти годишно на равнище министри на външните работи, придружавани понякога от министрите на отбраната. В отделни случаи НАТО заседава и на равнище държавни или правителствени ръководители (т.нар. „срещи на върха“ на НАТО). От 1952 г. е председателстван от *генерален секретар*. Съществува и Комитет за планиране на отбраната, който разглежда от политическа гледна точка проблемите на общата отбрана.

б) Военни органи

- *Орган, вземащ решения* – Военен комитет, съставен от началниците на генералните щабове на държавите-членки, който е преместен от Вашингтон в Брюксел през 1966 г. Франция се присъединява отново през 1996 година.

- *Командването*, с най-голямо значение в рамките на което е европейското командване (*SACEUR*, което разполага и с генерален щаб *SHAPE*).

Водят се дискусии за реформиране структурите на НАТО.

4. Европейският съюз поема своята сигурност

За да даде конкретни измерения на еволюцията си към политически съюз, в последно време Европейският съюз се опира на ЗЕС, за да осигури своята сигурност, а след 1999 г. се снабдява със средства за поддържане на мира чрез ЕПСО.

4.1. Договорът от Маастрихт възлага на ЗЕС да подготви ЕС сам да гарантира сигурността си.

а) Западноевропейският съюз (ЗЕС) е резултат от съобразяването на Договора от Брюксел от 1948 г. за създаване на Западния съюз с приемането на Германия в НАТО – споразуменията от Париж от октомври 1954 г. му възлагат да контролира нейното превъоръжаване. От този момент нататък ЗЕС се разширява до 10 пълноправни членове – всички членове на Европейския съюз, към които се прибавят в качеството им на асоциирани членове останалите европейски държави-членки на НАТО – Исландия, Норвегия, Турция, а след присъединяването им към НАТО също Полша, Унгария, Чешката република, а в качеството им на асоциирани партньори – останалите държави от Централна и Източна Европа, кандидатстващи за членство в ЕС, и в качеството им на „наблюдатели“ – петте държави-членки на ЕС, обявили се за „неутрални“. След като ролята му относно контрола над германското превъоръжаване се изчерпа, ЗЕС се опитва да се „активизира отново“ от 1984, г. за да допринесе за отбраната на Европа в хармония с НАТО.

б) ЗЕС следва да отговори на функциите, които му възлага Европейския съюз (изброени под наименованието „Петерсбергски мисии“), като създаде освен собствени политически органи (Съвет на министрите и Парламентарна асамблея) и военни структури и като организира бързо мобилизиращи се военни части. Тези функции обаче скоро се изчерпват.

4.2. С ЕПСО (Европейска политика по сигурност и отбрана) Европейският съюз изгражда капацитет за управление на кризи. Като продължава да разчита на НАТО за сигурността си, от 1999 г. Европа разполага със средства за укрепване на ЕПСО, като вследствие от това се слага край на делегирането на функции на ЗЕС.

а) ЕПСО включва военни институции – Комитет по политиката и сигурността (КПС), Военен комитет, Генерален щаб – поставени под ръководството на Съвета на ЕС, Военни сили, които могат бързо да бъдат разгърнати на терен, снабдени с подходящо техническо оборудване. Към тях се прибавят и средства за гражданско управление и предотвратяване на кризи.

б) Продължението – **ЗЕС** **престава да съществува** като оперативна организация през ноември 2000 г. Въпреки това Договорът от Брюксел, който го институционализираше, заедно с гаранцията за взаимна сигурност, продължава да съществува. Започналите преговори между ЗЕС и НАТО продължават между ЕС и НАТО, за да позволят на двете Съюза да ползва капацитета и средствата на Атлантическия пакт. Значимо проявление на това сътрудничество е изпращането на сили в Босна на 2 декември 2004 година (виж по-горе).

ГЛАВА 2

НЕЗАВИСИМОСТТА

Ако *защитата* на независимостта има отношение към защитата на сигурността, *постигането* на независимост беше подкрепено от мощно международно движение в един от неговите аспекти: *борбата срещу колониалното господство*.

РАЗДЕЛ I

Колонизацията

Това е окупацията от дадена държава на територия с друго население и използването на нейните ресурси основно в интерес на окупатора.

§ 1. Историческо развитие

Различават се две основни вълни на колонизация.

A. Първата вълна на колонизация е свързана с Великите географски открития.

1. Причини:

- Търсене на злато или подправки в условията на меркантилна икономическа система;

- християнизирание на варварските народи.

2. Форми:

- *Експлоататорска колония*, практикувана основно от испанците, които управляват от столицата си новооткритите територии, с цел да извлекат максималното от техните ресурси; насилствен труд на индианското население, засегнато от болести, се налага то да бъде заменено с работна ръка от Африка – причина за търговията с роби;

- *Търговска колония*, практикувана най-вече от холандците – колонизация, преотстъпвана на големите компании (напр. Холандската компания за Източните Индии), които създават свои представителства в пристанищата, за да осъществяват търговията с метрополията;

- *Заселническа колония*: колониалната територия приютава имигранти, избягали от бедността или преследвания в метрополията (напр. Канада).

Б. Втората вълна на колонизация е свързана с *индустриализацията* на Европа в края на XIX и началото на XX век.

1. Причини:

- Икономически: търсене на суровини и ниши за пласирането на продукти от промишлеността;

- Политически:

- Конкуренция между европейските сили, които извличат от колонизацията допълнителен престиж;

- Стратегическа необходимост да се свържат помежду си разпръснатите колонии (завладяване на Сахара),

- Допълнителен мотив за цивилизационна мисия.

2. Форми: основно колония и протекторат (виж § 2).

§ 2. Институции на колонизацията

В зависимост от правосубектността или липсата на правосубектност – колонизираната територия се различава (и следователно равнището на цивилизованост) като протекторат или като колония.

А. Колониите

Това са територии, които *никога не са имали международна правосубектност* и вследствие на ефективна окупация са подчинени на суверенитета на колонизатора.

1. Окупация на територии без владетели

Географските открития са причина да бъдат завладени територии без владетели, които или не са населени, или имат население, което се смята за примитивно, защото не е организирано в държавна форма.

Ефективната окупация се смята за основателна причина за придобиване на тези територии (Общ акт от Берлин, 1885 г.).

2. Отношения между колониите и метрополиите:

- Политически, колониите са подчинени на *суверенитета* на метрополията, но международните договори и законите не се прилагат пряко в тези територии;

- Икономически, търговията с колониите дълго време е била запазено право на метрополията – система на *колониалния пакт*. В началото на XX в. обаче съперничеството между индустриализираните държави понякога налага (Мароко, Конго) противоположния принцип на *откритите врати*.

Б. Протекторати

1. Класически режим на протектората

Протекторатът е типична институция на *колонизацията*, чрез която икономически развита сила получава от слабо развита държава или от държава в процес на развитие право да упражнява част от компетенциите ѝ.

1.1. Това е договорен режим за разлика от режимите на колонизация, установени авторитарно чрез „окупацията на територия без владетел“:

а) Двете засегнати страни са **държави**, като защитената държава запазва *собствената си националност и остава подчинена на договорите*, подписани преди протектората;

б) Режимът е определен с **договор** (напр. от Бардо от 1881 г. между Франция и Тунис, и от Фез от 1912 г. между Франция и Мароко).

1.2. Това е режим на поделянето на компетенции

а) По принцип държавата-протектор *представява държавата-протекторат в международните отношения* и осигурява нейната отбрана. Представителят на държавата-протектор към държавния ръководител на държавата-протекторат (генерален резидент) всъщност изпълнява длъжността министър на външните работи и министър на отбраната.

б) На практика на държавата-протектор се налага да се намесва в компетенции от вътрешнополитически характер (най-вече икономически), като замества *пряката администрация* с обикновена помощ, предвидена в договорите.

2. Отстъпване на администрация, договорно отстъпване на територия и концесии

а) Става въпрос за *прехвърляне на част от територията*, като най-често това се отнася до **район** (напр. през 1878 г. Османската империя отдава администрирането на Кипър на Великобритания), **град** или военна **база** (напр. Марс ал-Кабир, преотстъпен чрез договор за 12 години на Франция от Алжир чрез Евианските споразумения) или **квартал** от град (напр. концесията на Шанхай), и за *временно* прехвърляне.

б) Върху тези територии *всички правомощия* преминават по право (с изключение на концесиите) към държавата бенефициент на отдаването.

в) Прехвърлянето се регулира по *договорен път*.

РАЗДЕЛ II

Деколонизацията

Международното движение в подкрепа на деколонизацията, като процес, противоположен на колонизацията, също протича на две вълни.

1. Първата вълна на деколонизация засяга заселническите колонии от Северна Америка (САЩ 1776 г.), а след това експлоататорските колонии в Латинска Америка в началото на XIX в., благодарение на отслабването на влиянието на португалската и най-вече испанската метрополия.

Тази първа вълна е подпомогната от *доктрината Монро* – послание на президента на САЩ от 2 декември 1823 г., с което се забранява на европейските сили да установят отново колониално господство в Америка, като САЩ поемат насрещен ангажимент да не се намесват в Европа.

2. Втората вълна на деколонизацията е следствие от края на Втората световна война. Тя се дължи на:

- Самоосъзнаването на колонизираните народи, в резултат на материалния и образователен прогрес, в резултат на самата колонизация;
- Последиците от Войната - признаване от страна на метрополиите на помощта, оказана от колониалните войски, и отслабването на самите метрополии;
- Международната среда – роля на ООН, разпространяване на деколонизацията, съперничество изток-запад.

На практика деколонизацията приключва към 1960 г. с изключение на португалската империя, която издържа до 1974 година.

Деколонизацията почива на идеологическа основа – правото на народите да се самоопределят (§ 1) и предизвиква създаването на нови институции (§ 2).

§ 1. Правото на народите на самоопределение

Това е принцип с общ политически характер, свързан със самата идея за демокрация. Неговото инкорпориране в Устава на ООН кара радетелите на деколонизацията да го разглеждат като правна основа на деколонизацията.

а) Последователни проявления на принципа

- *Принцип на националността* – всяка нация трябва да бъде организирана в държава. Но какво представлява нацията? Или расата? Рискът от империалистично изкривяване е голям... Или това е „желание да се живее колективно“ (Ренан)? Това е демократичната концепция...

- *Правото на народите на самоопределение* – по-нова и по-широкообхватна версия на принципа - едновременно правото на народа да избира политическия режим, на който е подчинен, да бъде консултиран за съдбата си, да се организира в държава и след като тази държава се създаде, да регулира дейностите ѝ без външна намеса. Но и в този случай остава въпросът: какво е народ?

б) Правно основание

- Многобройните текстове, които го споменават (сред които е и Уставът на ООН, чл. 1, § 2. всеобщите харти за правата на човека от 1966 г., декларацията за отношения на дружба и сътрудничество между държавите от 1970 г.) не отиват подалеч от признаването на неговото последно значение – едно динамично изражение на суверенитета.

- По отношение на правото на народите да се организират в държава, което е скорошна практика (почти универсална с промяната на режима в Португалия през 1974 г.), съществува тенденция да му се придаде стойността на принцип на позитивното право, *но само в рамките на деколонизацията*. Благодарение на последователната и уеднаквена практика на държавите и многобройните резолюции на ООН, се стигна до формирането на *обичаен принцип, осъждащ колониалното господство, но извън рамките на деколонизацията* на него се противопоставя принципът за *териториална цялост и политическо обединение* на държавите, дори и принципа за неприкосновеност на границите, с оглед пресичането на опитите за разделяне на територии (напр. Биафра). Използван като довод основно от

държавите, появили се след разпадането на съветската и югославската държави, признаването му е отказано на „самопрокламираните републики“, които заплашват тяхната стабилност. Дестабилизиращ принцип, той може да има стойността единствено на *политически идеал*.

§ 2. Институциите на деколонизацията

А. Действие на международните организации

Въпросът основно се отнася до дейността на ООН, но в рамките на една от институциите, които тя създаде – съветът по попечителството – Световната организация само възстанови една от проектираните от Обществото на народите институции – мандата.

1. Мандат и попечителството

Режимът на попечителство, създаден от ООН, който се явява наследник на режима на мандата на ОН, за някои народи в процес на развитие беше основа на преход между колониалния режим и независимостта.

1.1. Системата на мандатите

а) Произход

- Зародена през 1919 г., тази система почива на идеята *да се отделят някои колониални територии* от победените сили и *да се поверят на администрацията* на силите-победителки, под *контрола на Обществото на народите*, с оглед развитието им до степен да получат независимост.

- Чл. 22 от Хартата на ОН дава определение за този институт, като особени споразумения и резолюции на Съвета на ОН определят собствения режим на всяка подмандатна територия.

б) Режим

- В зависимост от степента на развитие, която имат, подмандатните територии са повече или по-малко интегрирани в Управляващата сила (**мандат А, В и С**), без обаче те да бъдат поставени под пълния ѝ суверенитет.

- Контролът на мандата се осигурява от **Комисия по мандатите** – не политически орган, който разглежда докладите на мандатните власти и петициите на населението и информира за тях Съвета на ОН.

в) Ефикасност

Териториите под мандат А (с изключение на Палестина) получават независимост преди разпадането на ОН (Ирак, Сирия, Ливан).

Териториите под мандат В и С минават под контрола на ООН с режима на попечителство.

1.2. Системата на попечителство

Това е адаптиран вариант на системата на мандатите, включен в Устава на ООН (Глава XII).

а) Територии под попечителство

- **Три предвидени категории** (подмандатни територии; територии, отделени от победените държави – Сомалия; територии, доброволно поставени под попечителство от държавите, които ги администрират), като само първата е от значение, тъй като засяга териториите под мандат В и С (напр. Того, Камерун, Руанда-Бурунди).

- Режимът на попечителството може да се прилага *само със съгласието на Управляващата сила (споразумение за попечителство)*. Това съгласие е дадено от всички стари мандатни държави с изключение на Южна Африка за територията на *Африканския югозапад*, който остава в подмандатен режим, докато ООН, изправен пред постоянния отказ на ЮАР да спазва задълженията си, обявява през 1966 г. своето решение да управлява територията под наименованието *Намибия* (виж по-долу, г).

б) Режимът на попечителство

- Режимът е **един и същ за всички територии**, с изключение на „стратегическите зони“ (острови в Тихия океан, които са под попечителството на САЩ), поставени под контрола на *Съвета за сигурност*, а не на Общото събрание.

- Управляващата сила е подчинена на **стриктен контрол**.

Контролни органи:

- **Съветът по попечителство** – политически орган, съставен от петте постоянни членове на Съвета за сигурност и от определен брой представители на администриращите държави, като техният брой е равен на броя на представителите на не-администриращите държави. Той прогресивно намалява успоредно с намаляването на случаите на попечителство до петте големи и реално не функционира след получаването на независимост от последната територия под попечителство – островите Палаос;

- **Общото събрание**, което разглежда докладите на Съвета по попечителство.

Форми на контрол:

- В началото, одобрение на споразумението за попечителство;
- По време на попечителството, доклади, петициите, изпращане на място на наблюдатели;
- И накрая, одобрение на премахването на попечителството.

в) Успехът на институцията

Насочено към улесняване на еманципацията на народите, поставени под този режим, попечителството *постигна своите цели* – независимост на островите Палаос в следствие на приемането им за член на ООН през декември 1994 г. позволи да се сложи край на последното проявление на режима на попечителството.

г) Случаят с Намибия

Това е по-различен случай:

- ООН решава да администрира директно бившите територии на Африканския югозапад, прекръстени на Намибия, след като е отменен мандатът на ЮАР (виж по-горе);

- Фактически Съветът на ООН за Намибия никога не е упражнявал и най-малка власт, като оставя окупирана от ЮАР.

- От 1978 г. започват преговори с ЮАР от „контактна група“ на пет западни държави на основата на резолюция 435 на Съвета за сигурност, принципно приета от ЮАР.

Тези преговори, свързани междувременно с проблема с изтеглянето на кубинските сили от съседна Ангола, приключва с подписването на договор на 22 декември 1988 г., който предвижда прилагането на резолюция 435 от 1 април 1989 г. и приемането на 16 февруари 1989 г. на нова резолюция на Съвета за сигурност, която урежда изпращането в Намибия на сили на Обединените нации, с цел гарантиране прилагането на резолюцията. Намибия е обявена за независима на 21 март 1990 г.

2. Дейност на ООН в полза на зависимите народи

Извън особените случаи на *попечителство*, в началото дейността на ООН в подкрепа на зависимите народи, се осъществява в рамките на Глава XI относно несамоуправляващите се територии, а след това в рамките на резолюция 1514 за даване на независимост на колониалните народи.

2.1. Дейността на ООН в полза на несамоуправляващите се територии

а) Чл. 73 от Устава

- Това е *декларация* (със спорен задължителен характер), чрез която държавата, която управлява не самоуправляващи се територии (т. е. колонии), се ангажира да *благоприятства* икономическия, социалния, културния и политическия *напредък* на тяхното население.

- *Контролът* върху този ангажимент е *ограничен* в задължението да се предоставя информация за реализирания напредък в други области освен в политическата.

б) Прилагането на чл. 73

Чл. 73 се прилага разширително чрез:

- Създаване на Комитет за сведенията относно несамоуправляващите се територии, натоварен да осигурява *контрола*;

- *Натиск*, осъществяван от този Комитет върху държавите с цел те да се подчинят на неговия контрол. Останала относително ограничена, неговата дейност е преустановена през 1960 година.

1.2. Даване на независимост на колониалните народи

а) Резолюция 1514. Приета на 15-та сесия на Общото събрание (1960), тази Декларация прокламира *правото на самоопределение на всички колонизирани народи* и задължението на членовете на ООН да благоприятстват този процес.

б) Комитетът на 24-те

За да *контролира* прилагането на тази декларация, е създаден комитет, наричан според броя на членовете си първоначално „комитет на 17-те“, а след това „комитет на 24-те“ или „комитет на деколонизацията“. С неуморната си дейност той засилва натиска върху колониалните държави и е подкрепян в дейността си от Общото събрание, дори и от Съвета за сигурност.

Основният проблем, който остава нерешен, е този за *Западна Сахара*, за която има претенции Мароко, докато националноосвободително движение – Фронтът Полисарио, подкрепяно от Алжир – иска независимост на Демократична сахарска арабска република.

Б. Действията на държавите

Действията на бившите метрополии имат за цел да запазят влиянието им върху техните предишни колонии (1). Действията на държавите, появили се след деколонизацията, търсят нейното продължаване в икономическата област (2).

1. Образованията, произлезли от колониалните империи

1.1. Британската общност (*Commonwealth*) е оригинален пример за *сегрегативен федерализъм*, който е тръгва от унитарна система – *Британската империя*, за да стигне постепенно и без предварително определени етапи до *сътрудничество между независими държави*. Развитието може да се опише в две направления:

а) Получаване на правосубектност на държавите-членки на Британската общност. Първоначално, постигане на *автономия* със собствено правителство и статус на *доминион* (Канада, 1867 г.), след това *международни правомощия* (достъп до ОН). Уставът от Уестминстър (1921 г.) констатира равенството на статусите между доминионите и Великобритания и неравенството на функциите.

б) Особености на структурата

- До 1947 г. членовете на Британската общност са обединени под върховенството на Короната – общност на народи и общи органи.

- След 1947 г. (приемане на Индия) Короната вече е само символ на свободно асоцииране, в него участват все по-разнообразни народи, единствено Конференцията на министър-председателите събира от време на време държавите-членки, 53 на брой.

1.2. Френската общност преминава през същото развитие, но с етапи, белязани от *актове*, които не успяха да я запазят. След **Френския съюз** от 1946 г. – вид неравнопоставена конфедерация между френско-африканската общност и азиатските протекторати, постепенно се преминава през:

а) Конституционна общност от 1958 г. – това е вид *федерална държава* (автономните държави-членки нямат международна правосубектност), където Франция е *доминираща* (единна външна политика).

б) Договорната общност от 1960 г. – основана на серия от споразумения, това е вид *конфедерация*, в която държавите-членки се ползват с пълния си суверенитет и в която обединението има завършена организационна структура.

в) Актуалното положение – поради липсата на споразумение между държави-членки, които вече са независими, организацията на Договорната общност не беше създадена и днес отношенията почиват най-вече на *общо сътрудничество*.

Извън многобройните двустранни и многостранни връзки (ЕИО: споразумения от Ломе), това сътрудничество е в основата на многостранен политически обмен по време на Конференциите на държавните ръководители на Франция и Африка

(„африкански срещи на върха“), които се провеждат всяка година от 1974 насам. Сътрудничеството се осъществява също така чрез защитата на френския език – движението на франкофонията.

г) Франкофонията цели не само да разпространява френския език по света, но и да консолидира културната общност, която образуват страните, които говорят френски език. Нейната структура се засилва със създаването през 1986 г. на Конференция на държавните и правителствените ръководители на страните, които говорят френски език, която заседава на всеки две години и обединява 55 членове, на *Агенцията на франкофонията*, която от 1996 г. насам замести Агенцията за културно и техническо сътрудничество, а от 1997 г. и с Генерален секретариат.

1.3. По аналогия с франкофонията през юли 1996 г. се създава **Общност на страните, които говорят португалски език** (7 членове около Португалия и Бразилия).

Можем да добавим и **Общността на независимите държави (ОНД)**, създадена след разпадането на СССР през декември 1991 г., за да поддържа връзките между дванадесетте републики, сред които и Русия, възникнали след разпадането на Съветската държава.

2. Обединения на деколонизираните държави

2.1. В политическо отношение **Движението на необвързаните** обединява по-голямата част от държавите от Третия свят и други държави, които не са искали да бъдат въввлечени в противопоставянето Изток-Запад.

2.2. В икономически план държавите от Третия свят създават в рамките на ООН група за натиск, известна като **Група на 77-те** (днес 132 държави), която да защитава техните интереси. Китай се присъединява към тази група през 1999 г.

ГЛАВА III

ПРОСПЕРИТЕТЪТ

Значителна част от международните отношения са насочени към постигането на икономическо развитие. Присъединяването на всички страни към либералния капитализъм, което последва разпадането на комунистическия блок, благоприятства глобализацията на икономиката, т.е. играта на икономически оператори в търсенето на печалба на глобално равнище по закона на търсенето и предлагането. Международните институции в наши дни реагират на глобализацията, като стимулират държавите да отворят икономическите си граници и като ги задължават да регламентират конкуренцията. Тази дейност обаче има смисъл единствено в индустриализираните държави. По отношение на слаборазвитите страни конкуренцията е илюзорна примамка. Спрямо тях следва да се поддържа даването на помощ за развитие.

РАЗДЕЛ I

Отношенията между индустриализираните държави

Като оставим настрана СИВ – организацията, която целеше да развива отношенията между държавите с планова икономика, разпаднала се на 28 юни 1991 г. – следва да посочим:

- В търговските отношения – ГАТТ и СТО, както и различни проекти за зони за свободна търговия;
- В икономическите отношения – ОИСР и Г-7 (или Г-8);
- Във валутните отношения – МВФ.

§ 1. Търговски отношения

А. ГАТТ и СТО

1. Произход

Развитието на международната търговия е цел на конференцията в Хавана през 1948 г. международната търговска организация, която конференцията искаше да бъде създадена обаче, така и не стана факт. Единствено Глава 4 от проекта на конвенция влезе в сила под наименованието ГАТТ (*GATT – General Agreement on Tariffs and Trade*).

2. Състав и структури

Близо 100 „договарящи се страни“, които могат да заседават в пленарни сесии или в Съвет на представителите. Предвидени са също генерален директор и секретариат. Седалището е Женева.

3. Дейност

Има за цел да развива *свободната търговия*, като благоприятства сключването на обособени или общи митнически споразумения на основата на *клаузата за най-облагодетелствана нация*, превърната в *многостранна*. Разрешаване на споровете между членовете чрез посредничеството на „панели“.

4. Преобразуване в Световна търговска организация (СТО)

Вследствие на световни преговори в рамките на Уругвайския кръг, които започнаха през 1986 г. и приключиха на 14 април 1994 г., услугите и интелектуалната собственост, които са във връзка с търговията, бяха включени в принципите на ГАТТ и на 1 януари 1995 г. се създаде *Световна търговска организация* със засилен механизъм за задължително разрешаване на споровете. Нейното седалище остава в Женева. С присъединяването на Китай СТО наброява 148 членове и 37 наблюдатели; нов цикъл от световни преговори започна в Доха през ноември 2001 г.

Б. Зони за свободна търговия

САЩ са в основата на създаването на мрежа от зони за свободна търговия, т.е. пространства, във вътрешността на които свободно се движат продукти, които имат държава на произход държава от зоната, като голяма част от тези зони са на етап проект.

1. Северноамериканска асоциация за свободна търговия (CACT, *ALENA*), създадена на 17 декември 1992 г., в сила на 1 януари 1994 г. Зоната е резултат от разширяването към Мексико на споразумението за свободна търговия, подписано през 1988 г. между САЩ и Канада. Тя предвижда в срок от 15 години от

подписването ѝ постепенното изчезване на търговските граници между трите държави.

2. Азиатско-Тихоокеанско икономическо сътрудничество (АТИС, *APEC*) се стреми да разшири до 2020 г. зоната за свободна търговия към американските и азиатските държави в крайбрежието на Тихия океан. След присъединяването на Перу, Русия и Виетнам през 1998 г., броят на членовете нараства до 21 държави, които се стремят да направят този форум част от международните преговори в услуга на свободната търговия. Респективно през март 1996 г. в Бангкок се състоя първата *евро-азиатска среща на върха (ASEM)*, която цели да създаде „ново партньорство между Азия и Европа“ (държавите-членки на ЕС, АСЕАН, Китай, Япония и Южна Корея, или в края на 2004 г. – 39 партньори).

3. Мултиплицирането на южноамериканските организации не е добър знак за тяхната ефикасност – докато Латиноамериканската асоциация за свободна търговия (*ALALC*), създадена през 1960 г., се трансформира в *Латиноамериканска асоциация за интеграция (ALADI)*, силна на теория със своите дванадесет членове, пет от тях подписаха през 1969 г. *Пакта на Андите*. През март 1996 г. те потвърдиха желанието си да трансформират пакта в система за интеграция на Андите. От своя страна четирите меридионални държави (Аржентина, Бразилия, Парагвай и Уругвай) решават през 1991 г. да създадат зона за свободна търговия, наречена *Mercosur*. Освен това през декември 2004 г. държавите от Андския пакт, държавите от Меркосур, заедно с Чили, Гвиана и Суринам, подписаха споразумение за създаване на *Южноамериканска общност на нациите*. Планирано беше и създаването на *Американска зона за свободна търговия (АФТА)* в срок до 2005 г. между 34 държави от региона (всички американски държави с изключение на Куба). Преговорите, започналите през 1998 г., се водят на равнище министри на външните работи и държавни и правителствени ръководители („Американски срещи на върха“).

§ 2. ОИСР

а) Произход

ОИСР е създаден в резултат на трансформацията през декември 1960 г. на ЕОИС, която обединява европейските държави-бенефициенти по *Плана Маршал*, Швейцария и Испания (или 18 членове). След разпределянето на тази американска помощ и приноса за свободното движение на стоките между европейските държави,

ОИСР бива изпреварена от динамиката на ЕИО и поради това се налага да бъде трансформирана.

б) Състав и структура

Към 18 членове на ЕОИС се присъединяват САЩ и Канада, след това Австралия, Нова Зеландия и Япония. Така по същество тя обединява всички „западни“ държави, общо 30 с приемането през 1994 г. на Мексико, след него на Чешката република, Унгария, Полша и накрая, Южна Корея на 25 октомври 1996 г. и Словакия на 14 декември 2000 г.

Що се отнася до структурата на ОИСР, тя е съставена от Съвет на всички държави-членки, който приема препоръки с единодушие, Изпълнителен комитет и Секретариат. Седалището на организацията е в Париж (*château de la Muette*).

в) Дейност

Тя се извършва най-вече на основата на информацията, която организацията получава от своите членове и на консултирането с тях. Работи по *оценката* на актуалното икономическо положение на членовете и по *предвиждания* за бъдещото им положение. Осъществява също помощ за развитие чрез своя Комитет по помощ за развитие (КПР).

§ 3. Групата на най-индустриализираните държави – Г-7 (или Г-8)

Всяка година от 1975 г. насам, се провежда среща на държавните и правителствени ръководители на седемте най-богати държави в света (Германия, САЩ, Канада, Франция, Обединеното кралство, Италия, Япония) и председателя на Комисията на ЕИО. Без да вземат решения, те се съвещават за развитието на световната икономика, но също и относно текущите политически проблеми.

От 1991 г. насам президентът на СССР, а след това на Русия, участва в тези срещи. От тогава се говори за Г-8. Полагат се и усилия за институционализиране на Г-7 (или Г-8) – заседания на различни равнища (министри, висши представители), правят се опити за разрешаване деликатни проблеми (Косово).

§ 4. Международният валутен фонд (МВФ)

а) Произход

МВФ е създаден през 1944 г. едновременно със Световната банка чрез споразуменията от Бретън-Уудс. С предстоящото присъединяване на всички държави от Източна Европа той ще стане същинска универсална организация (184 членове на 1 януари 2003 г.).

б) Структура

Държавите-членки имат право на глас, пропорционално на квотното им участие в Съвета на управителите – пленарен орган, и в Административния съвет – ограничен орган. Структурата съдържа още генерален директор и секретариат.

в) Дейност

Създаден с цел да осигурява *световния финансов ред* чрез конвертируемостта на валутите и стабилността на обменните курсове, днес МВФ все повече става източник на финансова помощ за развиващите се държави (виж по-долу).

РАЗДЕЛ II

Помощ за развитие

Вече отбелязахме, че съществуването на голям брой развиващи се страни представлява един от най-тежките проблеми на епохата. Ето защо международното сътрудничество в икономическата област все повече е ориентирано към опитите да се намали пропастта между жизненото равнище на развиващите се държави и на народите на богатите страни. За тази цел се използват три средства – техническата помощ (А) е предварителна инвестиция, насочена към формирането на рамки, които ще увеличат ползите от осигурените чрез финансовата помощ (Б) инвестиции. Цялата тази помощ обаче рискува да бъде разходвана на пълна загуба, ако икономическо сътрудничество (В) не осигури стабилни пазарни ниши за продуктите в резултат на тези инвестиции.

Ще разгледаме тези различни средства по отношение на помощта, осигурена в световен мащаб чрез системата на Обединените нации (ООН и специализираните организации) (§ 1). След това ще изброим основните организации, чрез които се осъществява европейската помощ (§ 2). Ще оставим настрана двустранната помощ (напр.: френско-африканското сътрудничество), въпреки материалната ѝ значимост.

§ 1. Международната помощ

А. Техническа помощ

Това е предоставянето в помощ на развиващите се държави на технически познания, необходими с оглед на по-нататъшното им икономическо развитие. Днес в световен мащаб тя се реализира чрез ПРООН, вследствие на емпирично развитие, което изразява грижата да бъде увеличен делът на международната помощ, като се пренасочи предметът ѝ към финансовата помощ.

1. Развитие

1.1. Първоначалната програма

Това е самостоятелна дейност на ООН, въведена чрез резолюция на Общото събрание през 1948 г. и финансирана от общия бюджет на организацията.

1.2. Разширената програма

Утвърдена от Икономическия и социален съвет през 1949 г., тя създава специална администрация, *допълваща дейността на ООН, както и специализираните организации* (Бюро за техническа администрация – БТА, контролирано от Комитета за техническа помощ – КТП) и фонд, който набира средства от доброволни дарения. Приети са и разпоредби, регулиращи помощта.

1.3. Специалният фонд

Създаден през 1958 г. от Общото събрание, той отговаря на двойната необходимост да се получат от държавите-донори *допълнителни средства* и да се финансират по-малко на брой, но по-големи *по значимост проекти*. Той включва *разнообразна* администрация (директор, орган за координация и административен съвет). Тази двойственост на администрацията – източник на разпиляване на средства – накара Общото събрание през ноември 1965 г. да реши да ги *слее*: така се създаде ПРООН.

2. Програмата за развитие на ООН (ПРООН)

2.1. Институциите

а) Административен орган начело с **администратор** и заместник-администратор.

б) Междуправителствен орган – **административен съвет на ПРООН** – съставен от представители на развиващите се и на развитите държави.

в) Междуорганизационен орган – **Междуорганизационно консултативно бюро на ПРООН**, съставено от началниците на секретариатите на участващите организации.

2.2. Средствата

Те се набавят чрез *доброволни дарения*, събирани от държавите по време на годишните дарителски конференции.

2.3. Механизмите

а) Процедура – всяка година, в зависимост от общия размер на средствата, бюро на ПРООН решава да финансира определен брой проекти. Тяхното реализиране се поверява на съответните специализирани организации или на самата ООН. Постъпилите искания са предмет на споразумения със заинтересованите държави, като те дефинират принципа на помощта (базови споразумения) и нейните особености (допълнителни споразумения). Често представител на ПРООН на място следи за доброто изпълнение на проекта.

б) Формите на помощ – изпращане на експерти, обучение на местни кадри – на място или чрез отпускането на стипендии, разработването на планове за развитие и т.н.

Б. Финансова помощ

Финансовата помощ, която се отпуска от международните организации, е *значително по-малко* от двустранната финансова помощ, но има предимството, че не е свързана със скрити политически цели.

Дълго време тя е отпускана от специализираните финансови организации, но самата ООН под натиска на държавите от Третия свят създаде нови организации.

Финансовата помощ, както публична (отпускана от държавите или международните организации), така и частна (отпускана от банките), води до натрупване на *дългове*, които държавите-бенефициенти не могат да покриват през дълъг период от време. Необходимо е създаването на механизми за предоговаряне.

1. Специализираните организации

1.1. Световната банка финансира инвестиционни проекти чрез заеми при обичайната пазарна лихва.

1.2. МФО (Международна финансова общност) финансира *частни* проекти, също при пазарна лихва.

1.3. Международната асоциация за развитие (МАР), създадена през 1960 г., може да финансира проекти, които *не са пряко печеливши*, посредством заеми с *намалена или нулева лихва*.

1.4. МВФ, който първоначално отпускаше кредити само в изключителни случаи, за да помогне на държавите да се справят с временни нарушения в платежния баланс, от 1976 г. може да отпуска финансова помощ на държави с постоянно нарушен баланс, но определени на основата на строги изисквания (говори се за условност и структурни промени), които се контролират много сериозно.

1.5. Международен фонд за развитие на селското стопанство (МФРСС) трябва да разполага с един милиард долара, за да може да подпомогне осигуряване на прехраната на бедните държави.

2. Създадените от ООН организации

Под натиска на държавите от Третия свят, ООН създаде много фондове със специфична насоченост (за развиващите се държави без излаз на море, за най-засегнатите от икономическата криза държави и др.), които поради липсата на доброволни дарения, необходими, за да ги захванат, не стават действащи. Освен МФРСС, създаден като специализирана организация, и ООНПР, която също става такава организация, трябва да споменем *Фонда на Обединените нации за оборудване*, създаден през 1966 г. с цел подпомагане на оборудването на развиващите се държави, и *Програмата за световна прехрана*, създадена през 1962 г. в сътрудничество с ФАО за осигуряването на помощ в натура за прехрана на най-нуждаещите се държави.

3. Предоговарянето на дълга

Изправени срещу държави, които не са в състояние да понесат тежестта на своите дългове, кредиторите са принудени по прагматични причини да се съгласят на предоговаряне, за да ги направят поносими (разсрочване на дълга, реструктуриране на дълга, в редки случаи намаляване на размера на дълга). По този начин различаваме:

а) Парижки клуб – неформална група от държави кредиторки, които се споразумяват да предоговорят *публичните* дългове (създадени вследствие на публична помощ);

б) Консорциуми от частни банки, които понякога се наричат Лондонски клуб, които могат да се споразумеят за разсрочване за *частните* дългове (отпуснати от банките на държавите), при условие длъжникът да попадне под *контрола на МВФ*. (виж по-горе).

В. Икономическото сътрудничество

1. Споразумения за основните продукти

Някои суровини или основни продукти, при които често има *разлики в курса* на цените, катастрофални за държавите производителки – често развиващи се и зависими от монокултури като *захар, кафе или калай*, са предмет на международни споразумения, които целят да осигурят постигането на *справедливи и стабилни цени*. Под натиска на КООНТР (виж по-долу) през 1980 г. се създаде **Общ фонд за основните продукти**, с цел да координира финансирането на регулиращи запаси за различни продукти. Сключени за определено време, тези споразумения се подновяват все по-рядко и се очаква да прекратят съществуването си.

2. Вследствие на **Конференцията на ООН по търговията и развитието**, която се проведе в Женева през 1964 г., Общото събрание на ООН създаде по *емпиричен начин* истинска **международна организация за търговията и развитието (КООНТР или UNCTAD)**, поставена под контрола на ООН и включваща *периодична конференция, съвет, заседаващ два пъти годишно и секретариат*.

КООНТР има заслугата за налагането на идеята за диференциран подход в икономическите отношения между индустриализираните държави и развиващите се държави, насочен към компенсиране на фактическото неравенство на вторите по отношение на първите, както и за въвеждането на Общата система на преференциите (ОСП).

§ 2. Европейската помощ

Ще споменем помощта, отпусната на трети страни от ЕИО: споразуменията от Ломе и от Котону и помощта, отпусната наскоро на страните от Централна и Източна Европа, за да се подпомогне тяхното адаптиране към пазарната икономика чрез ЕБВР.

А. Конвенциите от Ломе и от Котону

а) Обща идея

От 1975 г. ЕИО създава глобална система за предоставяне на помощ към страните АКП (или *АСР* от френското наименование – Африка, Карибите и Пасифика), чрез четири последователни конвенции, сключени в Ломе, и пето споразумение, сключено на 23 юни 2000 г. в Котону със 77 държави от АКП за период от двадесет години.

б) Структури

Съвет АКП/ЕИО, формиран от представители на всички държави от зоната и ЕИО и Комисията, Комитет на посланиците, също както и паритетна Парламентарна асамблея.

в) Форми на отпуснатата помощ

По отношение на системата на конвенциите от Ломе, акцентът при които е поставен върху развитието на търговията (въвеждането на общи преференции, стабилизиране на начина на експлоатиране на селскостопански продукти (*STABEX*) и на мините (*SYSMIN*), системата на конвенцията от Котону почива на съчетаването на глобален подход (включва също политически диалог, участие на гражданското общество, ограничаване на бедността) и индивидуален подход (стратегия за национално взаимодействие, основана на оценка на потребностите и постиженията на всяка държава), придружена разбира се от отпускането на финансова помощ от ЕФР (Европейския фонд за развитие) в размер на 13,5 млрд. евро за период от пет години.

Б. Европейска банка за възстановяване и развитие: ЕБВР

а) Произход

Създадена е по инициатива на Франция през декември 1989 г. с цел *подпомагане на държавите от Източна Европа* във възстановяването на техните икономики и в адаптирането им към пазарната икономика. Уставът на ЕБВР е приет на 29 март 1990 г.

б) Състав и структура

40 държави-членки в началото, сред които всички държави-членки на ОИСР и всички държави от Източна Европа, сред които и СССР. В банката участват също ЕИО и ЕИБ. Понастоящем разпадналият се СССР е заместен от 12 държави от ОНД, както и от трите прибалтийски държави (60 членове през 1998 г.).

ЕБВР се ръководи от Съвет на управителите – заседателен орган, Административен съвет с 23 членове, Председател и Заместник-председател. Седалището на ЕБВР е в Лондон.

в) Дейност

На банката е предоставен капитал в размер на 10 млрд. екю¹⁸, като тя е натоварена със:

- *подпомагане развитието* на бенефициентите чрез дарения, заеми, помощ;
- реализирането на *финансови операции*, аналогични на тези на търговските банки (участие в капитала и др.), за да улесни приватизацията на публичните предприятия в източноевропейските държави.

¹⁸ Капиталът е увеличен на 20 млрд. на срещата в София през 1996 г.

ГЛАВА IV

ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

От края на 70-те год. на XX в. се налага идеята, че различни пространства, които съставят естествена околна среда за човешкия род, са застрашени от замърсяването, което не признава граници и което само международното сътрудничество може да премахне. Някои от тези пространства (извън-атмосферното пространство, морското дъно) са обявени за **„общо наследство на човечеството“**. Това сътрудничество се осъществява на двустранно, регионално и универсално равнище. Тук ще разгледаме само последния аспект.

§ 1. Институции

Не съществува автономна международна организация, натоварена със специфичната задача за опазване на околната среда. Всяка международна организация в рамките на своите правомощия е задължена да се грижи за това, било като приема мерки за регулиране (така Световната морска организация се бори срещу замърсяването на моретата), било като включва в дейността си опазването на околната среда (напр. проектите за финансиране на развитието на Световната банка).

Единственият орган с универсално призвание в тази проблематика е субсидиарен орган към Общото събрание на ООН – ПООНОС (Програма на ООН за околната среда), натоварена с насърчаването на международното сътрудничество с цел опазване на околната среда и ръководена от съвет от 58 членове (седалище в Найроби). Тази Програма организира конференцията на ООН за околна среда и развитие, наречена „Среща на върха за Земята“, която се проведе в Рио през юни 1992 г. Като продължение на тази конференция е създадена *Комисия за устойчиво развитие* – субсидиарен орган на Икономическия и социален съвет. „Срещите на върха“ се институционализират, като се провеждат регулярно веднъж на пет години – втората в Ню Йорк през юни 1997 г. и третата в Йоханесбург в края на 2002 година.

§ 2. Дейност

А. Нормативна дейност

1. Декларациите, които нямат правна стойност, имат за основна заслуга поставянето на проблемите, извеждането на приложимите принципи и стимулиране на държавите да предприемат необходимите мерки. Сред тях голям отзвук имаше декларацията от Стокхолм, приета на 16 юни 1972 г. Конференцията от Рио прие декларация за околната среда и развитието, в която бяха преповтори основните разпоредби на декларацията от Стокхолм.

2. Конвенции – освен многобройните конвенции, които имат за цел борбата срещу специфичните форми на замърсяване, като замърсяването на моретата с въглеводороди, някои по-нови конвенции представляват опит да се постави универсална цел, която изисква сътрудничеството между всички държави. Такива са конвенциите от Виена от 22 март 1985 г. и Протоколът от Монреал от 16 септември 1987 г. за опазване на озоновия слой или Конвенцията за измененията в климата, подписана в Рио през юни 1992 г. Тези актове често са **рамкови конвенции**, които дефинират цели, но оставят на допълнителните протоколи грижата да определят необходимите задължения по прилагането им, което представлява определена слабост, защото позволява на държавите да постигнат съгласие по принцип относно конвенцията, но да не ратифицират протокола по прилагането ѝ. По този начин САЩ отказват да ратифицират Протокола от Киото от декември 1997 г. за приложението на гореспоменатата конвенция от Рио за измененията в климата. Въпреки това, Протоколът от Киото, уреждащ различни мерки с оглед намаляване на парниковия ефект, създаден от емисиите на CO₂, все пак влезе в сила, след като Русия го ратифицира на 16 февруари 2005 година.

Б. Оперативна дейност

Мерките по опазване на околната среда са много скъпи (600 млрд. долара за 7 години) и често трябва да бъдат универсални, за да се постигне ефективност. Конференцията от Рио прие „План за действие 21“ със 115 мерки. Финансирането им обаче, изискващо масивен трансфер на фондове от индустриализираните държави към развиващите се държави, е оставено на добрата воля...

Фонд за световната околна среда, създаден през 1991 г. и реструктуриран през 1994 г. под егидата на Световната банка, се задължава да осигури финансиране, като разполага с капитал от 2 млрд. щатски долара за три години.

Използвани съкращения

На кирилица

АКП	- Страните от Африка, Карибите и Пасифика
АСЕАН	- Асоциация на нациите от Югоизточна Азия
АТИС	- Азиатско-Тихоокеанско икономическо сътрудничество (АРЕС)
АФТА	- Американска зона за свободна търговия
ДЦИЕ	- Държавите от Централна и Източна Европа
ЕАСТ	- Европейска асоциация за свободна търговия
ЕБВР	- Европейска банка за възстановяване и развитие
ЕИО	- Европейска икономическа общност
ЕИП	- Европейското икономическо пространство
ЕОАЕ	- Европейската общност за атомна енергия или Евратом
ЕОВС	- Европейската общност за въглища и стомана
ЕОИС	- Европейска организация за икономическо сътрудничество
ЕОО	- Европейска общност за отбрана
ЕПО	- Европейската политическа общност
ЕПСО	- Европейска политика за сигурност и отбрана
ЕФР	- Европейския фонд за развитие
ЗЕС	- Западноевропейският съюз
ИКОСОС	- Икономическия и социален съвет на ООН
ККРЮА	- Конференцията за координация на развитието на Южна Африка
КООНТР	- Конференция на ООН по търговията и развитието
КОРЕПЕР	- Комитета на постоянните представители
КПР	- Комитет по помощ за развитие
МААЕ	- Международната агенция за атомна енергия
МАР	- Международна асоциация за развитие
МБВР	- Международна банка за възстановяване и развитие
МВФ	- Международен валутен фонд
ММО	- Международна морска организация
МО	- Международни организации

МОГА	- Международна организация по гражданска авиация
МОТ	- Международна организация на труда
МТС	- Международен телекомуникационен съюз
МФО	- Международна финансова общност
МФРСС	- Международен фонд за развитие на селското стопанство
НПО	- Неправителствени организации
НСРД	- Най-слабо развитите държави
ОАД	- Организация на американските държави
ОН	- Общество на народите
ОНД	- Общността на независимите държави
ООН – ПООНОС	- Програма на ООН за околната среда
ООН	- Организация на обединените нации
ООП	- Организация за освобождение на Палестина
ОПВРС	- Обща политика по външните работи и сигурността
ОПЕК	- Организация на държавите-износителки на петрол
ОССЕ	- Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа
ОСП	- Обща система на преференциите
ОСП	- Обща селскостопанска политика
ПИС	- Първоинстанционен съд
ПМС	- Постоянен международен съд
ПРООН	- Програма за развитие на ООН
САСТ	- Северноамериканска асоциация за свободна търговия (ALENA)
СОИС	- Световна организация на интелектуалната собственост
СЕО	- Съд на Европейските общности
СЗО	- Световната здравна организация
СИБ	- Съвет за икономическа взаимопомощ
СМО	- Световната метеорологична организация
СССЕ	- Съвещание за сигурност и сътрудничество в Европа
СПО	- Система за противоракетна отбрана
СПС	- Световен пощенски съюз
СТО	- Световната търговска организация
ЦЕФТА	- Централноевропейското споразумение за свободна

	търговия
ЮНЕСКО	- Организацията на Обединените нации за образование, наука и култура
<u>на латиница</u>	
ALALC	- Латиноамериканската асоциация за свободна търговия
CICR	- Comité international de la Croix-Rouge
COMESA	- Общ пазар на Южна и Източна Африка
FORPRONU	- Force de Protection des Nations uniesou (UNPROFOR)
GATT	- General Agreement on Tariffs and Trade
IFOR	- Implementation Force
OPEC	- Organisation of petrol exporting countries
SACEUR	- Supreme Headquarters Allied Powers Europe (<i>SHAPE</i>)
SFOR	- Stabilisation Force
STABEX	- Стабилизиране на начина на експлоатиране на селскостопански продукти